

Pharsalia

Marcus Annaeus Lucanus

Liber I

Bella per Emathios plus quam ciuilia campos
iusque datum sceleri canimus, populumque potentem
in sua uictrici conuersum uiscera dextra
cognatasque acies, et rupto foedere regni
certatum totis concussi uiribus orbis 5
in commune nefas, infestisque obuia signis
signa, pares aquilas et pila minantia pilis.
quis furor, o ciues, quae tanta licentia ferri?
gentibus inuisis Latium praebere cruorem
cumque superba foret Babylon spolianda tropaeis 10
Ausoniis umbraque erraret Crassus inulta
bella geri placuit nullos habitura triumphos?
heu, quantum terrae potuit pelagique parari
hoc quem ciuiles hauserunt sanguine dextrae,
unde uenit Titan et nox ubi sidera condit 15
quaque dies medius flagrantibus aestuat horis
et qua bruma rigens ac nescia uere remitti
astringit Scythico glaciale frigore pontum!
sub iuga iam Seres, iam barbarus isset Araxes
et gens siqua iacet nascenti conscia Nilo. 20
tum, si tantus amor belli tibi, Roma, nefandi,
totum sub Latias leges cum miseris orbem,
in te uerte manus: nondum tibi defuit hostis.
at nunc semirutis pendent quod moenia tectis
urbibus Italiae lapsisque ingentia muris 25
saxa iacent nulloque domus custode tenentur
rarus et antiquis habitator in urbibus errat,
horrida quod dumis multosque inarata per annos
Hesperia est desuntque manus poscentibus aruis,
non tu, Pyrrhe ferox, nec tantis cladibus auctor 30
Poenus erit: nulli penitus descendere ferro
contigit; alta sedent ciuilibus uolnera dextrae.
quod si non aliam uenturo fata Neroni
inuenere uiam magnoque aeterna parantur
regna deis caelumque suo seruire Tonanti 35
non nisi saeuorum potuit post bella gigantum,
iam nihil, o superi, querimur; scelera ipsa nefasque
hac mercede placent. diros Pharsalia campos
inpleat et Poeni saturentur sanguine manes,
ultima funesta concurrant proelia Munda, 40
his, Caesar, Perusina fames Mutinaeque labores
accedant fati et quas premit aspera classes
Leucas et ardenti seruilia bella sub Aetna,
multum Roma tamen debet ciuilibus armis

quod tibi res acta est. te, cum statione peracta 45
 astra petes serus, praelati regia caeli
 excipiet gaudente polo: seu scepra tenere
 seu te flammigeros Phoebi conscendere currus
 telluremque nihil mutato sole timentem
 igne uago lustrare iuuet, tibi numine ab omni 50
 cedetur, iurisque tui natura relinquet
 quis deus esse uelis, ubi regnum ponere mundi.
 sed neque in Arctoo sedem tibi legeris orbe
 nec polus auersi calidus qua uergitur Austri,
 unde tuam uideas obliquo sidere Romam. 55
 aetheris inmensi partem si presseris unam,
 sentiet axis onus. librati pondera caeli
 orbe tene medio; pars aetheris illa sereni
 tota uacet nullaeque obstent a Caesare nubes.
 tum genus humanum positis sibi consulat armis 60
 inque uicem gens omnis amet; pax missa per orbem
 ferrea belligeri conpescat limina Iani.
 sed mihi iam numen; nec, si te pectore uates
 accipio, Cirrhaea uelim secreta mouentem
 sollicitare deum Bacchumque auertere Nysa: 65
 tu satis ad uires Romana in carmina dandas.
 fert animus causas tantarum expromere rerum,
 inmensumque aperitur opus, quid in arma furentem
 inpulerit populum, quid pacem excusserit orbi.
 inuida fatorum series summisque negatum 70
 stare diu nimioque graues sub pondere lapsus
 nec se Roma ferens. sic, cum conpage soluta
 saecula tot mundi suprema coegerit hora
 antiquum repetens iterum chaos, [omnia mixtis
 sidera sideribus concurrent,] ignea pontum 75
 astra petent, tellus extendere litora nolet
 excutietque fretum, fratri contraria Phoebe
 ibit et obliquum bigas agitare per orbem
 indignata diem poscet sibi, totaque discors
 machina diuolsi turbabit foedera mundi. 80
 in se magna ruunt: laetis hunc numina rebus
 crescendi posuere modum. nec gentibus ullis
 commodat in populum terrae pelagique potentem
 inuidiam Fortuna suam. tu causa malorum
 facta tribus dominis communis, Roma, nec umquam 85
 in turbam missi feralia foedera regni.
 o male concordem nimiamque cupidine caeci,
 quid miscere iuuat uires orbemque tenere
 in medio? dum terra fretum terramque leuabit
 aer et longi uoluent Titana labores 90
 noxque diem caelo totidem per signa sequetur,
 nulla fides regni sociis, omnisque potestas
 inpatiens consortis erit. nec gentibus ullis

credite nec longe fatorum exempla petantur:
 fraterno primi maduerunt sanguine muri. 95
 nec pretium tanti tellus pontusque furoris
 tunc erat: exiguum dominos commisit asylum.
 temporis angusti mansit concordia discors
 paxque fuit non sponte ducum; nam sola futuri
 Crassus erat belli medius mora. qualiter undas 100
 qui secat et geminum gracilis mare separat Isthmos
 nec patitur conferre fretum, si terra recedat,
 Ionium Aegaeo frangat mare, sic, ubi saeua
 arma ducum dirimens miserando funere Crassus
 Assyrias Latio maculauit sanguine Carrhas, 105
 Parthica Romanos soluerunt damna furores.
 plus illa uobis acie, quam creditis, actum est,
 Arsacidae: bellum uictis ciuile dedistis.
 diuiditur ferro regnum, populique potentis,
 quae mare, quae terras, quae totum possidet orbem, 110
 non cepit fortuna duos. nam pignora iuncti
 sanguinis et diro ferales omine taedas
 abstulit ad manes Parcarum Iulia saeua
 intercepta manu. quod si tibi fata dedissent
 maiores in luce moras, tu sola furentem 115
 inde uirum poteras atque hinc retinere parentem
 armatasque manus excusso iungere ferro,
 ut generos soceris mediae iunxere Sabinae.
 morte tua discussa fides bellumque mouere
 permissum ducibus. stimulos dedit aemula uirtus. 120
 tu, noua ne ueteres obscurent acta triumphos
 et uictis cedat piratica laurea Gallis,
 Magne, times; te iam series ususque laborum
 erigit inpatiensque loci fortuna secundi;
 nec quemquam iam ferre potest Caesarue priorem 125
 Pompeiusue parem. quis iustius induit arma
 scire nefas: magno se iudice quisque tuetur;
 uictrix causa deis placuit sed uicta Catoni.
 nec coiere pares. alter uergentibus annis
 in senium longoque togae tranquillior usu 130
 dedidicit iam pace ducem, famaеque petitor
 multa dare in uolgus, totus popularibus auris
 inpelli plausuque sui gaudere theatri,
 nec reparare nouas uires, multumque priori
 credere fortunae. stat magni nominis umbra, 135
 qualis frugifero quercus sublimis in agro
 exuuias ueteris populi sacrataque gestans
 dona ducum nec iam ualidis radicibus haerens
 pondere fixa suo est, nudosque per aera ramos
 effundens trunco, non frondibus, efficit umbram, 140
 et quamuis primo nutet casura sub Euro,
 tot circum siluae firmo se robore tollant,

sola tamen colitur. sed non in Caesare tantum
nomen erat nec fama ducis, sed nescia uirtus
stare loco, solusque pudor non uincere bello. 145
acer et indomitus, quo spes quoque ira uocasset,
ferre manum et numquam temerando parcere ferro,
successus urguere suos, instare fauori
numinis, inpellens quidquid sibi summa petenti
obstaret gaudensque uiam fecisse ruina, 150
qualiter expressum uentis per nubila fulmen
aetheris impulsu sonitu mundique fragore
emicuit rupitque diem populosque pauentes
terrui obliqua praestringens lumina flamma:
in sua templa furit, nullaque exire uetante 155
materia magnamque cadens magnamque reuertens
dat stragem late sparsosque recolligit ignes.
&&&hae ducibus causae; suberant sed publica belli
semina, quae populos semper mersere potentis.
namque, ut opes nimias mundo fortuna subacto 160
intulit et rebus mores cessere secundis
praedaque et hostiles luxum suasere rapinae,
non auro tectisue modus, mensasque priores
aspernata fames; cultus gestare decoros
uix nuribus rapuere mares; fecunda uirorum 165
paupertas fugitur totoque accersitur orbe
quo gens quaeque perit; tum longos iungere fines
agrorum, et quondam duro sulcata Camilli
uomere et antiquos Curiorum passa ligones
longa sub ignotis extendere rura colonis. 170
non erat is populus quem pax tranquilla iuuaret,
quem sua libertas inmotis pasceret armis.
inde irae faciles et, quod suasisset egestas,
uile nefas, magnumque decus ferroque petendum
plus patria potuisse sua, mensuraque iuris 175
uis erat: hinc leges et plebis scita coactae
et cum consulibus turbantes iura tribuni;
hinc rapti fasces pretio sectorque fauoris
ipse sui populus letalisque ambitus urbi
annua uenali referens certamina Campo; 180
hinc usura uorax auidumque in tempora fenus
et concussa fides et multis utile bellum.
iam gelidas Caesar cursu superauerat Alpes
ingentisque animo motus bellumque futurum
ceperat. ut uentum est parui Rubiconis ad undas, 185
ingens uisa duci patriae trepidantis imago
clara per obscuram uoltu maestissima noctem
turrihero canos effundens uertice crines
caesarie lacera nudisque adstare lacertis
et gemitu permixta loqui: 'quo tenditis ultra? 190
quo fertis mea signa, uiri? si iure uenitis,

si ciues, huc usque licet.' tum perculit horror
 membra ducis, riguere comae gressumque coercens
 languor in extrema tenuit uestigia ripa.
 mox ait ' o magna qui moenia prospicis urbis 195
 Tarpeia de rupe Tonans Phrygiique penates
 gentis Iuleae et rapti secreta Quirini
 et residens celsa Latiaris Iuppiter Alba
 Vestalesque foci summique o numinis instar
 Roma, faue coeptis. non te furialibus armis 200
 persequor: en, adsum uictor terraque marique
 Caesar, ubique tuus (liceat modo, nunc quoque) miles.
 ille erit ille nocens, qui me tibi fecerit hostem.'
 inde moras soluit belli tumidumque per amnem
 signa tulit propere: sicut squalentibus aruis 205
 aestiferae Libyes uiso leo cominus hoste
 subsedit dubius, totam dum colligit iram;
 mox, ubi se saeuae stimulauit uerbere caudae
 erexitque iubam et uasto graue murmur hiatu
 infremuit, tum torta leuis si lancea Mauri 210
 haereat aut latum subeant uenabula pectus,
 per ferrum tanti securus uolneris exit.
 fonte cadit modico paruisque inpellitur undis
 puniceus Rubicon, cum feruida canduit aestas,
 perque imas serpit ualles et Gallica certus 215
 limes ab Ausoniis disternat arua colonis.
 tum uires praebat hiemps atque auxerat undas
 tertia iam grauido pluuiialis Cynthia cornu
 et madidis Euri resolutae flatibus Alpes.
 primus in obliquum sonipes opponitur amnem 220
 excepturus aquas; molli tum cetera rumpit
 turba uado faciles iam fracti fluminis undas.
 Caesar, ut aduersam superato gurgite ripam
 attigit, Hesperiae uetitis et constitit aruis,
 ' ~~h~~ ~~i~~ ~~h~~ ~~i~~ pacem temerataque iura relinquo; 225
 te, Fortuna, sequor. procul hinc iam foedera sunt;
 credidimus satis <his>, utendum est iudice bello.'
 sic fatus noctis tenebris rapit agmina ductor
 inpiger, et torto Balearis uerbere fundae
 ocior et missa Parthi post terga sagitta, 230
 uicinumque minax inuadit Ariminum, et ignes
 solis Lucifero fugiebant astra relicto.
 iamque dies primos belli uisura tumultus
 exoritur; sed sponte deum, seu turbidus Auster
 inpulerat, maestam tenuerunt nubila lucem. 235
 constitit ut capto iussus deponere miles
 signa foro, stridor lituum clangorque tubarum
 non pia concinuit cum rauco classica cornu.
 rupta quies populi, stratisque excita iuuentus
 deripuit sacris adfixa penatibus arma 240

quae pax longa dabat: nuda iam crate fluentis
 inuadunt clipeos curuataque cuspide pila
 et scabros nigrae morsu robiginis enses.
 ut notae fulsere aquilae Romanaeque signa
 et celsus medio conspectus in agmine Caesar, 245
 deriguere metu, gelidos pavor occupat artus,
 et tacito mutos uoluunt in pectore questus.
 ' o male uicinis haec moenia condita Gallis,
 o tristi damnata loco! pax alta per omnes
 et tranquilla quies populos: nos praeda furentum 250
 primaque castra sumus. melius, Fortuna, dedisses
 orbe sub Eoo sedem gelidaque sub Arcto
 errantisque domos, Latii quam claustra tueri.
 nos primi Senonum motus Cimbrumque ruentem
 uidimus et Martem Libyes cursumque furoris 255
 Teutonici: quotiens Romam fortuna lacessit,
 hac iter est bellis.' gemitu sic quisque latenti,
 non ausus timuisse palam: uox nulla dolori
 credita, sed quantum, uolucres cum bruma coercet,
 rura silent, mediusque tacet sine murmure pontus, 260
 tanta quies. noctis gelidas lux soluerat umbras:
 ecce, faces belli dubiaeque in proelia menti
 urgentes addunt stimulos cunctasque pudoris
 rumpunt fata moras: iustos Fortuna laborat
 esse ducis motus et causas inuenit armis. 265
 expulit ancipiti discordes urbe tribunos
 uicto iure minax iactatis curia Gracchis.
 hos iam mota ducis uicinaque signa petentes
 audax uenali comitatur Curio lingua,
 uox quondam populi libertatemque tueri 270
 ausus et armatos plebi miscere potentes.
 utque ducem uarias uolentem pectore curas
 conspexit ' dum uoce tuae potuere iuuari,
 Caesar,' ait 'partes, quamuis nolente senatu
 traximus imperium, tum cum mihi rostra tenere 275
 ius erat et dubios in te transferre Quirites.
 at postquam leges bello siluere coactae
 pellimur e patriis laribus patimurque uolentes
 exilium: tua nos faciet uictoria ciues.
 dum trepidant nullo firmatae robore partes, 280
 tolle moras: semper nocuit differre paratis.
 [par labor atque metus pretio maiore petuntur.]
 bellantem geminis tenuit te Gallia lustris,
 pars quota terrarum! facili si proelia pauca
 gesseris euentu, tibi Roma subegerit orbem. 285
 nunc neque te longi remeantem pompa triumphi
 excipit aut sacras poscunt Capitolia laurus:
 liuor edax tibi cuncta negat, gentesque subactas
 uix inpune feres. socerum depellere regno

decretum genero est: partiri non potes orbem, 290
 solus habere potes.' is postquam fatus, et ipsi
 in bellum prono tantum tamen addidit irae
 accenditque ducem, quantum clamore iuuatur
 Eleus sonipes, quamuis iam carcere clauso
 imineat foribus pronusque repagula laxet. 295
 conuocat armatos extemplo ad signa maniplos,
 utque satis trepidum turba coeunte tumultum
 composuit uoltu dextraque silentia iussit
 ' bellorum o socii, qui mille pericula Martis
 mecum' ait exerti decimo iam uincitis anno, 300
 hoc cruor Arctois meruit diffusus in aruis
 uolneraque et mortes hiemesque sub Alpibus actae?
 non secus ingenti bellorum Roma tumultu
 concutitur, quam si Poenus transcenderit Alpes
 Hannibal: inplentur ualidae tirone cohortes, 305
 in classem cadit omne nemus, terraque marique
 iussus Caesar agi. quid, si mihi signa iacerent
 Marte sub aduerso ruerentque in terga feroces
 Gallorum populi? nunc, cum fortuna secundis
 mecum rebus agat superique ad summa uocantes, 310
 temptamur. ueniat longa dux pace solutus
 milite cum subito partesque in bella togatae
 Marcellusque loquax et nomina uana Catones.
 scilicet extremi Pompeium emptique clientes
 continuo per tot satiabunt tempora regno? 315
 ille reget currus nondum patientibus annis,
 ille semel raptos numquam dimittet honores?
 quid iam rura querar totum suppressa per orbem
 ac iussam seruire famem? quis castra timenti
 nescit mixta foro, gladii cum triste micantes 320
 iudicium insolita trepidum cinxere corona
 atque auso medias perrumpere milite leges
 Pompeiana reum clauserunt signa Milonem?
 nunc quoque, ne lassum teneat priuata senectus,
 bella nefanda parat suetus ciuilibus armis 325
 et docilis Sullam scelerum uicisse magistrum.
 utque ferae tigres numquam posuere furorem,
 quas, nemore Hyrcano matrum dum lustra secuntur,
 altus caesorum pauit cruor armentorum,
 sic et Sullanum solito tibi lambere ferrum 330
 durat, magne, sitis. nullus semel ore receptus
 pollutas patitur sanguis mansuescere fauces.
 quem tamen inueniet tam longa potentia finem?
 quis scelerum modus est? ex hoc iam te, inprobe, regno
 ille tuus saltem doceat descendere Sulla. 335
 post Cilicasne uagos et lassi Pontica regis
 proelia barbarico uix consummata ueneno
 ultima Pompeio dabitur prouincia Caesar,

quod non uictrices aquilas deponere iussus
 paruerim? mihi si merces erepta laborum est, 340
 his saltem longi non cum duce praemia belli
 reddantur; miles sub quolibet iste triumphet.
 conferet exanguis quo se post bella senectus?
 quae sedes erit emeritis? quae rura dabuntur
 quae noster ueteranus aret, quae moenia fessis? 345
 an melius fient piratae, Magne, coloni?
 tollite iam pridem uictricia tollite signa:
 uiribus utendum est quas fecimus. arma tenenti
 omnia dat, qui iusta negat. nec numina derunt;
 nam neque praeda meis neque regnum quaeritur armis: 350
 detrahimus dominos urbi seruire paratae.'
 dixerat; at dubium non claro murmure uolgens
 secum incerta fremit. pietas patriique penates
 quamquam caede feras mentes animosque tumentes
 frangunt; sed diro ferri reuocantur amore 355
 ductorisque metu. summi tum munera pili
 Laelius emeritique gerens insignia doni,
 seruati ciuis referentem praemia quercum,
 ' si licet,' exclamat ' Romani maxime rector
 nominis, et ius est ueras expromere uoces, 360
 quod tam lenta tuas tenuit patientia uires
 conquerimur. deratne tibi fiducia nostri?
 dum mouet haec calidus spirantia corpora sanguis
 et dum pila ualent fortes torquere lacerti,
 degenerem patiere togam regnumque senatus? 365
 usque adeo miserum est ciuili uincere bello?
 duc age per Scythiae populos, per inhospita Syrtis
 litora, per calidas Libyae sitientis harenas:
 haec manus, ut uictum post terga relinqueret orbem,
 Oceani tumidas remo conpescuit undas 370
 fregit et Arctoo spumantem uertice Rhenum:
 iussa sequi tam posse mihi quam uelle necesse est.
 nec ciuis meus est, in quem tua classica, Caesar,
 audiero. per signa decem felicia castris
 perque tuos iuro quocumque ex hoste triumphos, 375
 pectore si fratris gladium iuguloque parentis
 condere me iubeas pleneque in uiscera partu
 coniugis, inuita peragam tamen omnia dextra;
 si spoliare deos ignemque inmittere templis,
 numina miscebit castrens flamma monetae; 380
 castra super Tusci si ponere Thybridis undas,
 Hesperios audax ueniam metator in agros.
 tu quoscumque uoles in planum effundere muros,
 his aries actus disperget saxa lacertis,
 illa licet, penitus tolli quam iusseris urbem, 385
 Roma sit.' his cunctae simul adsensere cohortes
 elatasque alte, quaecumque ad bella uocaret,

promiserere manus. it tantus ad aethera clamor,
 quantus, piniferae Boreas cum Thracius Ossae
 rupibus incubuit, curuato robore pressae 390
 fit sonus aut rursus redeuntis in aethera siluae.
 Caesar, ut acceptum tam prono milite bellum
 fataque ferre uidet, nequo languore moretur
 fortunam, sparsas per Gallica rura cohortes
 euocat et Romam motis petit undique signis. 395
 deseruere cauo tentoria fixa Lemanno
 castraque quae Vosegi curuam super ardua ripam
 pugnaces pictis cohibebant Lingonas armis.
 hi uada liquerunt Isarae, qui, gurgite ductus
 per tam multa suo, famae maioris in amnem 400
 lapsus ad aequoreas nomen non pertulit undas.
 soluuntur flauis longa statione Ruteni;
 mitis Atax Latias gaudet non ferre carinas
 finis et Hesperiae, promoti limite, Varus;
 quaque sub Herculeo sacratus nomine portus 405
 urguet rupe caua pelagus: non Corus in illum
 ius habet aut Zephyrus, solus sua litora turbat
 Circius et tuta prohibet statione Monoeci:
 quaque iacet litus dubium quod terra fretumque
 uindicat alternis uicibus, cum funditur ingens 410
 Oceanus uel cum refugis se fluctibus aufert.
 uentus ab extremo pelagus sic axe uoluet
 destituatque ferens, an sidere mota secundo
 Tethyos unda uagae lunaribus aestuet horis,
 flammiger an Titan, ut alentes hauriat undas, 415
 erigat Oceanum fluctusque ad sidera ducat,
 quaerite, quos agitat mundi labor; at mihi semper
 tu, quaecumque moues tam crebros causa meatus,
 ut superi uoluere, late. tum rura Nemetis
 qui tenet et ripas Atyri, qua litore curuo 420
 molliter admissum claudit Tarbellicus aequor,
 signa mouet, gaudetque amoto Santonus hoste
 et Biturix longisque leues Suessones in armis,
 optimus excusso Leucus Remusque lacerto, 425
 optima gens flexis in gyrum Sequana frenis,
 et docilis rector monstrati Belga couinni,
 Aruernique, ausi Latio se fingere fratres
 sanguine ab Iliaco populi, nimiumque rebellis
 Neruius et caesi pollutus foedere Cottae,
 et qui te laxis imitantur, Sarmata, bracis 430
 Vangiones, Batauique truces, quos aere recuruo
 stridentes acuere tubae; qua Cinga pererrat
 gurgite, qua Rhodanus raptum uelocibus undis
 in mare fert Ararim, qua montibus ardua summis
 gens habitat cana pendentes rupe Cebennas. 435
 tu quoque laetatus conuerti proelia, Treuir, 441

et nunc tonse Ligur, quondam per colla decore
 crinibus effusis toti praelate Comatae,
 et quibus inmitis placatur sanguine diro
 Teutates horrensque feris altaribus Esus 445
 et Taranis Scythicae non mitior ara Dianae.
 uos quoque, qui fortes animas belloque peremptas
 laudibus in longum uates dimittitis aeuum,
 plurima securi fudistis carmina, Bardi.
 et uos barbaricos ritus moremque sinistrum 450
 sacrorum, Dryadae, positis repetistis ab armis.
 solis nosse deos et caeli numina uobis
 aut solis nescire datum; nemora alta remotis
 incolitis lucis; uobis auctoribus umbrae
 non tacitas Erebi sedes Ditisque profundi 455
 pallida regna petunt: regit idem spiritus artus
 orbe alio; longae, canitis si cognita, uitae
 mors media est. certe populi quos despicit Arctos
 felices errore suo, quos ille timorum
 maximus haut urguet leti metus. inde ruendi 460
 in ferrum mens prona uiris animaeque capaces
 mortis, et ignauum rediturae parcere uitae.
 et uos, crinigeros Belgis arcere Caycos
 oppositi, petitis Romam Rhenique feroces
 deseritis ripas et apertum gentibus orbem. 465
 Caesar, ut inmensae conlecto robore uires
 audendi maiora fidem fecere, per omnem
 spargitur Italiam uicinaque moenia complet.
 uana quoque ad ueros accessit fama timores
 inrupitque animos populi clademque futuram 470
 intulit et uelox properantis nuntia belli
 innumeras soluit falsa in praeconia linguas.
 est qui tauriferis ubi se Meuania campis
 explicat audaces ruere in certamina turmas
 adferat, et qua Nar Tiberino inlabitur amni 475
 barbaricas saeui discurrere Caesaris alas;
 ipsum omnes aquilas conlataque signa ferentem
 agmine non uno densisque incedere castris.
 nec qualem meminere uident: maiorque ferusque
 mentibus occurrit uictoque inmanior hoste. 480
 hunc inter Rhenum populos Albimque iacentes
 finibus Arctois patriaque a sede reuolsos
 pone sequi, iussamque feris a gentibus urbem
 Romano spectante rapi. sic quisque pauendo
 dat uires famae, nulloque auctore malorum 485
 quae finxere timent. nec solum uolgens inani
 percussus terrore pauet, sed curia et ipsi
 sedibus exiluere patres, inuisaque belli
 consulibus fugiens mandat decreta senatus.
 tum, quae tuta petant et quae metuenda relinquunt 490

incerti, quo quemque fugae tulit impetus urgent
 praecipitem populum, serieque haerentia longa
 agmina prorumpunt. credas aut tecta nefandas
 corripuisse faces aut iam quatiente ruina
 nutantes pendere domos, sic turba per urbem 495
 praecipiti lymphata gradu, uelut unica rebus
 spes foret adflictis patrios excedere muros,
 inconsulta ruit. qualis, cum turbidus Auster
 reppulit a Libycis immensum Syrtibus aequor
 fractaque ueliferi sonuerunt pondera mali, 500
 desilit in fluctus deserta puppe magister
 nauitaque et nondum sparsa conpage carinae
 naufragium sibi quisque facit, sic urbe relictā
 in bellum fugitur. nullum iam languidus aevo
 eualuit reuocare parens coniunxue maritum 505
 fletibus, aut patrii, dubiae dum uota salutis
 conciperent, tenuere lares; nec limine quisquam
 haesit et extremo tunc forsitan urbis amatae
 plenus abit uisu: ruit inreuocabile uolgus.
 o faciles dare summa deos eademque tueri 510
 difficiles! urbem populis uictisque frequentem
 gentibus et generis, coeat si turba, capacem
 humani facilem uenturo Caesare praedam
 ignauae liquere manus. cum pressus ab hoste
 clauditur externis miles Romanus in oris, 515
 effugit exiguo nocturna pericula uallo,
 et subitus rapti munimine caespitis agger
 praebet securos intra tentoria somnos:
 tu tantum audito bellorum nomine, Roma,
 desereris; nox una tuis non credita muris. 520
 danda tamen uenia est tantorum danda pauorum:
 Pompeio fugiente timent. tum, nequa futuri
 spes saltem trepidas mentes leuet, addita fati
 peioris manifesta fides, superique minaces
 prodigiis terras inplerunt, aethera, pontum. 525
 ignota obscurae uiderunt sidera noctes
 ardentemque polum flammis caeloque uolantes
 obliquas per inane faces crinemque timendi
 sideris et terris mutantem regna cometen.
 fulgura fallaci micuerunt crebra sereno, 530
 et uarias ignis denso dedit aere formas,
 nunc iaculum longo, nunc sparso lumine lampas.
 emicuit caelo tacitum sine nubibus ullis
 fulmen et Arctois rapiens de partibus ignem
 percussit Latiare caput, stellaeque minores 535
 per uacuum solitae noctis decurrere tempus
 in medium uenere diem, cornuque coacto
 iam Phoebe toto fratrem cum redderet orbe
 terrarum subita percussa expalluit umbra.

ipse caput medio Titan cum ferret Olympo 540
 condidit ardentis atra caligine currus
 inuoluitque orbem tenebris gentesque coegit
 desperare diem; qualem fugiente per ortus
 sole Thyestae noctem duxere Mycenae.
 ora ferox Siculae laxauit Mulciber Aetnae, 545
 nec tulit in caelum flammas sed uertice prono
 ignis in Hesperium cecidit latus. atra Charybdis
 sanguineum fundo torsit mare; flebile saeui
 latrauerunt canes. Vestali raptus ab ara
 ignis, et ostendens confectas flamma Latinas 550
 scinditur in partes geminoque cacumine surgit
 Thebanos imitata rogos. tum cardine tellus
 subsedit, ueteremque iugis nutantibus Alpes
 discussere niuem. Tethys maioribus undis
 Hesperiam Calpen summumque inpleuit Atlanta. 555
 indigetes fleuisse deos, urbisque laborem
 testatos sudore Lares, delapsaque templis
 dona suis, dirasque diem foedasse uolucres
 accipimus, siluisque feras sub nocte relictis
 audaces media posuisse cubilia Roma. 560
 tum pecudum faciles humana ad murmura linguae,
 monstrosique hominum partus numeroque modoque
 membrorum, matremque suos conterruit infans;
 diraque per populum Cumanae carmina uatis
 uolgantur. tum, quos sectis Bellona lacertis 565
 saeua mouet, cecinere deos, crinemque rotantes
 sanguineum populis ulularunt tristia Galli.
 compositis plenae gemuerunt ossibus urnae.
 tum fragor armorum magnaue per auias uoces
 audita nemorum et uenientes cominus umbrae. 570
 quique colunt iunctos extremis moenibus agros
 diffugiunt: ingens urbem cingebat Erinys
 excutiens pronam flagranti uertice pinum
 stridentisque comas, Thebanam qualis Agauen
 inpulit aut saeui contorsit tela Lycurgi 575
 Eumenis, aut qualem iussu Iunonis iniquae
 horruit Alcides uiso iam Dite Megaeram.
 insonuere tubae et, quanto clamore cohortes
 miscentur, tantum nox atra silentibus auris
 edidit. e medio uisi consurgere Campo 580
 tristia Sullani cecinere oracula manes,
 tollentemque caput gelidas Anienis ad undas
 agricolae fracto Marium fugere sepulchro.
 haec propter placuit Tuscos de more uetusto
 acciri uates. quorum qui maximus aeuo 585
 Arruns incoluit desertae moenia Lucae,
 fulminis edoctus motus uenasque calentis
 fibrarum et monitus errantis in aere pinnae,

monstra iubet primum quae nullo semine discors
protulerat natura rapi sterilique nefandos 590
ex utero fetus infaustis urere flammis.
mox iubet et totam pauidis a ciuibus urbem
ambiri et festo purgantes moenia lustrum
longa per extremos pomeria cingere fines
pontifices, sacri quibus est permissa potestas. 595
turba minor ritu sequitur succincta Gabino,
Vestalemque chorum ducit uittata sacerdos
Troianam soli cui fas uidisse Mineruam.
tum, qui fata deum secretaque carmina seruant
et lotam paruo reuocant Almone Cybeben, 600
et doctus uolucres augur seruare sinistras
septemuirque epulis festus Titiique sodales
et Salius laeto portans ancilia collo
et tollens apicem generoso uertice flamen.
dumque illi effusam longis anfractibus urbem 605
circumeunt Arruns dispersos fulminis ignes
colligit et terrae maesto cum murmure condit
datque locis numen; sacris tunc admouet aris
electa ceruice marem. iam fundere Bacchum
coeperat obliquoque molas inducere cultro, 610
inpatiensque diu non grati uictima sacri,
cornua succincti premerent cum torua ministri,
deposito uictum praebebat poplite collum.
nec cruor emicuit solitus, sed uolnere laxo
diffusum rutilo dirum pro sanguine uirus. 615
palluit attonitus sacris feralibus Arruns
atque iram superum raptis quaesiuit in extis.
terrui ipse color uatem; nam pallida taetris
uiscera tincta notis gelidoque infecta cruore
plurimus asperso uariabat sanguine liuor. 620
cernit tabe iecur madidum, uenasque minaces
hostili de parte uidet. pulmonis anhelis
fibra latet, paruusque secat uitalia limes.
cor iacet, et saniem per hiantis uiscera rimas
emittunt, produntque suas omenta latebras. 625
quodque nefas nullis inpune apparuit extis,
ecce, uidet capiti fibrarum increcere molem
alterius capitis. pars aegra et marcida pendet,
pars micat et celeri uenas mouet improba pulsu.
his ubi concepit magnorum fata malorum 630
exclamat ' uix ~~fa~~ superi, quaecumque mouetis,
prodere me populis; nec enim tibi, summe, litauis,
Iuppiter, hoc sacrum, caesique in pectora tauri
infernus uenere dei. non fanda timemus,
sed uenient maiora metu. di uisa secudent, 635
et fibris sit nulla fides, sed conditor artis
finxerit ista Tages.' flexa sic omina Tuscus

inuoluens multaque tegens ambage canebat.

at Figulus, cui cura deos secretaque caeli
nosse fuit, quem non stellarum Aegyptia Memphis 640
aequaret uisu numerisque <seque>ntibus astra,

'aut hic errat' ait ' nulla cum lege per aeuum
mundus et incerto discurrunt sidera motu,
aut, si fata mouent, urbi generique paratur
humano matura lues. terraene dehiscent 645

subsidentque urbes, an tollet feruidus aer
temperiem? segetes tellus infida negabit,
omnis an infusis miscebitur unda uenenis?
quod cladis genus, o superi, qua peste paratis
saeuitiam? extremi multorum tempus in unum 650
conuenere dies. summo si frigida caelo

stella nocens nigros Saturni accenderet ignis,
Deucalioneos fudisset Aquarius imbres
totaque diffuso latuisset in aequore tellus.

si saeuum radiis Nemeaeum, Phoebae, Leonem 655
nunc premeres, toto fluerent incendia mundo
succensusque tuis flagrasset curribus aether.

hi cessant ignes. tu, qui flagrante minacem
Scorpion incendis cauda chelasque peruris,
quid tantum, Gradiue, paras? nam mitis in alto 660

Iuppiter occasu premitur, Venerisque salubre
sidus hebet, motuque celer Cyllenius haeret,
et caelum Mars solus habet. cur signa meatus
deseruere suos mundoque obscura feruntur,
ensiferi nimium fulget latus Orionis? 665

inminet armorum rabies, ferrique potestas
confundet ius omne manu, scelerique nefando
nomen erit uirtus, multosque exhibit in annos
hic furor. et superos quid prodest poscere finem?
cum domino pax ista uenit. duc, Roma, malorum 670
continuam seriem clademque in tempora multa
extrahe ciuili tantum iam libera bello.'

terruerant satis haec pauidam praesagia plebem,
sed maiora premunt. nam, qualis uertice Pindi
Edonis Ogygio decurrit plena Lyaeo, 675

talis et attonitam rapitur matrona per urbem
uocibus his prodens urgentem pectora Phoebum:
' quo furor, o Paeon? qua me super aethera raptam
constituis terra? uideo Pangaea niuosis
cana iugis latosque Haemi sub rupe Philippos. 680

quis furor hic, o Phoebae, doce, quo tela manusque
Romanae miscent acies bellumque sine hoste est.
quo diuersa feror? primos me ducis in ortus,
qua mare Lagei mutatur gurgite Nili:
hunc ego, fluminea deformis truncus harena 685
qui iacet, agnosco. dubiam super aequora Syrtim

arentemque feror Libyen, quo tristis Enyo
transtulit Emathias acies. nunc desuper Alpīs
nubiferae colles atque aeriā Pyrenen
abripimur. patriae sedes remeamus in urbis,
inpiaque in medio peraguntur bella senatu.
consurgunt partes iterum, totumque per orbem
rursus eo. noua da mihi cernere litora ponti
telluremque nouam: uidi iam, Phoebe, Philippos.'
haec ait, et lasso iacuit deserta furore.

Liber II

Iamque irae patuere deum manifestaue belli
signa dedit mundus legesque et foedera rerum
praescia monstifero uertit natura tumultu
indixitque nefas. cur hanc tibi, rector Olympi,
sollicitis uisum mortalibus addere curam, 5
noscant uenturas ut dira per omina clades?
siue parens rerum, cum primum informia regna
materiamque rudem flamma cedente recepit,
fixit in aeternum causas, qua cuncta coerces
se quoque lege tenens, et saecula iussa ferentem 10
fatorum inmoto diuisit limite mundum,
siue nihil positum est, sed fors incerta uagatur
fertque refertque uices et habet mortalia casus,
sit subitum quodcumque paras; sit caeca futuri
mens hominum fati; liceat sperare timenti. 15
ergo, ubi concipiunt quantis sit cladibus orbi
constatura fides superum, ferale per urbem
iustitium; latuit plebeio tectus amictu
omnis honos, nullos comitata est purpura fasces.
tum questus tenuere suos magnusque per omnis 20
errauit sine uoce dolor. sic funere primo
attonitae tacuere domus, cum corpora nondum
conclamata iacent nec mater crine soluto
exigit ad saeuos famularum bracchia planctus,
sed cum membra premit fugiente rigentia uita 25
uoltusque exanimes oculosque in morte minaces,
necdum est ille dolor nec iam metus: incubat amens
miraturque malum. cultus matrona priores
deposuit maestaeque tenent delubra cateruae:
hae lacrimis sparsere deos, hae pectora duro 30
adflixere solo, lacerasque in limine sacro
attonitae fudere comas uotisque uocari
adsuetas crebris feriunt ululatibus aures.
nec cunctae summi templo iacuere Tonantis:
diuisere deos, et nullis defuit aris 35
inuidiam factura parens. quarum una madentis
scissa genas, planctu liuentis atra lacertos,
' nuda', ' ai' o miserae, contundite pectora, matres,
nunc laniate comas neue hunc differte dolorem
et summis seruate malis. nunc flere potestas 40
dum pendet fortuna ducum: cum uicerit alter
gaudendum est.' his stimulis dolor ipse lacessit.
nec non bella uiri diuersaque castra petentes
effundunt iustas in numina saeua querellas.

' o miseræ sortis, quod non in Punica nati 45
 tempora Cannarum fuimus Trebiaeque iuuentus.
 non pacem petimus, superi: date gentibus iras,
 nunc urbes excite feras; coniuret in arma
 mundus, Achaemeniis decurrant Medica Susis
 agmina, Massageten Scythicus non adliget Hister, 50
 fundat ab extremo flauos Aquilone Suebos
 Albis et indomitum Rhēni caput; omnibus hostes
 reddite nos populis: ciuile auertite bellum.
 hinc Dacus, premat inde Getes; occurrat Hiberis
 alter, ad Eoas hic uertat signa pharetras; 55
 nulla uacet tibi, Roma, manus. uel, perdere nomen
 si placet Hesperium, superi, conlatus in ignes
 plurimus ad terram per fulmina decidat aether.
 saeue parens, utrasque simul partesque ducesque,
 dum nondum meruere, feri. tantone nouorum 60
 prouentu scelerum quaerunt uter imperet urbi?
 uix tanti fuerat ciuilia bella mouere
 ut neuter.' alis pietas peritura querellas
 egerit. at miseros angit sua cura parentes,
 oderuntque grauis uiuacia fata senectae 65
 seruatosque iterum bellis ciuilibus annos.
 atque aliquis magno quaerens exempla timori
 ' non hios' inquit 'motus tum fata parabant
 cum post Teutonicos uictor Libycosque triumphos
 exul limosa Marius caput abdidit ulua. 70
 stagna auidi texere soli laxaeque paludes
 depositum, Fortuna, tuum; mox uincola ferri
 exedere senem longusque in carcere paedor.
 consul et euersa felix moriturus in urbe
 poenas ante dabat scelerum. mors ipsa refugit 75
 saepe uirum, frustra que hosti concessa potestas
 sanguinis inuisi, primo qui caedis in actu
 deriguit ferrumque manu torpente remisit.
 uiderat inmensam tenebroso in carcere lucem
 terribilisque deos scelerum Mariumque futurum, 80
 audieratque pauens "fas haec contingere non est
 colla tibi; debet multas hic legibus aeuī
 ante suam mortes: uanum depone furorem."
 si libet ulcisci deletae funera gentis,
 hunc, Cimbri, seruate senem. non ille fauore 85
 numinis, ingenti superum protectus ab ira,
 uir ferus et Romam cupienti perdere fato
 sufficiens. idem pelago delatus iniquo
 hostilem in terram uacuisque mapalibus actus
 nuda triumphati iacuit per regna Iugurthae 90
 et Poenos pressit cineres. solacia fati
 Carthago Mariusque tulit, pariterque iacentes
 ignouere deis. Libycas ibi colligit iras.

ut primum fortuna redit, seruilia soluit
 agmina, conflato saeuas ergastula ferro 95
 exeruere manus. nulli gestanda dabantur
 signa ducis, nisi qui scelerum iam fecerat usum
 adtuleratque in castra nefas. pro fata, quis ille,
 quis fuit ille dies, Marius quo moenia uictor
 corripuit, quantoque gradu mors saeua cucurrit! 100
 nobilitas cum plebe perit, lateque uagatus
 ensis, et a nullo reuocatum pectore ferrum.
 stat cruor in templis multaque rubentia caede
 lubrica saxa madent. nulli sua profuit aetas:
 non senis extremum piguit uergentibus annis 105
 praecepisse diem, nec primo in limine uitae
 infantis miseri nascentia rumpere fata.
 crimine quo parui caedem potuere mereri?
 sed satis est iam posse mori. trahit ipse furoris
 impetus, et uisum lenti quaesisse nocentem. 110
 in numerum pars magna perit, rapuitque cruentus
 uictor ab ignota uoltus ceruice recisos
 dum uacua pudet ire manu. spes una salutis
 oscula pollutae fixisse trementia dextrae.
 mille licet gladii mortis noua signa sequantur, 115
 degener o populus, uix saecula longa decorum
 sic meruisse uiris, nedum breue dedecus aevi
 et uitam dum Sulla redit. cui funera uolgi
 flere uacet? uix te sparsum per viscera, Baebi,
 innumeras inter carpentis membra coronae 120
 discessisse manus, aut te, praesage malorum
 Antoni, cuius laceris pendentia canis
 ora ferens miles festae rorantia mensae
 inposuit. truncos lacerauit Fimbria Crassos;
 saeua tribunicio maduerunt robora tabo. 125
 te quoque neclectum uiolatae, Scaeuola, Vestae
 ante ipsum penetrare deae semperque calentis
 mactauere focos; paruom set fessa senectus
 sanguinis effudit iugulo flammisque pepercit.
 septimus haec sequitur repetitis fascibus annus. 130
 ille fuit uitae Mario modus, omnia passo
 quae peior fortuna potest, atque omnibus uso
 quae melior, mensoque hominis quid fata paterent.
 iam quot apud Sacri cecidere cadauera Portum
 aut Collina tulit stratas quot porta cateruas, 135
 tum cum paene caput mundi rerumque potestas
 mutauit translata locum, Romanaque Samnis
 ultra Caudinas sperauit uolnera Fircas!
 Sulla quoque inmensis accessit cladibus ultor.
 ille quod exiguum restabat sanguinis urbi 140
 hausit; dumque nimis iam putria membra recidit
 excessit medicina modum, nimiumque secuta est,

qua morbi duxere, manus. periere nocentes,
 sed cum iam soli possent superesse nocentes.
 tum data libertas odiis, resolutaque legum 145
 frenis ira ruit. non uni cuncta dabantur
 sed fecit sibi quisque nefas: semel omnia uictor
 iusserat. infandum domini per uiscera ferrum
 exegit famulus, nati maduere paterno
 sanguine, certatum est cui ceruix caesa parentis 150
 cederet, in fratrum ceciderunt praemia fratres.
 busta repleta fuga, permixtaque uiua sepultis
 corpora, nec populum latebrae cepere ferarum.
 hic laqueo fauces elisaque guttura fregit,
 hic se praecipiti iaculatus pondere dura 155
 dissiluit percussus humo, mortesque cruento
 uictori rapuere suas; hic robora busti
 exstruit ipse sui necdum omni sanguine fuso
 desilit in flammis et, dum licet, occupat ignes.
 colla ducum pilo trepidam gestata per urbem 160
 et medio congesta foro: cognoscitur illic
 quidquid ubique iacet. scelerum non Thracia tantum
 uidit Bistonii stabulis pendere tyranni,
 postibus Antaei Libye, nec Graecia maerens
 tot laceros artus Pisaea fleuit in aula. 165
 cum iam tabe fluunt confusaque tempore multo
 amisere notas, miserorum dextra parentum
 colligit et pauido subducit cognita furto.
 meque ipsum memini, caesi deformia fratris
 ora rogo cupidum uetitisque inponere flammis, 170
 omnia Sullanae lustrasse cadauera pacis
 perque omnis truncos, cum qua ceruice recisum
 conueniat, quaesisse, caput. quid sanguine manes
 placatos Catuli referam? cum uictima tristis
 inferias Marius forsans nolentibus umbris 175
 pendit inexploto non fanda piacula busto,
 cum laceros artus aequataque uolnera membris
 uidimus et toto quamuis in corpore caeso
 nil animae letale datum, moremque nefandae
 dirum saeuitiae, pereuntis parcere morti. 180
 auolsae cecidere manus exsectaque lingua
 palpitat et muto uacuum ferit aera motu.
 hic aures, alius spiramina naris aduncae
 amputat, ille cauis euoluit sedibus orbis
 ultimaque effodit spectatis lumina membris. 185
 uix erit ulla fides tam saeui criminis, unum
 tot poenas cepisse caput. sic mole ruinae
 fracta sub ingenti miscentur pondere membra,
 nec magis informes ueniunt ad litora trunci
 qui medio periire freto. quid perdere fructum 190
 iuuat et, ut uilem, Marii confundere uoltum?

ut scelus hoc Sullae caedesque ostensa placeret
 agnoscendus erat. uidit Fortuna colonos
 Praenestina suos cunctos simul ense recepto
 unius populum pereuntem tempore mortis. 195
 tum flos Hesperiae, Latii iam sola iuuentus,
 concidit et miserae maculauit ouilia Romae.
 tot simul infesto iuuenes occumbere leto
 saepe fames pelagique furor subitaeque ruinae
 aut terrae caelique lues aut bellica clades, 200
 numquam poena fuit. densi uix agmina uolgi
 inter et exangues inmissa morte cateruas
 uictores mouere manus; uix caede peracta
 procumbunt, dubiaque labant ceruice; sed illos
 magna premit strages peraguntque cadauera partem 205
 caedis: uiua graues elidunt corpora trunci.
 intrepidus tanti sedit securus ab alto
 spectator sceleris: miseri tot milia uolgi
 non timuit iussisse mori. congesta recepit
 omnia Tyrrenus Sullana cadauera gurges. 210
 in fluuium primi cecidere, in corpora summi.
 praecipites haesere rates, et strage cruenta
 interruptus aquae fluxit prior amnis in aequor,
 ad molem stetit unda sequens. iam sanguinis alti
 uis sibi fecit iter campumque effusa per omnem 215
 praecipitique ruens Tiberina in flumina riuo
 haerentis adiuuit aquas; nec iam alueus amnem
 nec retinent ripae, redditque cadauera campo.
 tandem Tyrrenas uix eluctatus in undas
 sanguine caeruleum torrenti diuidit aequor. 220
 hisne salus rerum, felix his Sulla uocari,
 his meruit tumulum medio sibi tollere Campo?
 haec rursus patienda manent, hoc ordine belli
 ibitur, hic stabit ciuilibus exitus armis.
 quamquam agitant grauiora metus, multumque coitur 225
 humani generis maiore in proelia damno.
 exulibus Mariis bellorum maxima merces
 Roma recepta fuit, nec plus uictoria Sullae
 praestitit inuisas penitus quam tollere partes:
 hos alio, Fortuna, uocas, olimque potentes 230
 concurrunt. neuter ciuilia bella moueret
 contentus quo Sulla fuit.' **s**i maesta senectus
 praeteritique memor flebat metuensque futuri.
 at non magnanimi percussit pectora Bruti
 terror et in tanta pauidi formidine motus 235
 pars populi lugentis erat, set nocte sopora,
 Parrhasis obliquos Helice cum uerteret axes,
 atria cognati pulsat non ampla Catonis.
 inuenit insomni uoluentem publica cura
 fata uirum casusque urbis cunctisque timentem 240

securumque sui, farique his uocibus orsus:
 ' om̄nibus expulsae terris olimque fugatae
 uirtutis iam sola fides, quam turbine nullo
 excutiet fortuna tibi, tu mente labantem
 derige me, dubium certo tu robore firma. 245
 namque alii Magnum uel Caesaris arma sequantur,
 dux Bruto Cato solus erit. pacemne tueris
 inconcussa tenens dubio uestigia mundo,
 an placuit ducibus scelerum populique furentis
 cladibus inmixtum ciuile absoluere bellum? 250
 quemque suae rapiunt scelerata in proelia causae:
 hos polluta domus legesque in pace timendae,
 hos ferro fugienda fames mundique ruinae
 permiscenda fides. nullum furor egit in arma;
 castra petunt magna uicti mercede: tibi uni 255
 per se bella placent? quid tot durare per annos
 profuit immunem corrupti moribus aevi?
 hoc solum longae pretium uirtutis habebis:
 accipient alios, facient te bella nocentem.
 ne tantum, o superi, liceat feralibus armis, 260
 has etiam mouisse manus. nec pila lacertis
 missa tuis caeca telorum in nube ferentur:
 ne tanta in cassum uirtus eat, ingeret omnis
 se belli fortuna tibi. quis nolet in isto
 ense mori, quamuis alieno uolnere labens, 265
 et scelus esse tuum? melius tranquilla sine armis
 otia solus ages, sicut caelestia semper
 inconcussa suo uoluuntur sidera lapsu.
 fulminibus propior terrae succenditur aer,
 imaque telluris uentos tractusque coruscus 270
 flammaram accipiunt; nubes excedit Olympus.
 lege deum minimas rerum discordia turbat,
 pacem magna tenent. quam laetae Caesaris aures
 accipient tantum uenisse in proelia ciuem!
 nam praelata suis numquam diuersa dolebit 275
 castra ducis Magni. nimium placet ipse Catoni,
 si bellum ciuile placet. pars magna senatus
 et duce priuato gesturus proelia consul
 sollicitant proceresque alii; quibus adde Catonem
 sub iuga Pompei, toto iam liber in orbe 280
 solus Caesar erit. quod si pro legibus arma
 ferre iuuat patriis libertatemque tueri
 nunc neque Pompei Brutum neque Caesaris hostem,
 post bellum uictoris habes.' is̄ fatur; at illi
 arcano sacras reddit Cato pectore uoces. 285
 ' summum, Brutenefas ciuilia bella fatemur,
 sed quo fata trahunt uirtus secura sequetur.
 crimen erit superis et me fecisse nocentem.
 sidera quis mundumque uelit spectare cadentem

expers ipse metus? quis, cum ruat arduus aether, 290
 terra labet mixto coeuntis pondere mundi,
 complassas tenuisse manus? gentesne furorem
 Hesperium ignotae Romanaque bella sequentur
 diductique fretis alio sub sidere reges,
 otia solus agam? procul hunc arcete furorem, 295
 o superi, motura Dahas ut clade Getasque
 securo me Roma cadat. ceu morte parentem
 natorum orbatum longum producere funus
 ad tumulos iubet ipse dolor, iuuat ignibus atris
 inseruisse manus constructoque aggere busti 300
 ipsum atras tenuisse faces, non ante reuellar
 exanimem quam te complectar, Roma; tuumque
 nomen, Libertas, et inanem persequar umbram.
 sic eat: inmites Romana piacula diui
 plena ferant, nullo fraudemus sanguine bellum. 305
 o utinam caelique deis Erebi que liceret
 hoc caput in cunctas damnatum exponere poenas!
 deuotum hostiles Decium pressere cateruae:
 me geminae figant acies, me barbara telis
 Rheni turba petat, cunctis ego peruius hastis 310
 excipiam medius totius uolnera belli.
 hic redimat sanguis populos, hac caede luatur
 quidquid Romani meruerunt pendere mores.
 ad iuga cur faciles populi, cur saeua uolentes
 regna pati pereunt? me solum inuadite ferro, 315
 me frustra leges et inania iura tuentem.
 hic dabit hic pacem iugulus finemque malorum
 gentibus Hesperii: post me regnare uolenti
 non opus est bello. quin publica signa ducemque
 Pompeium sequimur? nec, si fortuna fauebit, 320
 hunc quoque totius sibi ius promittere mundi
 non bene conpertum est: ideo me milite uincat
 ne sibi se uicisse putet.' sic fatur, et acris
 irarum mouit stimulos iuuenisque calorem
 excitat in nimios belli ciuilibus amores, 325
 interea Phoebos gelidas pellente tenebras
 pulsatae sonuere fores, quas sancta relicto
 Hortensi maerens inrupit Marcia busto.
 quondam uirgo toris melioris iuncta mariti,
 mox, ubi conubii pretium mercesque soluta est 330
 tertia iam suboles, alios fecunda penates
 inpletura datur geminas et sanguine matris
 permixtura domos; sed, postquam condidit urna
 supremos cineres, miserando concita uoltu,
 effusas laniata comas contusaque pectus 335
 uerberibus crebris cineresque ingesta sepulchri,
 non aliter placitura uiro, sic maesta profatur:
 ' dum sanguis inerat, dum uis materna, peregi

iussa, Cato, et geminos excepi feta maritos:
uiscribus lassis partuque exhausta reuertor 340
iam nulli tradenda uiro. da foedera prisci
inlibata tori, da tantum nomen inane
conubii; liceat tumulo scripsisse "Catonis
Marcia", nec dubium longo quaeratur in aeuo
mutarim primas expulsa an tradita taedas. 345
non me laetorum sociam rebusque secundis
accipis: in curas uenio partemque laborum.
da mihi castra sequi: cur tuta in pace relinquer
et sit ciuili propior Cornelia bello?'
hae flexere uirum uoces, et, tempora quamquam 350
sint aliena toris iam fato in bella uocante,
foedera sola tamen uanaque carentia pompa
iura placent sacrisque deos admittere testes.
festa coronato non pendent limine sarta,
infulaque in geminos discurrit candida postes, 355
legitimaeque faces, gradibusque adclinis eburnis
stat torus et picto uestes discriminat auro,
turritaque premens frontem matrona corona
translata uitat contingere limina planta;
non timidum nuptae leuiter tectura pudorem 360
lutea demissos uelantur flammea uultus,
balteus aut fluxos gemmis astrinxit amictus,
colla monile decens umerisque haerentia primis
suppara nudatos cingunt angusta lacertos.
sicut erat, maesti seruat lugubria cultus 365
quoque modo natos hoc est amplexa maritum.
obsita funerea celatur purpura lana,
non soliti lusere sales, nec more Sabino
excepit tristis conuicia festa maritus.
pignora nulla domus, nulli coiere propinqui: 370
iunguntur taciti contentique auspice Bruto.
ille nec horrificam sancto dimouit ab ore
caesariem duroque admisit gaudia uultu
(ut primum tolli feralia uiderat arma,
intonsos rigidam in frontem descendere canos 375
passus erat maestamque genis increscere barbam:
uni quippe uacat studiis odiisque carenti
humanum lugere genus), nec foedera prisci
sunt temptata tori: iusto quoque robur amori
restitit. hi mores, haec duri inmota Catonis 380
secta fuit, seruare modum finemque tenere
naturamque sequi patriaeque inpendere uitam
nec sibi sed toti genitum se credere mundo.
huic epulae uicisse famem, magnique penates
summouisse hiemem tecto, pretiosaque uestis 385
hirtam membra super Romani more Quiritis
induxisse togam, Venerisque hic us usus,

progenies: urbi pater est urbiq;ue maritus,
 iustitiae cultor, rigidi seruator honesti,
 in commune bonus; nullosq;ue Catonis in actus 390
 subrepsit partemq;ue tulit sibi nata uoluptas.
 interea trepido discedens agmine Magnus
 moenia Dardanii tenuit Campana coloni.
 haec placuit belli sedes, hinc summa mouentem
 hostis in occursum sparsas extendere partis, 395
 umbrosis mediam qua collibus Appenninus
 erigit Italiam nulloq;ue a uertice tellus
 altius intumuit propiusq;ue accessit Olympo.
 mons inter geminas medius se porrigit undas
 inferni superiq;ue maris, collesq;ue coercent 400
 hinc Tyrrhena uado frangentes aequora Pisae,
 illinc Dalmaticis obnoxia fluctibus Ancon.
 fontibus hic uastis inmensos concipit amnes
 fluminaq;ue in gemini spargit diuortia ponti
 (in laeuum cecidere latus ueloxq;ue Metaurus 405
 Crustumiumq;ue rapax et iuncto Sapis Isauro
 Senaque et Hadriacas qui uerberat Aufidus undas;
 quoq;ue magis nullum tellus se soluit in amnem
 Eridanus fractas deuoluit in aequora siluas
 Hesperiamq;ue exhaurit aquis. hunc fabula primum 410
 populea fluuium ripas umbrasse corona,
 cumq;ue diem pronum transuerso limite ducens
 succendit Phaethon flagrantibus aethera loris,
 gurgitibus raptis penitus tellure perusta,
 hunc habuisse pares Phoebeis ignibus undas. 415
 non minor hic Nilo, si non per plana iacentis
 Aegypti Libycas Nilus stagnaret harenas;
 non minor hic Histro, nisi quod, dum permeat orbem,
 Hister casuros in quaelibet aequora fontes
 accipit et Scythicas exit non solus in undas. 420
 dexteriora petens montis decliua Thybrim
 unda facit Rutubamq;ue cauum. delabatur inde
 Vulturinusq;ue celer nocturnaeq;ue editor aurae
 Sarnus et umbrosae Liris per regna Maricae
 Vestinis impulsus aquis radensq;ue Salerni 425
 tesca Siler nullasq;ue uado qui Macra moratus
 alnos uicinae procurrit in aequora Lunae).
 longior educto qua surgit in aera dorso,
 Gallica rura uidet deuexasq;ue excipit Alpes.
 tunc Vmbris Marsisque ferax domitusq;ue Sabello 430
 uomere, piniferis amplexus rupibus omnis
 indigenas Latii populos, non deserit ante
 Hesperiam, quam cum Scyllaeis clauditur undis,
 extenditq;ue suas in templa Lacinia rupes,
 longior Italia, donec confinia pontus 435
 solueret incumbens terrasq;ue repelleret aequor,

at, postquam gemino tellus elisa profundo est,
extremi colles Siculo cessere Peloro.

Caesar in arma furens nullas nisi sanguine fuso
gaudet habere uias, quod non terat hoste uacantis 440
Hesperiae fines uacuosque inrumpat in agros
atque ipsum non perdat iter consertaque bellis
bella gerat. non tam portas intrare patentis
quam fregisse iuuat, nec tam patiente colono
arua premi quam si ferro populetur et igni. 445
concessa pudet ire uia ciuemque uideri.
tunc urbes Latii dubiae uarioque fauore
ancipites, quamquam primo terrore ruentis
cessurae belli, denso tamen aggere firmant
moenia et abrupto circumdant undique uallo, 450
saxorumque orbis et quae super eminus hostem
tela petant altis murorum turribus aptant.
pronior in Magnum populus, pugnatque minaci
cum terrore fides, ut, cum mare possidet Auster
flatibus horrisonis, hunc aequora tota secuntur, 455
si rursus tellus pulsu laxata tridentis
Aeolii tumidis inmittat fluctibus Eurum,
quamuis icta nouo, uentum tenere priorem
aequora, nubiferoque polus cum cesserit Euro
uindicat unda Notum. facilis sed uertere mentes 460
terror erat, dubiamque fidem fortuna ferebat.
gens Etrusca fuga trepidi nudata Libonis,
iusque sui pulso iam perdidit Vmbria Thermo.
nec gerit auspiciis ciuilia bella paternis
Caesaris audito conuersus nomine Sulla. 465
Varus, ut admotae pulsarunt Auximon alae,
per diuersa ruens neclecto moenia tergo,
qua siluae, qua saxa, fugit. depellitur arce
Lentulus Asculea; uictor cedentibus instat
deuertitque acies, solusque ex agmine tanto 470
dux fugit et nullas ducentia signa cohortes.
tu quoque nudatam commissae deseris arcem,
Scipio, Nuceriae, quamquam firmissima pubes
his sedeat castris, iam pridem Caesaris armis
Parthorum seducta metu, qua Gallica damna 475
suppleuit Magnus, dumque ipse ad bella uocaret
donauit socero Romani sanguinis usum.
at te Corfini ualidis circumdata muris
tectata tenent, pugnax Domiti; tua classica seruat
oppositus quondam polluto tiro Miloni. 480
ut procul inmensam campo consurgere nubem
ardentisque acies percussis sole corusco
conspexit telis, 'scii, decurrite' ikit
'fluminis ad ripas undaeque inmergite pontem.
et tu montanis totus nunc fontibus exi 485

atque omnis trahe, gurgēs, aquas, ut spumeus alnos
 discussa conpage feras. hoc limite bellum
 haereat, hac hostis lentus terat otia ripa.
 praecipitem cohibete ducem: uictoria nobis
 hic primum stans Caesar erit.' ~~ec~~ plura locutus 490
 deuoluit rapidum nequiquam moenibus agmen.
 nam prior e campis ut conspicit amne soluto
 rumpi Caesar iter calida prolat ab ira
 ' non sasiest muris latebras quaesisse pauori?
 obstruitis campos fluuiisque arcere paratis, 495
 ignaui? non, si tumido me gurgite Ganges
 summoueat, stabit iam flumine Caesar in ullo
 post Rubiconis aquas. equitum properate cateruae,
 ite simul pedites, ruiturum ascendite pontem.'
 haec ubi dicta, leuis totas accepit habenas 500
 in campum sonipes, crebroque simillima nimbo
 trans ripam ualidi torserunt tela lacerti.
 ingreditur pulsa fluuium statione uacantem
 Caesar, et ad tutas hostis conpellitur arces.
 et iam moturas ingentia pondera turris 505
 erigit, et mediis subrepat uinea muris:
 ecce, nefas belli, reseratis agmina portis
 captiuum traxere ducem, cuiusque superbi
 constitit ante pedes. uoltu tamen alta minaci
 nobilitas recta ferrum ceruice poposcit. 510
 scit Caesar poenamque peti ueniamque timeri.
 ' uia, licet nolis, et nostro munere' dixit
 'cerne diem. uictis iam spes bona partibus esto
 exemplumque mei. uel, si libet, arma retempta,
 et nihil hac uenia, si uiceris, ipse paciscor.' 515
 fatur et astrictis laxari uincola palmis
 imperat. heu, quanto melius uel caede peracta
 parcere Romano potuit fortuna pudori!
 poenarum extremum cui, quod castra secutus
 sit patriae Magnumque ducem totumque senatum, 520
 ignosci. premit ille grauis interritus iras,
 et secum 'Romanne petes pacisque recessus
 degener? in medios belli non ire furores
 iam dudum moriture paras? rue certus et omnis
 lucis rumpe moras et Caesaris effuge munus.' 525
 nescius interea capti ducis arma parabat
 Magnus, ut inmixto firmaret robore partis.
 iamque secuturo iussurus classica Phoebo
 temptandasque ratus moturi militis iras
 adloquitur tacitas ueneranda uoce cohortes. 530
 ' o scelerum ultores melioraque signa secuti,
 o uere Romana manus, quibus arma senatus
 non priuata dedit, uotis deposcite pugnam,
 ardent Hesperii saeuis populatibus agri,

Gallica per gelidas rabies ecfunditur Alpes, 535
 iam tetigit sanguis pollutos Caesaris enses.
 di melius, belli tulimus quod damna priores:
 coeperit inde nefas, iam iam me praeside Roma
 supplicium poenamque petat. neque enim ista uocari
 proelia iusta decet, patriae sed uindicis iram; 540
 nec magis hoc bellum est, quam quom Catilina parauit
 arsuras in tecta faces sociusque furoris
 Lentulus exertique manus uaesana Cethegi.
 o rabies miseranda ducis! cum fata Camillis
 te, Caesar, magnisque uelint miscere Metellis, 545
 ad Cinnas Mariosque uenis. sternere profecto
 ut Catulo iacuit Lepidus, nostrasque securis
 passus Sicanio tegitur qui Carbo sepulchro,
 quique feros mouit Sertorius exul Hiberos.
 quamquam, siqua fides, his te quoque iungere, Caesar, 550
 inuideo nostrasque manus quod Roma furenti
 opposuit. Parthorum utinam post proelia sospes
 et Scythicis Crassus uictor remeasset ab oris,
 ut simili causa caderes, quoi Spartacus, hosti.
 te quoque si superi titulis accedere nostris 555
 iusserunt, ualet, en, torquendo dextera pilo,
 feruidus haec iterum circa praecordia sanguis
 incaluit; disces non esse ad bella fugaces
 qui pacem potuere pati. licet ille solutum
 defectumque uocet, ne uos mea terreat aetas: 560
 dux sit in his castris senior, dum miles in illis.
 quo potuit ciuem populus perducere liber
 ascendi, supraque nihil nisi regna reliqui.
 non priuata cupis, Romana quisquis in urbe
 Pompeium transire paras. hinc consul uterque, 565
 hinc acies statura ducum est. Caesarne senatus
 uictor erit? non tam caeco trahis omnia cursu
 teque nihil, Fortuna, pudet. multisne rebellis
 Gallia iam lustris aetasque inpensa labori
 dant animos? Rheni gelidis quod fugit ab undis 570
 Oceanumque uocans incerti stagna profundi
 territa quaesitis ostendit terga Britannis?
 an uanae tumuere minae quod fama furoris
 expulit armatam patriis e sedibus urbem?
 heu demens, non te fugiunt, me cuncta secuntur. 575
 qui cum signa tuli toto fulgentia ponto,
 ante bis exactum quam Cynthia conderet orbem,
 omne fretum metuens pelagi pirata reliquit
 angustaque domum terrarum in sede poposcit.
 idem per Scythici profugum diuortia ponti 580
 indomitum regem Romanaque fata morantem
 ad mortem Sulla feliciore ire coegi.
 pars mundi mihi nulla uacat, sed tota tenetur

terra meis, quocumque iacet sub sole, tropaeis:
hinc me uictorem gelidas ad Phasidos undas 585
Arctos habet, calida medius mihi cognitus axis
Aegypto atque umbras nusquam flectente Syene,
occasus mea iura timent Tethynque fugacem
qui ferit Hesperius post omnia flumina Baetis,
me domitus cognouit Arabs, me Marte feroces 590
Heniochi notique erepto uellere Colchi,
Cappadoces mea signa timent et dedita sacris
incerti Iudaea dei mollisque Sophene,
Armenios Cilicasque feros Taurumque subegi:
quod socero bellum praeter ciuile reliqui? 595
uerba ducis nullo partes clamore secuntur
nec matura petunt promissae classica pugnae.
sensit et ipse metum Magnus, placuitque referri
signa nec in tantae discrimina mittere pugnae
iam uictum fama non uisi Caesaris agmen. 600
pulsus ut armentis primo certamine taurus
siluarum secreta petit uacuosque per agros
exul in aduersis explorat cornua truncis
nec redit in pastus, nisi cum ceruice recepta
excussi placuere tori, mox reddita uictor 605
quoslibet in saltus comitantibus agmina tauris
inuito pastore trahit, sic uiribus inpar
tradidit Hesperiam profugusque per Apula rura
Brundisii tutas concessit Magnus in arces.
urbs est Dictaeis olim possessa colonis, 610
quos Creta profugos uexere per aequora puppes
Cecropiae uictum mentitis Thesea uelis.
hinc latus angustum iam se cogentis in artum
Hesperiae tenuem producit in aequora linguam,
Hadriacas flexis claudit quae cornibus undas. 615
nec tamen hoc artis inmissum faucibus aequor
portus erat, si non uiolentos insula Coros
exciperet saxis lassasque refunderet undas.
hinc illinc montes scopulosae rupis aperto
opposuit natura mari flatusque remouit, 620
ut tremulo starent contentae fune carinae.
hinc late patet omne fretum, seu uela ferantur
in portus, Corcyra, tuos, seu laeua petatur
Illyris Ionias uergens Epidamnos in undas.
hoc fuga nautarum, cum totas Hadria uires 625
mouit et in nubes abiere Ceraunia cumque
spumoso Calaber perfunditur aequore Sason.
ergo, ubi nulla fides rebus post terga relictis
nec licet ad duos Martem conuertere Hiberos,
cum mediae iaceant immensis tractibus Alpes, 630
tum subole e tanta natum cui firmior aetas
adfatur. ' mundi iubeo temptare recessus:

Euphraten Nilumque moue, quo nominis usque
 nostri fama uenit, quas est uolgata per urbes
 post me Roma ducem. sparsos per rura colonos 635
 redde mari Cilicas; Pharios hinc concute reges
 Tigranemque meum; nec Pharnacis arma relinquo
 admoneo nec tu populos utraque uagantis
 Armenia Pontique feras per litora gentis
 Riphaeasque manus et quas tenet aequore denso 640
 pigra palus Scythici patiens Maeotia plaustris
 et-quid plura moror? totos mea, nate, per ortus
 bella feres totoque urbes agitabis in orbe
 perdomitas; omnes redeant in castra triumphis.
 at uos, qui Latios signatis nomine fastos, 645
 primus in Epirum Boreas agat; inde per arua
 Graiorum Macetumque nouas adquirite uires
 dum paci dat tempus hiemps.' sic fatur, et omnes
 iussa gerunt soluuntque cauas a litore puppes.
 at numquam patiens pacis longaeque quietis 650
 armorum, nequid fatis mutare liceret,
 adsequitur generique premit uestigia Caesar.
 sufficerent aliis primo tot moenia cursu
 rapta, tot oppressae depulsis hostibus arces,
 ipsa, caput mundi, bellorum maxima merces, 655
 Roma capi facilis; sed Caesar in omnia praeceps,
 nil actum credens cum quid superesset agendum,
 instat atrox et adhuc, quamuis possederit omnem
 Italiam, extremo sedeat quod litore Magnus,
 communem tamen esse dolet; nec rursus aperto 660
 uult hostes errare freto, sed molibus undas
 obstruit et latum deiectis rupibus aequor.
 cedit in inmensum cassus labor; omnia pontus
 haurit saxa uorax montesque inmiscet harenis,
 ut, maris Aeolii medias si celsus in undas 665
 depellatur Eryx, nullae tamen aequore rupes
 emineant, uel si conuolso uertice Gaurus
 decidat in fundum penitus stagnantis Auerni.
 ergo, ubi nulla uado tenuit sua pondera moles,
 tunc placuit caesis innectere uincula siluis 670
 roboraque inmensis late religare catenis.
 talis fama canit tumidum super aequora Persen
 construxisse uias, multum cum pontibus ausis
 Europamque Asiae Sestonque admouit Abydo
 incessitque fretum rapidi super Hellesponti, 675
 non Eurum Zephyrumque timens, cum uela ratisque
 in medium deferret Athon. sic ora profundi
 artantur casu nemorum; tunc aggere multo
 surgit opus longaeque tremunt super aequora tures.
 Pompeius tellure noua compressa profundi 680
 ora uidens curis animum mordacibus angit,

ut reseret pelagus spargatque per aequora bellum.
 saepe Noto plenae tensisque rudentibus actae
 ipsa maris per claustra rates fastigia molis
 discussere salo spatiumque dedere carinis 685
 tortaque per tenebras ualidis ballista lacertis
 multifidas iaculata faces. ut tempora tandem
 furtiuae placuere fugae, ne litora clamor
 nauticus exagitet neu bucina diuidat horas
 neu tuba praemonitos perducatur ad aequora nautas 690
 praecepit sociis. iam coeperat ultima Virgo
 Phoebum laturas ortu praecedere Chelas,
 cum tacitas soluere rates. non anchora uoces
 mouit, dum spissis auellitur uncus harenis;
 dum iuga curuantur mali dumque ardua pinus 695
 erigitur, pauidi classis siluere magistri,
 strictaque pendentes deducunt carbasa nautae
 nec quatiunt ualidos, ne sibilet aura, rudentes.
 dux etiam uotis hoc te, Fortuna, precatur,
 quam retinere uetas, liceat sibi perdere saltem 700
 Italiam. uix fata sinunt; nam murmure uasto
 impulsum rostris sonuit mare, fluctuat unda,
 totque carinarum permixtis aequora sulcis
 <Eruta feruescunt litusque frementia pulsant.> 703a
 ergo hostes portis, quas omnis soluerat urbis
 cum fato conuersa fides, murisque recepti
 praecipiti cursu flexi per cornua portus
 ora petunt pelagusque dolent contingere classi.
 heu pudor, exigua est fugiens uictoria Magnus.
 angustus puppes mittebat in aequora limes
 artior Euboica, qua Chalcida uerberat, unda. 710
 hic haesere rates geminae, classique paratae
 excepere manus, tractoque in litora bello
 hic primum rubuit ciuili sanguine Nereus,
 cetera classis abit summis spoliata carinis:
 ut, Pagasaea ratis peteret cum Phasidos undas, 715
 Cyaneas tellus emisit in aequora cautes;
 rapta puppe minor subducta est montibus Argo
 uanaque percussit pontum Symplegas inanem
 et statura redit. iam Phoebum urguere monebat
 non idem Eoi color aetheris, albaque nondum 720
 lux rubet et flammis propioribus eripit astris,
 et iam Plias hebet, flexi iam plaustra Bootae
 in faciem puri redeunt languentia caeli,
 maioresque latent stellae, calidumque refugit
 Lucifer ipse diem. pelagus iam, Magne, tenebas 725
 non ea fata ferens quae cum super aequora toto
 praedonem sequerere mari: lassata triumphis
 desciiuit Fortuna tuis. cum coniuge pulsus
 et natis totosque trahens in bella penates

uadis adhuc ingens populis comitantibus exul. 730
quaeritur indignae sedes longinqua ruinae.
non quia te superi patrio priuare sepulchro
maluerint Phariae busto damnantur harenae:
parcitur Hesperiae. procul hoc et in orbe remoto
abscondat Fortuna nefas, Romanaque tellus 735
inmaculata sui seruetur sanguine Magni.

Liber III

Propulit ut classem uelis cedentibus Auster
incumbens mediumque rates mouere profundum,
omnis in Ionios spectabat nauita fluctus:
solus ab Hesperia non flexit lumina terra
Magnus, dum patrios portus, dum litora numquam 5
ad uisus reditura suos tectumque cacumen
nubibus et dubios cernit uanescere montis.
inde soporifero cesserunt languida somno
membra ducis; diri tum plena horroris imago
uisa caput maestum per hiantis Iulia terras 10
tollere et accenso furialis stare sepulchro.
' scilicet Elysiis campoque expulsa piorum
ad Stygias' inquit ' tenebras manesque nocentis
post bellum ciuile trahor. uidi ipsa tenentis
Eumenidas quaterent quas uestris lampadas armis; 15
praeparat innumeras puppes Acherontis adusti
portitor; in multas laxantur Tartara poenas;
uix operi cunctae dextra properante sorores
sufficiunt, lassant rumpentis stamina Parcas.
coniuge me laetos duxisti, Magne, triumphos: 20
fortuna est mutata toris, semperque potentis
detrahere in cladem fato damnata maritos
innupsit tepido paelex Cornelia busto.
haereat illa tuis per bella per aequora signis,
dum non securos liceat mihi rumpere somnos 25
et nullum uestro uacuum sit tempus amori
sed teneat Caesarque dies et Iulia noctes.
me non Lethaeae, coniunx, obliuia ripae
inmemorem fecere tui, regesque silentum
permisere sequi. ueniam te bella gerente 30
in medias acies. numquam tibi, Magne, per umbras
perque meos manes genero non esse licebit;
abscidis frustra ferro tua pignora: bellum
te faciet ciuile meum.' sic illa refugit
umbra per amplexus trepidi dilapsa mariti. 35
ille, dei quamuis cladem manesque minentur,
maior in arma ruit certa cum mente malorum,
et ' quid ait ' anni terremur imagine uisus?
aut nihil est sensus animis a morte relictum
aut mors ipsa nihil.' Tam iam pronus in undas 40
ibat et igniferi tantum demerserat orbis
quantum desse solet lunae, seu plena futura est
seu iam plena fuit: tunc obtulit hospita tellus
puppibus accessus faciles; legere rudentes

et posito remis petierunt litora malo. 45

Caesar, ut emissas uenti rapuere carinas,
absconditque fretum classes, et litore solus
dux stetit Hesperio, non illum gloria pulsi
laetificat Magni: queritur quod tuta per aequor
terga ferant hostes. neque enim iam sufficit ulla 50

praecipiti fortuna uiro, nec uincere tanti,
ut bellum differret, erat. tum pectore curas
expulit armorum pacique intentus agebat
quoque modo uanos populi conciret amores,
gnarus et irarum causas et summa fauoris 55

annona momenta trahi. namque adserit urbes
sola fames, emiturque metus, cum segne potentes
uolgus alunt: nescit plebes ieiuna timere.
Curio Sicaniis transcendere iussus in urbes,
qua mare tellurem subitis aut obruit undis 60

aut scidit, et medias fecit sibi litora terras:
uis illic ingens pelagi, semperque laborant
aequora ne rupti repetant confinia montes.
bellaque Sardoas etiam sparguntur in oras.
utraque frugiferis est insula nobilis aruis, 65

nec prius Hesperiam longinquis messibus ullae
nec Romana magis conplerunt horrea terrae.
ubere uix glaebae superat, cessantibus Austris
cum medium nubes Borea cogente sub axem
effusis magnum Libye tulit imbribus annum. 70

haec ubi sunt prouisa duci, tunc agmina uictor
non armata trahens sed pacis habentia uoltum
tectata petit patriae. pro, si remeasset in urbem
Gallorum tantum populis Arctoque subacta,
quam seriem rerum longa praemittere pompa, 75

quas potuit belli facies! ut uincola Rheno
Oceanoque daret, celsos ut Gallia currus
nobilis et flauis sequeretur mixta Britannis.
perdidit o qualem uincendo plura triumphum!
non illum laetis uadentem coetibus urbes 80

sed tacitae uidere metu, nec constitit usquam
obuia turba duci. gaudet tamen esse timori
tam magno populis et se non mallet amari.

iamque et praecipitis superauerat Anxuris arces,
et qua Pomptinas uia diuidit uda paludes, 85
qua sublime nemus, Scythicae qua regna Dianae,
quaque iter est Latiis ad summam fascibus Albam;
excelsa de rupe procul iam conspicit urbem

Arctoi toto non uisam tempore belli
miratusque suae sic fatur moenia Romae: 90
'ene, deum sedes, non ullo Marte coacti
deseruere uiri? pro qua pugnabitur urbe?
di melius, quod non Latias Eous in oras

nunc furor incubuit nec iuncto Sarmata uelox
Pannonio Dacisque Getes admixtus: habenti 95
tam pauidum tibi, Roma, ducem fortuna pepercit,
quod bellum ciuile fuit.' ~~si~~ fatur et urbem
attonitam terrore subit. namque ignibus atris
creditur, ut captae, rapturus moenia Romae
sparsurusque deos. fuit haec mensura timoris: 100
uelle putant quodcumque potest. non omina festa,
non fictas laeto uoces simulare tumultu,
uix odisse uacat. Phoebia Palatia conplet
turba patrum nullo cogendi iure senatus
e latebris educta suis; non consule sacrae 105
fulserunt sedes, non, proxima lege potestas,
praetor adest, uacuaeque loco cessere curules.
omnia Caesar erat: priuatae curia uocis
testis adest. sedere patres censere parati,
si regnum, si templa sibi iugulumque senatus 110
exiliumque petat. melius, quod plura iubere
erubuit quam Roma pati. tamen exit in iram,
uiribus an possint obsistere iura, per unum
Libertas experta uirum; pugnaxque Metellus,
ut uidet ingenti Saturnia templa reuelli 115
mole, rapit gressus et Caesaris agmina rumpens
ante fores nondum reseratae constitit aedis
(usque adeo solus ferrum mortemque timere
auri nescit amor, pereunt discrimine nullo
amissae leges set, pars uilissima rerum, 120
certamen mouistis, opes), prohibensque rapina
uictorem clara testatur uoce tribunus.
' non nisi ~~per~~ nostrum uobis percussa patebunt
templa latus, nullasque feres nisi sanguine sacro
sparsas, raptor, opes. certe uiolata potestas 125
inuenit ista deos; Crassumque in bella secutae
saeua tribuniciae uouerunt proelia dirae.
detege iam ferrum; neque enim tibi turba uerenda est
spectatrix scelerum: deserta stamus in urbe.
non feret e nostro sceleratus praemia miles: 130
sunt quos prosternas populi, quae moenia dones.
pacis ad exutae spoliium non cogit egestas:
bellum, Caesar, habes.' his magnam uictor in iram
uocibus accensus ' ~~nam~~ spem mortis honestae
concipis: haud' inquit ' iugulo se ~~habet~~ isto 135
nostra, Metelle, manus; dignum te Caesaris ira
nullus honor faciet. te uindice tuta relicta est
libertas? non usque adeo permiscuit imis
longus summa dies ut non, si uoce Metelli
seruantur leges, malint a Caesare tolli.' 140
dixerat, et nondum foribus cedente tribuno
acrior ira subit: saeuos circumspicit enses

oblitus simulare togam; cum Cotta Metellum
 compulit audaci nimium desistere coepto.

' Libertas' inquit populi quem regna coercent 145
 libertate perit; cuius seruaueris umbram,
 si quidquid iubeare uelis. tot rebus iniquis
 paruimus uicti; uenia est haec sola pudoris
 degenerisque metus, nullam potuisse negari.
 ocius auertat diri mala semina belli. 150
 damna mouent populos siquos sua iura tuentur:
 non sibi sed domino grauis est quae seruit egestas.'
 protinus abducto patuerunt templa Metello.
 tunc rupes Tarpeia sonat magnoque reclusas
 testatur stridore fores; tum conditus imo 155
 eruitur templo multis non tactus ab annis
 Romani census populi, quem Punica bella,
 quem dederat Perses, quem uicti praeda Philippi,
 quod tibi, Roma, fuga Ilus trepidante reliquit,
 quo te Fabricius regi non uendidit auro, 160
 quidquid parcorum mores seruastis auorum,
 quod dites Asiae populi misere tributum
 uictorique dedit Minoia Creta Metello,
 quod Cato longinqua uexit super aequora Cypro.
 tunc Orientis opes captorumque ultima regum 165
 quae Pompeianis praelata est gaza triumphis
 egeritur; tristi spoliantur templa rapina,
 pauperiorque fuit tum primum Caesare Roma.
 interea totum Magni fortuna per orbem
 secum casuras in proelia mouerat urbes. 170
 proxima uicino uires dat Graecia bello.
 Phocaicas Amphissa manus scopulosaque Cirrha
 Parnasosque iugo misit desertus utroque.
 Boeoti coiere duces, quos inpiger ambit
 fatidica Cephisos aqua Cadmeaque Dirce, 175
 Pisaeaeque manus populisque per aequora mittens
 Sicaniis Alpheos aquas. tum Maenala liquit
 Arcas et Herculeam miles Trachinius Oeten.
 Thesproti Dryopesque ruunt, quercusque silentis
 Chaonio ueteres liquerunt uertice Selloe. 180
 exhausit totas quamuis dilectus Athenas,
 exiguae Phoebea tenent naualia puppes
 tresque petunt ueram credi Salamina carinae.
 iam dilecta Ioui centenis uenit in arma
 Creta uetus populis Cnososque agitare pharetras 185
 docta nec Eois peior Gortyna sagittis;
 tunc qui Dardanium tenet Oricon et uagus altis
 dispersus siluis Athaman et nomine prisco
 Encheliae uersi testantes funera Cadmi,
 Colchis et Hadriaca spumans Apsyrτος in unda; 190
 Penei qui rura colunt, quorumque labore

Thessalus Haemoniam uomer proscindit Iolcon.
 inde lacessitum primo mare, cum rudis Argo
 miscuit ignotas temerato litore gentes
 primaque cum uentis pelagique furentibus undis 195
 conposuit mortale genus, fatisque per illam
 accessit mors una ratem. tum linquitur Haemus
 Thracius et populum Pholoe mentita biformem.
 deseritur Strymon tepido committere Nilo
 Bistonias consuetus aues et barbara Cone, 200
 Sarmaticas ubi perdit aquas sparsamque profundo
 multifidi Peucen unum caput adluit Histri,
 Mysiaque et gelido tellus perfusa Caico
 Idalis et nimium glaebis exilis Arisbe,
 quique colunt Pitane, et quae tua munera, Pallas, 205
 lugent damnatae Phoebos uictore Celaenae,
 qua celer et rectis descendens Marsya ripis
 errantem Maeandron adit mixtusque refertur,
 passaque ab auriferis tellus exire metallis
 Pactolon, qua culta secatur non uilior Hermus. 210
 Iliacae quoque signa manus perituraque castra
 ominibus petiere suis, nec fabula Troiae
 continuit Phrygiique ferens se Caesar Iuli.
 accedunt Syriae populi; desertus Orontes
 et felix, sic fama, Ninus, uentosa Damascos 215
 Gazaque et arbusto palmarum diues Idume
 et Tyros in stabilis pretiosaque murice Sidon.
 has ad bella rates non flexo limite ponti
 certior haud ullis duxit Cynosura carinis.
 (Phoenices primi, famae si creditur, ausi 220
 mansuram rudibus uocem signare figuris:
 nondum flumineas Memphis contexere biblos
 nouerat, et saxis tantum uolucresque feraeque
 sculptaque seruabant magicas animalia linguas.)
 deseritur Taurique nemus Perseaque Tarsos 225
 Coryciumque patens exesis rupibus antrum;
 Mallos et extremae resonant naualibus Aegae,
 itque Cilix iusta iam non pirata carina.
 mouit et Eoos bellorum fama recessus,
 qua colitur Ganges, toto qui solus in orbe 230
 ostia nascenti contraria soluere Phoebos
 audet et aduersum fluctus inpellit in Eurum,
 hic ubi Pellaeus post Tethyos aequora ductor
 constitit et magno uinci se fassus ab orbe est;
 quaque ferens rapidum diuiso gurgite fontem 235
 uastis Indus aquis mixtum non sentit Hydaspem;
 quique bibunt tenera dulcis ab harundine sucos,
 et qui tingentes croceo medicamine crinem
 fluxa coloratis astringunt carbasa gemmis,
 quique suas struxere pyras uiuique calentis 240

conscendere rogos. pro, quanta est gloria genti
 iniecisse manum fatis uitaque repletos
 quod superest donasse deis! uenere feroces
 Cappadoces, duri populus non cultor Amani,
 Armeniusque tenens uoluentem saxa Niphaten. 245
 aethera tangentis siluas liquere Choatrae.
 ignotum uobis, Arabes, uenistis in orbem
 umbras mirati nemorum non ire sinistras.
 tum furor extremos mouit Romanus Orestas
 Carmanosque duces, quorum iam flexus in Austrum 250
 aether non totam mergi tamen aspicit Arcton
 lucet et exigua uelox ibi nocte Bootes,
 Aethiopumque solum, quod non premeretur ab ulla
 signiferi regione poli, nisi poplite lapso
 ultima curuati procederet ungula Tauri, 255
 quaque caput rapido tollit cum Tigride magnus
 Euphrates, quos non diuersis fontibus edit
 Persis, et incertum, tellus si misceat amnes,
 quod potius sit nomen aquis. sed sparsus in agros
 fertilis Euphrates Phariae uice fungitur undae; 260
 at Tigrim subito tellus absorbet hiatu
 occultosque tegit cursus rursusque renatum
 fonte nouo flumen pelagi non abnegat undis.
 inter Caesareas acies diuersaque signa
 pugnaces dubium Parthi tenuere fauorem 265
 contenti fecisse duos. tinxere sagittas
 errantes Scythiae populi, quos gurgite Bactros
 includit gelido uastisque Hyrcania siluis;
 hinc Lacedaemonii, moto gens aspera freno,
 Heniochi saeuisque adfinis Sarmata Moschis; 270
 Colchorum qua rura secat ditissima Phasis,
 qua Croeso fatalis Halys, qua uertice lapsus
 Riphaeo Tanais diuersi nomina mundi
 inposuit ripis Asiaeque et terminus idem
 Europae, mediae dirimens confinia terrae, 275
 nunc hunc nunc illum, qua flectitur, ampliat orbem;
 quaque, fretum torrens, Maeotidos egerit undas
 Pontus, et Herculeis aufertur gloria metis,
 Oceanumque negant solas admittere Gadis;
 hinc Essedoniae gentes auroque ligatas 280
 substringens Arimaspe comas; hinc fortis Arius
 longaque Sarmatici soluens ieiunia belli
 Massagetes, quo fugit, equo uolucresque Geloni.
 non, cum Memnoniis deducens agmina regnis
 Cyrus et effusis numerato milite telis 285
 descendit Perses, fraternique ultor amoris
 aequora cum tantis percussit classibus, unum
 tot reges habuere ducem, coiere nec umquam
 tam uariae cultu gentes, tam dissona uolgi

ora. tot inmensae comites missura ruinae 290
 exciuit populos et dignas funere Magni
 exequias Fortuna dedit. non corniger Hammon
 mittere Marmaricas cessauit in arma cateruas,
 quidquid ab occiduis Libye patet arida Mauris
 usque Paraetonias Eoa ad litora Syrtis. 295
 acciperet felix ne non semel omnia Caesar,
 uincendum pariter Pharsalia praestitit orbem.
 ille ubi deseruit trepidantis moenia Romae
 agmine nubiferam raptu super euolat Alpem;
 cumque alii famae populi terrore pauerent 300
 Phocais in dubiis ausa est seruare iuuentus
 non Graia leuitate fidem signataque iura,
 et causas, non fata, sequi. tamen ante furorem
 indomitum duramque uiri deflectere mentem
 pacifico sermone parant hostemque propinquum 305
 orant Cecropiae praelata fronde Mineruae.
 ' semper in externis populo communia uestro
 Massiliam bellis testatur fata tulisse
 comprehensa est Latiis quaecumque annalibus aetas.
 et nunc, ignoto siquos petis orbe triumphos, 310
 accipe deuotas externa in proelia dextras.
 at, si funestas acies, si dira paratis
 proelia discordes, lacrimas ciuilibus armis
 secretumque damus. tractentur uolnera nulla
 sacra manu. si caelicolis furor arma dedisset 315
 aut si terrigenae temptarent astra gigantes,
 non tamen auderet pietas humana uel armis
 uel uotis prodesse Ioui, sortisque deorum
 ignarum mortale genus per fulmina tantum
 sciret adhuc caelo solum regnare Tonantem. 320
 adde quod innumerae concurrunt undique gentes,
 nec sic horret iners scelerum contagia mundus
 ut gladiis egeant ciuilia bella coactis.
 sit mens ista quidem cunctis, ut uestra recusent
 fata, nec haec alius committat proelia miles. 325
 cui non conspecto languebit dextra parente
 telaque diuersi prohibebunt spargere fratres?
 finis adest elerum, si non committitis ullis
 arma quibus fas est. nobis haec summa precandi:
 terribilis aquilas infestaque signa relinquant 330
 urbe procul nostrisque uelis te credere muris
 excludique sinas admissis Caesare bellum.
 sit locus exceptus sceleri, Magnoque tibi que
 tutus, ut, inuictae fatum si consulat urbi,
 foedera si placeant, sit quo ueniatis inermes. 335
 uel, cum tanta uocent discrimina Martis Hiberi,
 quid rapidum deflectis iter? non pondera rerum
 nec momenta sumus, numquam felicibus armis

usa manus, patriae primis a sedibus exul,
 et post translatas exustae Phocidos arces 340
 moenibus exiguis alieno in litore tuti,
 inlustrat quos sola fides. si claudere muros
 obsidione paras et ui perfringere portas,
 excepisse faces tectis et tela parati,
 undarum raptos auersis fontibus haustus 345
 quaerere et effossam sitientes lambere terram
 et, desit si larga Ceres, tunc horrida cerni
 foedaque contingi maculato attingere morsu.
 nec pauet hic populus pro libertate subire
 obsessum Poeno gessit quae Marte Saguntum. 350
 pectoribus rapti matrum frustraue trahentes
 ubera sicca fame medios mittentur in ignis
 uxor et a caro poscet sibi fata marito,
 uolnera miscebunt fratres bellumque coacti
 hoc potius ciuile gerent.' si Graia iuuentus 355
 finierat, cum turbato iam prodita uoltu
 ira ducis tandem testata est uoce dolorem.
 ' ana mouet Graios nostri fiducia cursus.
 quamuis Hesperium mundi properemus ad axem
 Massiliam delere uacat. gaudete, cohortes: 360
 obuia praebentur fatorum munere bella.
 uentus ut amittit uires, nisi robore densae
 occurrunt siluae, spatio diffusus inani,
 utque perit magnus nullis obstantibus ignis,
 sic hostes mihi desse nocet, damnumque putamus 365
 armorum, nisi qui uinci potuere rebellant.
 sed, si solus eam dimissis degener armis,
 tunc mihi tecta patent. iam non excludere tantum,
 inclusisse uolunt. at enim contagia belli
 dira fugant. dabitis poenas pro pace petita, 370
 et nihil esse meo discetis tutius aeuo
 quam duce me bellum.' si postquam fatus, ad urbem
 haud trepidam conuertit iter; cum moenia clausa
 conspicit et densa iuuenum uallata corona.
 haut procul a muris tumulus surgentis in altum 375
 telluris paruum diffuso uertice campum
 explicat: haec patiens longo munimine cingi
 uisa duci rupes tutisque aptissima castris.
 proxima pars urbis celsam consurgit in arcem
 par tumulo, mediisque sedent conuallibus arua. 380
 tunc res inmenso placuit statura labore,
 aggere diuersos uasto committere colles.
 sed prius, ut totam, qua terra cingitur, urbem
 clauderet, a summis perduxit ad aequora castris
 longum Caesar opus, fontesque et pabula campi 385
 amplexus fossa densas tollentia pinnas
 caespitibus crudaque extruxit bracchia terra.

iam satis hoc Graiae memorandum contigit urbi
 aeternumque decus, quod non impulsam nec ipso
 strata metu tenuit flagrantis in omnia belli 390
 praecipitem cursum, raptisque a Caesare cunctis
 uincitur una mora. quantum est quod fata tenentur
 quodque uirum toti properans inponere mundo
 hos perdit Fortuna dies! tunc omnia late
 procumbunt nemora et spoliantur robore siluae, 395
 ut, cum terra leuis mediam uirgultaque molem
 suspendant, structa laterum conpage ligatam
 artet humum, pressus ne cedat turribus agger.
 lucus erat longo numquam uiolatus ab aeuo
 obscurum cingens conexis aera ramis 400
 et gelidas alte summotis solibus umbras.
 hunc non ruricolae Panes nemorumque potentes
 Siluani Nymphaeque tenent, sed barbara ritu
 sacra deum; structae diris altaribus arae
 omnisque humanis lustrata cruoribus arbor. 405
 siqua fidem meruit superos mirata uetustas,
 illis et uolucres metuunt insistere ramis
 et lustris recubare ferae; nec uentus in illas
 incubuit siluas excussa que nubibus atris
 fulgura: non ulli frondem praebentibus aurae 410
 arboribus suis horror inest. tum plurima nigris
 fontibus unda cadit, simulacraque maesta deorum
 arte carent caesisque extant informia truncis.
 ipse situs putrique facit iam robore pallor
 attonitos; non uolgatis sacrata figuris 415
 numina sic metuunt: tantum terroribus addit,
 quos timeant, non nosse, deos. iam fama ferebat
 saepe cauas motu terrae mugire cauernas,
 et procumbentis iterum consurgere taxos,
 et non ardentis fulgere incendia siluae, 420
 roboraque amplexos circum fluxisse dracones.
 non illum cultu populi propiore frequentant
 sed cessere deis. medio cum Phoebus in axe est
 aut caelum nox atra tenet, pauet ipse sacerdos
 accessus dominumque timet deprendere luci. 425
 hanc iubet inmisso siluam procumbere ferro;
 nam uicina operi belloque intacta priore
 inter nudatos stabat densissima montis.
 sed fortes tremuere manus, motique uerenda
 maiestate loci, si robora sacra ferirent, 430
 in sua credebant redituras membra securis.
 inplicitas magno Caesar torpore cohortes
 ut uidit, primus raptam librare bipennem
 ausus et aeriam ferro proscindere quercum
 effatur merso uiolata in robora ferro 435
 'aim nequis uestrum dubitet subuertere siluam

credite me fecisse nefas'. tum paruit omnis
 imperiis non sublato securae pauore
 turba, sed expensa superiorum et Caesaris ira.
 procumbunt orni, nodosa inpellitur ilex, 440
 siluaque Dodones et fluctibus aptior alnus
 et non plebeios luctus testata cupressus
 tum primum posuere comas et fronde carentes
 admisere diem, propulsaque robore denso
 sustinuit se silua cadens. gemuere uidentes 445
 Gallorum populi, muris sed clausa iuuentus
 exultat; quis enim laesos inpune putaret
 esse deos? seruat multos fortuna nocentis
 et tantum miseris irasci numina possunt.
 utque satis caesi nemoris, quaesita per agros 450
 plaustra ferunt, curuoque soli cessantis aratro
 agricolae raptis annum fleuere iuuentis.
 dux tamen inpatiens haesuri ad moenia Martis
 uersus ad Hispanas acies extremae mundi
 iussit bella geri. stellatis axibus agger 455
 erigitur geminasque aequantis moenia turris
 accipit; hae nullo fixerunt robore terram
 sed per iter longum causa repere latenti.
 cum tantum nutaret onus, telluris inanis
 concussisse sinus quaerentem erumpere uentum 460
 credidit et muros mirata est stare iuuentus.
 illinc tela cadunt excelsas urbis in arces.
 sed maior Graio Romana in corpora ferro
 uis inerat. neque enim solis excussa lacertis
 lancea, sed tenso ballistae turbine rapta, 465
 haut unum contenta latus transire quiescit,
 sed pandens perque arma uiam perque ossa relictas
 morte fugit: superest telo post uolnera cursus.
 at saxum quotiens ingenti uerberis actu
 excutitur, qualis rupes quam uertice montis 470
 abscidit impulsu uentorum adiuta uetustas,
 frangit cuncta ruens, nec tantum corpora pressa
 exanimat, totos cum sanguine dissipat artus.
 ut tamen hostiles densa testudine muros
 tecta subit uirtus, armisque innexa priores 475
 arma ferunt, galeamque extensus protegit umbo,
 quae prius ex longo nocuerunt missa recessu
 iam post terga cadunt. nec Grai flectere iactum
 aut facilis labor est longinqua ad tela parati
 tormenti mutare modum; sed pondere solo 480
 contenti nudis euoluunt saxa lacertis.
 dum fuit armorum series, ut grandine tecta
 innocua percussa sonant, sic omnia tela
 respuit; at postquam uirtus incerta uirorum
 perpetuam rupit defesso milite cratem 485

singula continuis cesserunt ictibus arma.
tunc adoperta leui procedit uinea terra,
sub cuius pluteis et tecta fronte latentes
moliri nunc iam parant et uertere ferro
moenia; nunc aries suspenso fortior ictu 490
incussus densi conpagem soluere muri
temptat et inpositis unum subducere saxis.
sed super et flammis et magnae fragmine molis
et sudibus crebris et adusti roboris ictu
percussae cedunt crates, frustra que labore 495
exhausto fessus repetit tentoria miles.
summa fuit Graia, starent ut moenia, uoti:
ultra acies inferre parant, armisque coruscas
nocturni texere faces, audaxque iuuentus
erupit. non hasta uiris, non letifer arcus, 500
telum flamma fuit, rapiensque incendia uentus
per Romana tulit celeri munimina cursu.
nec, quamuis uiridi luctetur robore, lentas
ignis agit uires, taeda sed raptus ab omni
consequitur nigri spatiosa uolumina fumi, 505
nec solum siluas sed saxa ingentia soluit,
et crudae putri fluxerunt puluere cautes.
procubuit maiorque iacens apparuit agger.
spes uictis telluris abit, placuitque profundo
fortunam temptare maris. non robore picto 510
ornatas decuit fulgens tutela carinas,
sed rudis et qualis procumbit montibus arbor
conseritur, stabilis naualibus area bellis.
et iam turrigeram Bruti comitata carinam
uenerat in fluctus Rhodani cum gurgite classis 515
Stoichados arua tenens. nec non et Graia iuuentus
omne suum fati uoluit committere robur
grandaeuosque senes mixtis armauit ephebis.
accepit non sola uiros, quae stabat in undis,
classis: et emeritas repetunt naualibus alnos. 520
ut matutinos spargens super aequora Phoebus
fregit aquis radios et liber nubibus aether
et posito Borea pacemque tenentibus Austris
seruatum bello iacuit mare, mouit ab omni
quisque suam statione ratem, paribusque lacertis 525
Caesaris hinc puppes, hinc Graio remige classis
tollitur: impulsae tonsis tremuere carinae
crebraque sublimes conuellunt uerbera puppes.
cornua Romanae classis ualidaeque triremes
quasque quater surgens extracti remigis ordo 530
commouet et plures quae mergunt aequore pinus
multiplices cinxere rates. hoc robur aperto
oppositum pelago: lunata classe recedunt
ordine contentae gemino creuisse Liburnae.

celsior at cunctis Bruti praetoria puppis 535
 uerberibus senis agitur molemque profundo
 inuehit et summis longe petit aequora remis.
 ut tantum medii fuerat maris, utraque classis
 quod semel excussis posset transcurrere tonsis,
 innumerae uasto miscentur in aethere uoces, 540
 remorumque sonus premitur clamore, nec ullae
 audiri potuere tubae. tum caerulea uerrunt
 atque in transtra cadunt et remis pectora pulsant.
 ut primum rostris crepuerunt obuia rostra,
 in puppem rediere rates, emissaque tela 545
 aera texerunt uacuumque cadentia pontum.
 et iam diductis extendunt cornua proris
 diuersaeque rates laxata classe receptae.
 ut, quotiens aestus Zephyris Eurisque repugnat,
 huc abeunt fluctus, illo mare, sic, ubi puppes 550
 sulcato uarios duxerunt gurgite tractus,
 quod tulit illa ratis remis, haec rettulit aequor.
 sed Graeis habiles pugnamque lacessere pinus
 et temptare fugam nec longo frangere gyro
 cursum nec tarde flectenti cedere clauo; 555
 at Romana ratis stabilem praebere carinam
 certior et terrae similem bellantibus usum.
 tunc in signifera residenti puppe magistro
 Brutus ait ' ~~p~~terisne acies errare profundo
 artibus et certas pelagi? iam consere bellum, 560
 Phocaicis medias rostris oppone carinas.'
 paruit, obliquas et praebuit hostibus alnos.
 tum quaecumque ratis temptauit robora Bruti
 ictu uicta suo percussae capta cohaesit;
 ast alias manicaeque ligant teretesque catenae, 565
 seque tenent remis: tecto stetit aequore bellum.
 iam non excussis torquentur tela lacertis
 nec longinqua cadunt iaculato uolnera ferro,
 miscenturque manus. nauali plurima bello
 ensis agit. stat quisque suae de robore puppis 570
 pronus in aduersos ictus, nullique perempti
 in ratibus cecidere suis. cruor altus in unda
 spumat, et obducti concreto sanguine fluctus.
 et, quas inmissi traxerunt uincola ferri,
 has prohibent iungi conferta cadauera puppes. 575
 semianimes alii uastum subiere profundum
 hauseruntque suo permixtum sanguine pontum;
 hi luctantem animam lenta cum morte trahentes
 fractarum subita ratiū periere ruina.
 inrita tela suas peragunt in gurgite caedes, 580
 et quodcumque cadit frustrato pondere ferrum
 exceptum mediis inuenit uolnus in undis.
 Phocaicis Romana ratis uallata carinis

robore diducto dextrum laeuumque tuetur
 aeque Marte latus; cuius dum pugnat ab alta 585
 puppe Catus Graiumque audax aplustre retentat,
 terga simul pariter missis et pectora telis
 transigitur: medio concurrat corpore ferrum,
 et stetit incertus, flueret quo uolnere, sanguis,
 donec utrasque simul largus cruor expulit hastas 590
 diuisitque animam sparsitque in uolnera letum.
 derigit huc puppem miseri quoque dextra Telonis,
 qua nullam melius pelago turbante carinae
 audiuerunt manum, nec lux est notior ulli
 crastina, seu Phoebum uideat seu cornua lunae, 595
 semper uenturis componere carbasa uentis.
 hic Latiae rostro conpagem ruperat alni,
 pila sed in medium uenere trementia pectus
 auertitque ratem morientis dextra magistri.
 dum cupit in sociam Gyareus erepere puppem, 600
 excipit inmissum suspensa per ilia ferrum
 adfixusque rati telo retinente pependit.
 stant gemini fratres, fecundae gloria matris,
 quos eadem uariis genuerunt uiscera fati:
 discreuit mors saeua uiros, unumque relictum 605
 agnorunt miseri sublato errore parentes,
 aeternis causam lacrimis; tenet ille dolorem
 semper et amissum fratrem lugentibus offert.
 quorum alter mixtis obliquo pectine remis
 ausus Romanae Graia de puppe carinae 610
 iniectare manum; sed eam grauis insuper ictus
 amputat; illa tamen nisu, quo prenderat, haesit
 deriguitque tenens strictis inmortua neruis.
 creuit in aduersis uirtus: plus nobilis irae
 truncus habet fortique instaurat proelia laeua 615
 rapturusque suam procumbit in aequora dextram.
 haec quoque cum toto manus est abscisa lacerto.
 iam clipeo telisque carens, non conditus ima
 puppe sed expositus fraternaue pectore nudo
 arma tegens, crebra confixus cuspide perstat 620
 telaque multorum leto casura suorum
 emerita iam morte tenet. tum uolnere multo
 effugientem animam lassos collegit in artus
 membraque contendit toto, quicumque manebat,
 sanguine et hostilem defectis robore neruis 625
 insiluit solo nociturus pondere puppem.
 strage uirum cumulata ratis multoque cruore
 plena per obliquum crebros latus accipit ictus
 et, postquam ruptis pelagus conpagibus hausit,
 ad summos repleta foras descendit in undas 630
 uicinum inuoluens contorto uertice pontum.
 aequora discedunt mersa diducta carina

saepe cadens longae senior per transtra carinae
 peruenit ad puppim spirantisque inuenit artus.
 non lacrimae cecidere genis, non pectora tundit,
 distentis toto riguit sed corpore palmis.
 nox subit atque oculos uastae obduxere tenebrae, 735
 et miserum cernens agnoscere desinit Argum.
 ille caput labens et iam languentia colla
 uiso patre leuat; uox faucis nulla solutas
 prosequitur, tacito tantum petit oscula uoltu
 inuitatque patris claudenda ad lumina dextram. 740
 ut torpore senex caruit uiresque cruentus
 coepit habere dolor, ' non ~~per~~dam tempora' dixit
 'a saeuis permissa deis, iugulumque senilem
 confodiam. ueniam misero concede parenti,
 Arge, quod amplexus, extrema quod oscula fugi. 745
 nondum destituit calidus tua uolnera sanguis,
 semianimisque iaces et adhuc potes esse superstes.'
 sic fatus, quamuis capulum per uiscera missi
 polluerit gladii, tamen alta sub aequora tendit
 praecipiti saltu: letum praecedere nati 750
 festinantem animam morti non credidit uni.
 inclinant iam fata ducum, nec iam amplius anceps
 belli casus erat. Graiae pars maxima classis
 mergitur, ast aliae mutato remige puppes
 uictores uexere suos; naualia paucae 755
 praecipiti tenere fuga. quis in urbe parentum
 fletus erat, quanti matrum per litora planctus!
 coniunx saepe sui confusis uoltibus unda
 credidit ora uiri Romanum amplexa cadauer,
 accensisque rogis miseri de corpore trunco 760
 certauere patres. at Brutus in aequore uictor
 primus Caesareis pelagi decus addidit armis.

Liber IV

At procul extremis terrarum Caesar in oris
Martem saeuus agit non multa caede nocentem
maxima sed fati ducibus momenta daturum.
iure pari rector castris Afranius illis
ac Petreius erat; concordia duxit in aequas 5
imperium commune uices, tutelaque ualli
peruigil alterno paret custodia signo.
his praeter Latias acies erat inpiger Astur
Vettonesque leues profugique a gente uetusta
Gallorum Celtae miscentes nomen Hiberis. 10
colle tumet modico lenique excreuit in altum
pingue solum tumulo; super hunc fundata uetusta
surgit Ilerda manu; placidis praelabitur undis
Hesperios inter Sicoris non ultimus amnis,
saxeus ingenti quem pons amplectitur arcu 15
hibernas passurus aquas. at proxima rupes
signa tenet Magni, nec Caesar colle minore
castra leuat; medius dirimit tentoria gurges.
explicat hinc tellus campos effusa patentis
uix oculo prendente modum, camposque coerces, 20
Cinga rapax, uetitus fluctus et litora cursu
Oceani pepulisse tuo; nam gurgite mixto
qui praestat terris aufert tibi nomen Hiberus.
prima dies belli cessauit Marte cruento
spectandasque ducum uires numerosaque signa 25
exposuit. piguit sceleris; pudor arma furentum
continuit, patriaeque et ruptis legibus unum
donauere diem; prono cum Caesar Olympo
in noctem subita circumdedit agmina fossa,
dum primae perstant acies, hostemque fefellit 30
et prope consertis obduxit castra manipulis.
luce noua collem subito conscendere cursu,
qui medius tutam castris dirimebat Ilerdam,
imperat. huc hostem pariter terrorque pudorque
inpulit, et rapto tumulum prior agmine cepit. 35
his uirtus ferrumque locum promittit, at illis
ipse locus. miles rupes oneratus in altas
nititur, aduersoque acies in monte supina
haeret et in tergum casura umbone sequentis
erigitur. nulli telum uibrare uacauit, 40
dum labat et fixo firmat uestigia pilo,
dum scopulos stirpesque tenent atque hoste relicto
caedunt ense uiam. uidit lapsura ruina
agmina dux equitemque iubet succedere bello
munitumque latus laeuo praeducere gyro. 45

sic pedes ex facili nulloque urgente receptus,
inritus et uictor subducto Marte pependit.

hactenus armorum discrimina: cetera bello
fata dedit uariis incertus motibus aer.

pigro bruma gelu siccisque Aquilonibus haerens 50
aethere constricto pluuias in nube tenebat.

urebant montana niues camposque iacentis
non duraturae conspecto sole pruinae,
atque omnis propior mergenti sidera caelo
aruerat tellus hiberno dura sereno. 55

sed postquam uernus calidum Titana recepit
sidera respiciens delapsae portitor Helles,
atque iterum aequatis ad iustae pondera Librae
temporibus uicere dies, tum sole relicto
Cynthia, quo primum cornu dubitanda refulsit, 60
excluserat Borean flammisque accepit in Euro.

ille suo nubes quascumque inuenit in axe
torsit in occiduum Nabataeis flatibus orbem,
et quas sentit Arabs et quas Gangetica tellus
exhalat nebulas, quidquid concreescere primus 65
sol patitur, quidquid caeli fuscator Eoi

inpulerat Corus, quidquid defenderat Indos.
incendere diem nubes oriente remotae
nec medio potuere graues incumbere mundo
sed nimbos rapuere fuga. uacat imbribus Arctos 70
et Notos, in solam Calpen fluit umidus aer.

hic, ubi iam Zephyri fines, et summus Olympi
cardo tenet Tethyn, uetitae transcurrere densos
inuoluere globos, congestumque aeris atri
uix recipit spatium quod separat aethere terram. 75

iamque polo pressae largos densantur in imbres
spissataeque fluunt; nec seruant fulmina flammam
quamuis crebra micent: extinguunt fulgura nimbi.
hinc imperfecto complectitur aera gyro
arcus uix ulla uariatus luce colorem 80

Oceanumque bibit raptosque ad nubila fluctus
pertulit et caelo defusum reddidit aequor.
iamque Pyrenaeae, quas numquam soluere Titan
eualuit, fluxere niues, fractoque madescunt
saxa gelu. tum quae solitis e fontibus exit 85

non habet unda uias, tam largas alueus omnis
a ripis accepit aquas. iam naufraga campo
Caesaris arma natant, impulsaque gurgite multo
castra labant; alto restagnant flumina uallo.

non pecorum raptus faciles, non pabula mersi 90
ulla ferunt sulci; tectarum errore uiarum
fallitur occultis sparsus populator in agris.

iamque comes semper magnorum prima malorum
saeua fames aderat, nulloque obsessus ab hoste

miles eget: toto censu non prodigus emit 95
 exiguam Cererem. pro lucri pallida tabes!
 non dest prolato ieiunus uenditor auro.
 iam tumuli collesque latent, iam flumina cuncta
 condidit una palus uastaque uoragine mersit,
 absorpsit penitus rupes ac tecta ferarum 100
 detulit atque ipsas hausit, subitisque frementis
 uerticibus contorsit aquas et reppulit aestus
 fortior Oceani. nec Phoebum surgere sentit
 nox subtexta polo: rerum discrimina miscet
 deformis caeli facies iunctaeque tenebrae. 105
 sic mundi pars ima iacet, quam zona niualis
 perpetuaeque premunt hiemes: non sidera caelo
 ulla uidet, sterili non quicquam frigore gignit
 sed glacie medios signorum temperat ignes.
 sic, o summe parens mundi, sic, sorte secunda 110
 aequorei rector, facias, Neptune tridentis,
 et tu perpetuis inpendas aera nimbis,
 tu remeare uetes quoscumque emiseras aestus.
 non habeant amnes decliuem ad litora cursum
 sed pelagi referantur aquis, concussaue tellus 115
 laxet iter fluuiis: hos campos Rhenus inundet,
 hos Rhodanus; uastos obliquent flumina fontes.
 Rhiphaeas huc solue niues, huc stagna lacusque
 et pigras, ubicumque iacent, effunde paludes
 et miseras bellis ciuilibus eripe terras. 120
 sed paruo Fortuna uiri contenta pauore
 plena reedit, solitoque magis fauere secundi
 et ueniam meruere dei. iam rarior aer,
 et par Phoebus aquis densas in uellera nubes
 sparserat, et noctes uentura luce rubebant, 125
 seruatoque loco rerum discessit ab astris
 umor, et ima petit quidquid pendebat aquarum.
 tollere silua comas, stagnis emergere colles
 incipiunt uisoque die durescere ualles.
 utque habuit ripas Sicoris camposque reliquit 130
 primum cana salix madefacto uimine paruam
 textur in puppem caesoque inducta iuueno
 uectoris patiens tumidum super emicat amnem.
 sic Venetus stagnante Pado fusoque Britannus
 nauigat Oceano; sic, cum tenet omnia Nilus, 135
 conseritur bibula Memphitis cumba papyro.
 his ratibus traiecta manus festinat utrimque
 succisum curuare nemus, fluuiique ferocis
 incrementa timens non primis robora ripis
 inposuit, medios pontem distendit in agros. 140
 ac, nequid Sicoris repetitis audeat undis,
 spargitur in sulcos et scisso gurgite riuis
 dat poenas maioris aquae. postquam omnia fatis

Caesaris ire uidet, celsam Petreius Ilerdam
 deserit et noti diffisus uiribus orbis 145
 indomitos quaerit populos et semper in arma
 mortis amore feros et tendit in ultima mundi.
 nudatos Caesar colles desertaque castra
 conspiciens capere arma iubet nec quaerere pontem
 nec uada, sed duris fluuium superare lacertis. 150
 paretur, rapuitque ruens in proelia miles
 quod fugiens timuisset iter. mox uda receptis
 membra fouent armis gelidosque a gurgite cursu
 restituunt artus, donec decresceret umbra
 in medium surgente die; iamque agmina summa 155
 carpit eques, dubiique fugae pugnaeque tenentur.
 attollunt campo geminae iuga saxea rupes
 ualle caua media; tellus hinc ardua celsos
 continuat colles, tutae quos inter opaco
 anfractu latuere uiae; quibus hoste potito 160
 faucibus emitti terrarum in deuia Martem
 inque feras gentes Caesar uidet. ' *et sine ullo
 ordine*' ait ' *aptumque fuga conuertite bellum
 et faciem pugnae uoltusque inferte minaces;*
nec liceat pauidis ignaua occumbere morte: 165
excipiant recto fugientes pectore ferrum.'
 dixit et ad montis tendentem praeuenit hostem.
 illic exiguo paulum distantia uallo
 castra locant. postquam spatio languentia nullo
 mutua conspicuos habuerunt lumina uoltus, 170
 [hic fratres natosque suos uidere patresque]
 deprensus est ciuile nefas. tenuere parumper
 ora metu, tantum nutu motoque salutant
 ense suos. mox, ut stimulis maioribus ardens
 rupit amor leges, audet transcendere uallum 175
 miles, in amplexus effusas tendere palmas.
 hospitis ille ciet nomen, uocat ille propinquum,
 admonet hunc studiis consors puerilibus aetas;
 nec Romanus erat, qui non agnouerat hostem.
 arma rigant lacrimis, singultibus oscula rumpunt, 180
 et quamuis nullo maculatus sanguine miles
 quae potuit fecisse timet. quid pectora pulsas?
 quid, uaesane, gemis? fletus quid fundis inanis
 nec te sponte tua sceleri parere fateris?
 usque adeone times quem tu facis ipse timendum? 185
 classica det bello, saeuos tu neclege cantus;
 signa ferat, cessa: iam iam ciuilis Erinys
 concidet et Caesar generum priuatus amabit.
 nunc ades, aeterno conplectens omnia nexu,
 o rerum mixtique salus Concordia mundi 190
 et sacer orbis amor: magnum nunc saecula nostra
 uenturi discrimen habent. periire latebrae

tot scelerum, populo uenia est erepta nocenti:
 agnouere suos. pro numine fata sinistro
 exigua requie tantas augentia clades! 195
 pax erat, et castris miles permixtus utrisque
 errabat; duro concordēs caespitē mensas
 instituunt et permixto libamina Baccho;
 graminei luxere foci, iunctoque cubili
 extrahit insomnis bellorum fabula noctes, 200
 quo primum steterint campo, qua lancea dextra
 exierit. dum quae gesserunt fortia iactant
 et dum multa negant, quod solum fata petebant,
 est miseris renouata fides, atque omne futurum
 creuit amore nefas. nam postquam foedera pacis 205
 cognita Petreio, seque et sua tradita uenum
 castra uidet, famulas scelerata ad proelia dextras
 excitat atque hostis turba stipatus inermis
 praecipitat castris iunctosque amplexibus ense
 separat et multo disturbat sanguine pacem. 210
 addidit ira ferox moturas proelia uoces.
 ' inmemor o patriae, signorum obliorum,
 non potes hoc causae, miles, praestare, senatus
 adsertor uicto redeas ut Caesare? certe,
 ut uincere, potes. dum ferrum, incertaque fata, 215
 quique fluat multo non derit uolnere sanguis,
 ibitis ad dominum damnataque signa feretis,
 utque habeat famulos nullo discrimine Caesar
 exorandus erit? ducibus quoque uita petita est?
 numquam nostra salus pretium mercesque nefandae 220
 proditiōnis erit: non hoc ciuilia bella,
 ut uiuamus, agunt. trahimur sub nomine pacis.
 non chalybem gentes penitus fugiente metallo
 eruerent, nulli uallarent oppida muri,
 non sonipes in bella ferox, non iret in aequor 225
 turrigeras classis pelago sparsura carinas,
 si bene libertas umquam pro pace daretur.
 hostes nempe meos sceleri iurata nefando
 sacramenta tenent; at uobis uilior hoc est
 uestra fides, quod pro causa pugnantibus aequa 230
 et ueniam sperare licet. pro dira pudoris
 funera! nunc toto fatorum ignarus in orbe,
 Magne, paras acies mundique extrema tenentis
 sollicitas reges, cum forsā foedere nostro
 iam tibi sit promissa salus.' si fatur et omnis 235
 concussit mentes scelerumque reduxit amorem.
 sic, ubi desuetae siluis in carcere clauso
 mansueuere ferae et uoltus posuere minaces
 atque hominem didicere pati, si torrida paruos
 uenit in ora cruor, redeunt rabiesque furorque 240
 admonitaeque tument gustato sanguine fauces;

feruet et a trepido uix abstinet ira magistro.
itur in omne nefas, et, quae fortuna deorum
inuidia caeca bellorum in nocte tulisset,
fecit monstra fides. inter mensasque torosque 245
quae modo complexu fouerunt pectora caedunt;
et quamuis primo ferrum strinxere gementes,
ut dextrae iusti gladius dissuasor adhaesit,
dum feriunt, odere suos, animosque labantis
confirmant ictu. feruent iam castra tumultu, 250
ac, uelut occultum pereat scelus, omnia monstra 252
in facie posuere ducum: iuuat esse nocentis.
tu, Caesar, quamuis spoliatus milite multo,
agnoscis superos; neque enim tibi maior in aruis 255
Emathiis fortuna fuit nec Phocidos undis
Massiliae, Phario nec tantum est aequore gestum,
hoc siquidem solo ciuilis crimine belli
dux causae melioris eris. polluta nefanda
agmina caede duces iunctis committere castris 260
non audent, altaeque ad moenia rursus Ilerdae
intendere fugam. campos eques obuius omnis
abstulit et siccis inclusit collibus hostem.
tunc inopes undae praerupta cingere fossa
Caesar auet nec castra pati contingere ripas 265
aut circum largos curuari bracchia fontes.
ut leti uidere uiam, conuersus in iram
praecipitem timor est. miles non utile clausis
auxilium mactauit equos, tandemque coactus
spe posita damnare fugam casurus in hostes 270
fertur. ut effuso Caesar decurrere passu
uidit et ad certam deuotos tendere mortem,
' etla tene iam, miles' , i' efrumque ruenti
subtrahe: non ullo constet mihi sanguine bellum.
uincitur haut gratis iugulo qui prouocat hostem. 275
en, sibi uilis adest inuisa luce iuuentus
iam damno peritura meo; non sentiet ictus,
incumbet gladiis, gaudebit sanguine fuso.
deserat hic feruor mentes, cadat impetus amens,
perdant uelle mori.' ic deflagrare minaces 280
in cassum et uetito passus languescere bello,
substituit merso dum nox sua lumina Phoebo.
inde, ubi nulla data est miscendae copia mortis,
paulatim cadit ira ferox mentesque tepescunt,
saucia maiores animos ut pectora gestant, 285
dum dolor est ictusque recens et mobile neruis
conamen calidus praebet cruor ossaque nondum
adduxere cutem: si conscius ensis adacti
stat uictor tenuitque manus, tum frigidus artus
alligat atque animum subducto robore torpor, 290
postquam sicca rigens astrinxit uolnera sanguis.

iamque inopes undae primum tellure refossa
 occultos latices abstrusaque flumina quaerunt;
 nec solum rastris durisque ligonibus arua
 sed gladiis fodere suis, puteusque cauati 295
 montis ad inrigui premitur fastigia campi.
 non se tam penitus, tam longe luce relicta
 merserit Astyrici scrutator pallidus auri.
 non tamen aut tectis sonuerunt cursibus amnes
 aut micuere noui percusso pumice fontes, 300
 antra nec exiguo stillant sudantia rore
 aut impulsu leui turbatur glarea uena.
 tunc exhausta super multo sudore iuuentus
 extrahitur duris silicum lassata metallis;
 quoque minus possent siccis tolerare uapores 305
 quaesitae fecistis aquae. nec languida fessi
 corpora sustentant epulis, mensasque perosi
 auxilium fecere famem. si mollius aruum
 prodidit umorem, pinguis manus utraque glaebas
 exprimit ora super; nigro si turbida limo 310
 conluuies inmota iacet, cadit omnis in haustus
 certatim obscaenos miles moriensque recepit
 quas nollet uicturus aquas; rituque ferarum
 distentas siccant pecudes, et lacte negato
 sordidus exhausto sorbetur ab ubere sanguis. 315
 tunc herbas frondesque terunt, et rore madentis
 destringunt ramos et siquos palmite crudo
 arboris aut tenera sucos pressere medulla.
 o fortunati, fugiens quos barbarus hostis
 fontibus inmixto strauit per rura ueneno. 320
 hos licet in fluuios saniem tabemque ferarum,
 pallida Dictaeis, Caesar, nascentia saxis
 infundas aconita palam, Romana iuuentus
 non decepta bibet. torrentur uiscera flamma
 oraque sicca rigent squamosis aspera linguis; 325
 iam marcent uenae, nulloque umore rigatus
 aeris alternos angustat pulmo meatus,
 rescissoque nocent suspiria dura palato;
 pandunt ora tamen nociturumque aera captant.
 expectant imbres, quorum modo cuncta natabant 330
 impulsu, et siccis uoltus in nubibus haerent.
 quoque magis miseros undae ieiunia soluant
 non super arentem Meroen Cancrique sub axe,
 qua nudi Garamantes arant, sedere, sed inter
 stagnantem Sicorim et rapidum depensus Hiberum 335
 spectat uicinos sitiens exercitus amnes.
 iam domiti cessere duces, pacisque petendae
 auctor damnatis supplex Afranius armis
 semianimes in castra trahens hostilia turmas
 uictoris stetit ante pedes. seruata precanti 340

maiestas non fracta malis, interque priorem
 fortunam casusque nouos gerit omnia uicti,
 sed ducis, et ueniam securo pectore poscit.
 ' si ~~ne~~ degeneri strauissent fata sub hoste,
 non derat fortis rapiendo dextera leto; 345
 at nunc causa mihi est orandae sola salutis
 dignum donanda, Caesar, te credere uita.
 non partis studiis agimur nec sumpsimus arma
 consiliis inimica tuis. nos denique bellum
 inuenit ciuile duces, causaeque priori, 350
 dum potuit, seruata fides. nil fata moramur:
 tradimus Hesperias gentes, aperimus Eoas,
 securumque orbis patimur post terga relict.
 nec cruor effusus campis tibi bella peregit
 nec ferrum lassaeque manus: hoc hostibus unum, 355
 quod uincas, ignosce tuis. nec magna petuntur:
 otia des fessis, uitam patiaris inermis
 degere quam tribuis. campis prostrata iacere
 agmina nostra putes; nec enim felicibus armis
 misceri damnata decet, partemque triumpho 360
 captos ferre tui: turba haec sua fata peregit.
 hoc petimus, uictos ne tecum uincere cogas.'
 dixerat; at Caesar facilis uoluitque serenus
 flectitur atque usus belli poenamque remittit.
 ut primum iustae placuerunt foedera pacis, 365
 incustoditos decurrit miles ad amnes,
 incumbit ripis permissaque flumina turbat.
 continuus multis subitarum tractus aquarum
 aera non passus uacuis discurrere uenis
 artauit clausitque animam; nec feruida pestis 370
 cedit adhuc, sed morbus egens iam gurgite plenis
 uisceribus sibi poscit aquas. mox robora neruis
 et uires rediere uiris. o prodiga rerum
 luxuries numquam paruo contenta paratis
 et quaesitorum terra pelagoque ciborum 375
 ambitiosa fames et lautae gloria mensae,
 discite quam paruo liceat producere uitam
 et quantum natura petat. non erigit aegros
 nobilis ignoto diffusus consule Bacchus,
 non auro murraque bibunt, sed gurgite puro 380
 uita redit. satis est populis fluuiusque Ceresque.
 heu miseri qui bella gerunt! tunc arma relinquens
 uictori miles spoliato pectore tutus
 innocuusque suas curarum liber in urbes
 spargitur. o quantum donata pace potitos 385
 excussis umquam ferrum uibrasse lacertis
 paenituit, tolerasse sitim frustra que rogasse
 prospera bella deos! nempe usis Marte secundo
 tot dubiae restant acies, tot in orbe labores;

ut numquam fortuna labet successibus anceps, 390
 uincendum totiens; terras fundendus in omnis
 est cruor et Caesar per tot sua fata sequendus.
 felix qui potuit mundi nutante ruina
 quo iaceat iam scire loco. non proelia fessos
 ulla uocant, certos non rumpunt classica somnos. 395
 iam coniunx natiq̄ue rudes et sordida tecta
 et non deductos recipit sua terra colonos.
 hoc quoque securis oneris fortuna remisit,
 sollicitus menti quod abest fauor: ille salutis
 est auctor, dux ille fuit. sic proelia soli 400
 felices nullo spectant ciuilia uoto.
 non eadem belli totum fortuna per orbem
 constitit, in partes aliquid sed Caesaris ausa est.
 qua maris Hadriaci longas ferit unda Salonas
 et tepidum in molles Zephyros excurrit Iader, 405
 illic bellaci confisus gente Curictum,
 quos alit Hadriaco tellus circumflua ponto,
 clauditur extrema residens Antonius ora
 cautus ab incursu belli, si sola recedat,
 expugnat quae tuta, fames. non pabula tellus 410
 pascendis summittit equis, non proserit ullam
 flaua Ceres segetem; spoliarat gramine campum
 miles et attonso miseris iam dentibus aruo
 castrorum siccas de caespite uolserat herbas.
 ut primum aduersae socios in litore terrae 415
 et Basilum uidere ducem, noua furta per aequor
 exquisita fugae. neque enim de more carinas
 extendunt puppesque leuant, sed firma gerendis
 molibus insolito contexunt robora ductu.
 namque ratem uacuae sustentant undique cupae 420
 quarum porrectis series constricta catenis
 ordinibus geminis obliquas excipit alnos;
 nec gerit expositum telis in fronte patenti
 remigium, sed, quod trabibus circumdedit aequor,
 hoc ferit et taciti praebet miracula cursus, 425
 quod nec uela ferat nec apertas uerberet undas.
 tum freta seruantur, dum se declinibus undis
 aestus agat refluoque mari nudentur harenae.
 iamque relabenti crescebant litora ponto:
 missa ratis prono defertur lapsa profundo 430
 et geminae comites. cunctas super ardua turris
 eminent et tremulis tabulata minantia pinnis.
 noluit Illyricae custos Octavius undae
 confestim temptare ratem, celeresque carinas
 continuit, cursu crescat dum praeda secundo, 435
 et temere ingressos repetendum inuitat ad aequor
 pace maris. sic, dum puidos formidine ceruos
 claudat odoratae metuentis aera pinnae

aut dum dispositis attollat retia uaris,
uenator tenet ora leuis clamosa Molossi, 440
Spartanos Cretasque ligat, nec creditur ulli
silua cani, nisi qui presso uestigia rostro
colligit et praeda nescit latrare reperta
contentus tremulo monstrasse cubilia loro.
nec mora, conplentur moles, auideque petitis 445
insula deseritur ratibus, quo tempore primas
inpedit ad noctem iam lux extrema tenebras.
at Pompeianus fraudes innectere ponto
antiqua parat arte Cilix, passusque uacare
summa freti medio suspendit uincola ponto 450
et laxe fluitare sinit, religatque catenas
rupis ab Illyricae scopulis. nec prima nec illam
quae sequitur tardata ratis, sed tertia moles
haesit et ad cautes adducto fune secuta est.
inpendent caua saxa mari, ruituraque semper 455
stat, mirum, moles et siluis aequor inumbrat.
huc fractas Aquilone rates summersaque pontus
corpora saepe tulit caecisque abscondit in antris;
restituit raptus tectum mare, cumque cauernae
euomuere fretum contorti uerticis undae 460
Tauromenitanam uincunt feruore Charybdim.
hic Opiterginis moles onerata colonis
constitit; hanc omni puppes statione solutae
circumeunt, alii rupes ac litora conplent.
Vuliteius tacitas sensit sub gurgite fraudes 465
(dux erat ille ratis); frustra qui uincola ferro
rumpere conatus poscit spe proelia nulla
incertus qua terga daret, qua pectora bello.
hoc tamen in casu quantum deprensa ualebat
effecit uirtus: inter tot milia captae 470
circumfusa rati et plenam uix inde cohortem
pugna fuit, non longa quidem; nam condidit umbra
nox lucem dubiam pacemque habuere tenebrae.
tum sic attonitam uenturaque fata pauentem
rexit magnanima Vuliteius uoce cohortem: 475
' hiera non ultra parua quam nocte iuuentus,
consulite extremis angusto in tempore rebus.
uita breuis nulli superest qui tempus in illa
quaerendae sibi mortis habet; nec gloria leti
inferior, iuuenes, admoto occurrere fato. 480
omnibus incerto uenturae tempore uitae
par animi laus est et, quos speraueris, annos
perdere et extremae momentum abrumpere lucis,
accersas dum fata manu: non cogitur ullus
uelle mori. fuga nulla patet, stant undique nostris 485
intenti ciues iugulis: decernite letum,
et metus omnis abest. cupias quodcumque necesse est.

non tamen in caeca bellorum nube cadendum est
 aut cum permixtas acies sua tela tenebris
 inuoluent. conferta iacent cum corpora campo, 490
 in medium mors omnis abit, perit obruta uirtus:
 nos in conspicua sociis hostique carina
 constituere dei; praebebunt aequora testes,
 praebebunt terrae, summis dabit insula saxis,
 spectabunt geminae diuerso litore partes. 495
 nescio quod nostris magnum et memorabile fati
 exemplum, Fortuna, paras. quaecumque per aeuum
 exhibuit monimenta fides seruataque ferro
 militiae pietas, transisset nostra iuuentus.
 namque suis pro te gladiis incumbere, Caesar, 500
 esse parum scimus; sed non maiora supersunt
 obsessis tanti quae pignora demus amoris.
 abscedit nostrae multum fors inuida laudi,
 quod non cum senibus capti natisque tenemur.
 indomitos sciat esse uiros timeatque furentis 505
 et morti faciles animos et gaudeat hostis
 non plures haesisse rates. temptare parabunt
 foederibus turpique uolent corrumpere uita.
 o utinam, quo plus habeat mors unica famae,
 promittant ueniam, iubeant sperare salutem, 510
 ne nos, cum calido fodiemus uiscera ferro,
 desperasse putent. magna uirtute merendum est,
 Caesar ut amissis inter tot milia paucis
 hoc damnum clademque uocet. dent fata recessum
 emittantque licet, uitare instantia nolim. 515
 proieci uitam, comites, totusque futurae
 mortis agor stimulis: furor est. agnoscere solis
 permissum, quos iam tangit uicinia fati,
 uicturosque dei celant, ut uiuere durent,
 felix esse mori.' si cunctas sustulit ardor 520
 mobilium mentes iuuenum. cum sidera caeli
 ante ducis uoces oculis umentibus omnes
 aspicerent flexoque Vrsae temone pauerent,
 idem, cum fortes animos praecepta subissent,
 optauere diem. nec segnis uergere ponto 525
 tunc erat astra polus; nam sol Ledaea tenebat
 sidera, uicino cum lux altissima Cancro est;
 nox tum Thessalicas urgebat parua sagittas.
 detegit orta dies stantis in rupibus Histros
 pugnacesque mari Graia cum classe Liburnos. 530
 temptauere prius suspensio uincere bello
 foederibus, fieret captis si dulcior ipsa
 mortis uita mora. stabat deuota iuuentus
 damnata iam luce ferox securaque pugnae
 promisso sibi fine manu, nullique tumultus 535
 excussere uiris mentes ad summa paratas;

innumerasque simul pauci terraque marique
 sustinuere manus: tanta est fiducia mortis.
 utque satis bello uisum est fluxisse cruoris
 uersus ab hoste furor. primus dux ipse carinae 540
 Vulteius iugulo poscens iam fata relecto
 'ecquis' ~~id~~ 'iuenum est cuius sit dextra cruore
 digna meo certaue fide per uolnera nostra
 testetur se uelle mori?' nec plura locuto
 uiscera non unus iam dudum transigit ensis. 545
 conlaudat cunctos, sed eum cui uolnera prima
 debebat grato moriens interficit ictu.
 concurrunt alii totumque in partibus unis
 bellorum fecere nefas. sic semine Cadmi
 emicuit Dircaea cohors ceciditque suorum 550
 uolneribus, dirum Thebanis fratribus omen;
 Phasidos et campis insomni dente creati
 terrigenae missa magicis e cantibus ira
 cognato tantos inplerunt sanguine sulcos,
 ipsaque inexpertis quod primum fecerat herbis 555
 expauit Medea nefas. sic mutua pacti
 fata cadunt iuuenes, minimumque in morte uirorum
 mors uirtutis habet. pariter sternuntque caduntque
 uolnere letali, nec quemquam dextra fefellit
 cum feriat moriente manu. nec uolnus adactis 560
 debetur gladiis: percussum est pectore ferrum
 et iuguli pressere manum. cum sorte cruenta
 fratribus incurrunt fratres natusque parenti,
 haud trepidante tamen toto cum pondere dextra
 exegere enses. pietas ferientibus una 565
 non repetisse fuit. iam latis uiscera lapsa
 semianimes traxere foris multumque cruorem
 infudere mari. despectam cernere lucem
 uictoresque suos uoltu spectare superbo
 et mortem sentire iuuat. iam strage cruenta 570
 conspicitur cumulata ratis, bustisque remittunt
 corpora uictores, ducibus mirantibus ulli
 esse duces tanti. nullam maiore locuta est
 ore ratem totum discurrens Fama per orbem.
 non tamen ignauae post haec exempla uirorum 575
 percipient gentes quam sit non ardua uirtus
 seruitium fugisse manu, sed regna timentur
 ob ferrum et saeuis libertas uritur armis,
 ignorantque datos, ne quisquam seruiat, enses.
 mors, utinam pauidos uitae subducere nolles, 580
 sed uirtus te sola daret.
 non segnior illo
 Marte fuit, qui tum Libycis exarsit in aruis.
 namque rates audax Lilybaeo litore soluit
 Curio, nec forti uelis Aquilone recepto

inter semirutas magnae Carthaginis arces 585
et Clipeam tenuit stationis litora notae,
primaque castra locat cano procul aequore, qua se
Bagrada lentus agit siccae sulcator harenae.
inde petit tumulos exesasque undique rupes,
Antaei quas regna uocat non uana uetustas. 590
nominis antiqui cupientem noscere causas
cognita per multos docuit rudis incola patres.
' nondum post genitos Tellus ecfeta gigantas
terribilem Libycis partum concepit in antris.
nec tam iusta fuit terrarum gloria Typhon 595
aut Tityos Briareusque ferox; caeloque pepercit
quod non Phlegraeis Antaeum sustulit aruis.
hoc quoque tam uastas cumulauit munere uires
Terra sui fetus, quod, cum tetigere parentem,
iam defecta uigent renouato robore membra. 600
haec illi spelunca domus; latuisse sub alta
rupe ferunt, epulas raptos habuisse leones;
ad somnos non terga ferae praebere cubile
adsuerunt, non silua torum, uiresque resumit
in nuda tellure iacens. periere coloni 605
aruorum Libyae, pereunt quos appulit aequor;
auxilioque diu uirtus non usa cadendi
terrae spernit opes: inuictus robore cunctis,
quamuis staret, erat. tandem uolgata cruenti
fama mali terras monstris aequorque leuantem 610
magnanimum Alciden Libycas exciuit in oras.
ille Cleonaei proiecit terga leonis,
Antaeus Libyci; perfudit membra liquore
hospes Olympiacae seruato more palaestrae,
ille parum fidens pedibus contingere matrem 615
auxilium membris calidas infudit harenas.
conseruere manus et multo bracchia nexu;
colla diu grauibus frustra temptata lacertis,
inmotumque caput fixa cum fronte tenetur,
miranturque habuisse parem. nec uiribus uti 620
Alcides primo uoluit certamine totis,
exhausitque uirum, quod creber anhelitus illi
prodidit et gelidus fesso de corpore sudor.
tum ceruix lassata quati, tum pectore pectus
urgueri, tunc obliqua percussa labare 625
crura manu. iam terga uiri cedentia uictor
alligat et medium compressis ilibus artat
inguinaque insertis pedibus distendit et omnem
explicuit per membra uirum. rapit arida tellus
sudorem; calido conplentur sanguine uenae, 630
intumuere tori, tososque induruit artus
Herculeosque nouo laxauit corpore nodos.
constitit Alcides stupefactus robore tanto,

nec sic Inachiis, quamuis rudis esset, in undis
desectam timuit reparatis anguibus hydram. 635
confluxere pares, Telluris uiribus ille,
ille suis. numquam saeuae sperare nouercae
plus licuit: uidet exhaustos sudoribus artus
ceruicemque uiri, siccam cum ferret Olympum.
utque iterum fessis iniecit bracchia membris 640
non expectatis Antaeus uiribus hostis
sponte cadit maiorque accepto robore surgit.
quisquis inest terris in fessos spiritus artus
egeritur, Tellusque uiro luctante laborat.
ut tandem auxilium tactae prodesse parentis 645
Alcides sensit, ' standum est tibi,' dixi'et ultra
non credere solo, sternique uetabere terra.
haerebis pressis intra mea pectora membris:
huc, Antaeae, cades.' is fatus sustulit alte
nitentem in terras iuuenem. morientis in artus 650
non potuit nati Tellus permittere uires:
Alcides medio tenuit iam pectora pigro
stricta gelu terrisque diu non credidit hostem.
hinc, aevi ueteris custos, famosa uetustas,
miratrixque sui, signauit nomine terras. 655
sed maiora dedit cognomina collibus istis
Poenum qui Latiis reuocauit ab arcibus hostem
Scipio; nam sedes Libyca tellure potito
haec fuit. en, ueteris cernis uestigia ualli.
Romana hos primum tenuit uictoria campos.' 660
Curio laetatus, tamquam fortuna locorum
bella gerat seruetque ducum sibi fata priorum,
felici non fausta loco tentoria ponens
indulsit castris et collibus abstulit omen
sollicitatque feros non aequis uiribus hostis. 665
omnis Romanis quae cesserat Africa signis
tum Vari sub iure fuit; qui robore quamquam
confisus Latio regis tamen undique uires
exciuit, Libycas gentis, extremaque mundi
signa suum comitata Iubam. non fusior ulli 670
terra fuit domino: qua sunt longissima, regna
cardine ab occiduo uicinus Gadibus Atlans
terminat, a medio confinis Syrtibus Hammon;
at, qua lata iacet, uasti plaga feruida regni
distinet Oceanum zonaeque exusta calentis. 675
sufficiunt spatio populi: tot castra secuntur,
Autololes Numidaeque uagi semperque paratus
inculto Gaetulus equo, tum concolor Indo
Maurus, inops Nasamon, mixti Garamante perusto
Marmaridae uolucres, aequaturusque sagittas 680
Medorum, tremulum cum torsit missile, Mazax,
et gens quae nudo residens Massylia dorso

ora leui flectit frenorum nescia uirga,
 et solitus uacuis errare mapalibus Afer
 uenator ferrique simul fiducia non est 685
 uestibus iratos laxis operire leones.
 nec solum studiis ciuilibus arma parabat
 priuatae sed bella dabat Iuba concitus irae.
 hunc quoque quo superos humanaque polluit anno
 lege tribunicia solio depellere auorum 690
 Curio temptarat, Libyamque auferre tyranno
 dum regnum te, Roma, facit. memor ille doloris
 hoc bellum sceptri fructum putat esse retenti.
 hac igitur regis trepidat iam Curio fama
 et quod Caesareis numquam deuota iuuentus 695
 illa nimis castris nec Rheni miles in undis
 exploratus erat, Corfini captus in arce,
 infidusque nouis ducibus dubiusque priori
 fas utrumque putat. sed, postquam languida segni
 cernit cuncta metu nocturnaue munera ualli 700
 desolata fuga, trepida sic mente profatur:
 'audendo magnus tegitur timor; arma capessam
 ipse prior. campum miles descendat in aequum
 dum meus est; uariam semper dant otia mentem.
 eripe consilium pugna: cum dira uoluptas 705
 ense subit presso, galeae texere pudorem,
 quis conferre duces meminit, quis pendere causas?
 qua stetit inde fauet; ueluti fatalis harenae
 muneribus non ira uetus concurrere cogit
 productos, odere pares.' sicatus apertis 710
 instruxit campis acies; quem blanda futuris
 deceptura malis belli fortuna recepit.
 nam pepulit Varum campo nudataque foeda
 terga fuga, donec uetuerunt castra, cecidit.
 tristia sed postquam superati proelia Vari 715
 sunt audita Iubae, laetus quod gloria belli
 sit rebus seruata suis, rapit agmina furtim,
 obscuratque suam per iussa silentia famam
 hoc solum incauto metuentis ab hoste, timeri.
 mittitur, exigua qui proelia prima lacesat 720
 eliciatque manu, Numidis a rege secundus,
 ut sibi commissi simulator Sabbura belli;
 ipse caua regni uires in ualle retentat:
 aspidas ut Pharias cauda sollertior hostis
 ludit et iratas incerta prouocat umbra 725
 obliquusque caput uanas serpentis in auras
 effusae tuto comprehendit guttura morsu
 letiferam citra saniem; tunc inrita pestis
 exprimitur faucesque fluunt pereunte ueneno.
 fraudibus euentum dederat fortuna, feroxque 730
 non exploratis occulti uiribus hostis

Curio nocturnum castris erumpere cogit
 ignotisque equitem late decurrere campis.
 ipse sub aurorae primos excedere motus
 signa iubet castris, multum frustraue rogatus 735
 ut Libycas metuat fraudes infectaque semper
 Punica bella dolis. leti fortuna propinqui
 tradiderat fatis iuuenem, bellumque trahebat
 auctorem ciuile suum. super ardua ducit
 saxa, super cautes, abrupto limite signa; 740
 cum procul e summis conspecti collibus hostes
 fraude sua cessere parum, dum colle relicto
 effusam patulis aciem committeret aruis.
 ille fugam credens simulatae nescius artis,
 ut uictor, mersos aciem deiecit in agros. 745
 ut primum patuere doli, Numidaeque fugaces
 undique completis clauserunt montibus agmen,
 obstipuit dux ipse simul perituraque turba.
 non timidi petiere fugam, non proelia fortes,
 quippe ubi non sonipes motus clangore tubarum 750
 saxa quatit pulsu rigidos uexantia frenos
 ora terens spargitque iubas et subrigit auris
 incertoque pedum pugnat non stare tumultu:
 fessa iacet ceruix, fumant sudoribus artus
 oraue proiecta squalent arentia lingua, 755
 pectora rauca gemunt, quae creber anhelitus urguet,
 et defecta grauis longe trahit ilia pulsus
 siccaque sanguineis durescit spuma lupatis.
 iamque gradum neque uerberibus stimulisque coacti
 nec quamuis crebris iussi calcaribus addunt: 760
 uolneribus coguntur equi; nec profuit ulli
 cornipedis rupisse moras, neque enim impetus ille
 incursusque fuit: tantum perfertur ad hostis
 et spatium iaculis oblato uolnere donat.
 at, uagus Afer equos ut primum emisit in agmen, 765
 tum campi tremuere sono, terraue soluta,
 quantus Bistonio torquetur turbine, puluis
 aera nube sua texit traxitque tenebras.
 ut uero in pedites fatum miserabile belli
 incubuit, nullo dubii discrimine Martis 770
 ancipites steterunt casus, set tempora pugnae
 mors tenuit; neque enim licuit procurrere contra
 et miscere manus. sic undique saepta iuuentus
 comminus obliquis et rectis eminus hastis
 obruitur, non uolneribus nec sanguine solum, 775
 telorum nimbo peritura et pondere ferri.
 ergo acies tantae paruum spissantur in orbem,
 ac, siquis metuens medium correpsit in agmen,
 uix inpune suos inter conuertitur enses;
 densaturque globus, quantum pede prima relato 780

constrinxit gyros acies. non arma mouendi
 iam locus est pressis, stipataque membra teruntur;
 frangitur armatum conliso pectore pectus.
 non tam laeta tulit uictor spectacula Maurus
 quam Fortuna dabat; fluuios non ille cruoris 785
 membrorumque uidet lapsum et ferientia terram
 corpora: compressum turba stetit omne cadauer.
 excitet inuisas dirae Carthaginis umbras
 inferiis fortuna nouis, ferat ista cruentus
 Hannibal et Poeni tam dira piacula manes. 790
 Romanam, superi, Libyca tellure ruinam
 Pompeio prodesse nefas uotisque senatus.
 Africa nos potius uincat sibi. Curio, fusas
 ut uidit campis acies et cernere tantas
 permisit clades compressus sanguine puluis, 795
 non tulit adflictis animam producere rebus
 aut sperare fugam, ceciditque in strage suorum
 inpiger ad letum et fortis uirtute coacta.
 quid nunc rostra tibi prosunt turbata forumque
 unde tribunicia plebeius signifer arce 800
 arma dabas populis? quid prodita iura senatus
 et gener atque socer bello concurrere iussi?
 ante iaces quam dira duces Pharsalia confert,
 spectandumque tibi bellum ciuile negatum est.
 has urbi miserae uestro de sanguine poenas 805
 ferre datis, luitis iugulo sic arma, potentes.
 felix Roma quidem cuiusque habitura beatos,
 si libertatis superis tam cura placeret
 quam uindicta placet. Libycas, en, nobile corpus,
 pascit aues nullo contactus Curio busto. 810
 at tibi nos, quando non proderit ista silere
 a quibus omne aevi senium sua fama repellit,
 digna damus, iuuenis, meritae praeconia uitae.
 haut alium tanta ciuem tulit indole Roma
 aut cui plus leges deberent recta sequenti; 815
 perdita tunc urbi nocuerunt saecula, postquam
 ambitus et luxus et opum metuenda facultas
 transuerso mentem dubiam torrente tulerunt,
 momentumque fuit mutatus Curio rerum
 Gallorum captus spoliis et Caesaris auro. 820
 ius licet in iugulos nostros sibi fecerit ensis
 Sulla potens Mariusque ferox et Cinna cruentus
 Caesareaeque domus series, cui tanta potestas
 concessa est? emere omnes, hic uendidit urbem.

Liber V

Sic alterna duces bellorum uolnera passos
in Macetum terras miscens aduersa secundis
seruauit fortuna pares. iam sparserat Haemo
bruma niues gelidoque cadens Atlantis Olympo,
instabatque dies qui dat noua nomina fastis 5
quique colit primus ducentem tempora Ianum.
dum tamen emeriti remanet pars ultima iuris
consul uterque uagos belli per munia patres
elicit Epirum. peregrina ac sordida sedes
Romanos cepit proceres, secretaque rerum 10
hospes in externis audiuit curia tectis.
nam quis castra uocet tot strictas iure securis,
tot fasces? docuit populos uenerabilis ordo
non Magni partes sed Magnum in partibus esse.
ut primum maestum tenere silentia coetum, 15
Lentulus e celsa sublimis sede profatur.
' indolēi dignum Latia, si sanguine prisco
robur inest animis, non qua tellure coacti
quamque procul tectis captae sedeamus ab urbis
cernite, sed uestrae faciem cognoscite turbae, 20
cunctaque iussuri primum hoc decernite, patres,
quod regnis populisque liquet, nos esse senatum.
nam uel Hyperboreae plastrum glaciale sub Vrsae
uel plaga qua torrens claususque uaporibus axis
nec patitur noctes nec iniquos crescere soles, 25
si fortuna ferat, rerum nos summa sequetur
imperiumque comes. Tarpeia sede perusta
Gallorum facibus Veiosque habitante Camillo
illic Roma fuit. non umquam perdidit ordo
mutato sua iura solo. maerentia tecta 30
Caesar habet uacuasque domos legesque silentis
clausaque iustitio tristi fora; curia solos
illa uidet patres plena quos urbe fugauit:
ordine de tanto quisquis non exulat hic est.
ignaros scelerum longaue in pace quietos 35
bellorum primus sparsit furor: omnia rursus
membra loco redeunt. en, totis uiribus orbis
Hesperiam pensant superi: iacet hostis in undis
obrutus Illyricis, Libyae squalentibus aruis
Curio Caesarei cecidit pars magna senatus. 40
tollite signa, duces, fatorum inpellite cursum,
spem uestram praestate deis, fortunaque tantos
det uobis animos quantos fugientibus hostem
causa dabat. nostrum exhausto ius clauditur anno:

uos, quorum finem non est sensura potestas, 45
 consulite in medium, patres, Magnumque iubete
 esse ducem.' aeto nomen clamore senatus
 excipit et Magno fatum patriaeque suumque
 inposuit. tunc in reges populosque merentis
 sparsus honor, pelagique potens Phoebeia donis 50
 exornata Rhodos gelidique inculta iuuentus
 Taygeti, fama ueteres laudantur Athenae,
 Massiliaeque suae donatur libera Phocis;
 tum Sadalam fortemque Cotyn fidumque per arma
 Deiotarum et gelidae dominum Rhascypolin orae 55
 conlaudant, Libyamque iubent auctore senatu
 sceptrifero parere Iubae. pro tristia fata!
 et tibi, non fidae gentis dignissime regno,
 fortunae, Ptolemaee, pudor crimenque deorum,
 cingere Pellaeo pressos diademate crinis 60
 permissum. saeuum in populos puer accipis ense,
 atque utinam in populos! donata est regia Lagi,
 accessit Magni iugulus, regnumque sorori
 ereptum est soceroque nefas. iam turba soluto
 arma petit coetu; quae cum populique ducesque 65
 casibus incertis et caeca sorte pararent,
 solus in ancipites metuit descendere Martis
 Appius euentus, finemque expromere rerum
 sollicitat superos multosque obducta per annos
 Delphica fatidici reserat penetralia Phoebi. 70
 Hesperio tantum quantum summotus Eoo
 cardine Parnasos gemino petit aethera colle,
 mons Phoebio Bromioque sacer, cui numine mixto
 Delphica Thebanae referunt trieterica Bacchae.
 hoc solum fluctu terras mergente cacumen 75
 eminuit pontoque fuit discrimen et astris.
 tu quoque uix summam, seductus ab aequore, rupem
 extuleras, unoque iugo, Parnase, latebas.
 ultor ibi expulsae, premeret cum uiscera partus,
 matris adhuc rudibus Paeon Pythona sagittis 80
 explicuit, cum regna Themis tripodasque teneret.
 ut uidit Paeon uastos telluris hiatus
 diuinam spirare fidem uentosque loquaces
 exhalare solum, sacris se condidit antris,
 incubuitque adyto uates ibi factus Apollo. 85
 quis latet hic superum? quod numen ab aethere pressum
 dignatur caecas inclusum habitare cauernas?
 quis terram caeli patitur deus, omnia cursus
 aeterni secreta tenens mundoque futuri
 conscius, ac populis sese proferre paratus 90
 contactumque ferens hominis, magnusque potensque,
 siue canit fatum seu, quod iubet ille canendo,
 fit fatum? forsan, terris inserta regendis

aere libratum uacuo quae sustinet orbem,
totius pars magna Iouis Cirrhaea per antra 95
exit et aethero trahitur conexa Tonanti.
hoc ubi uirgineo conceptum est pectore numen,
humanam feriens animam sonat oraque uatis
soluit, ceu Siculus flammis urgentibus Aetnam
undat apex, Campana fremens ceu saxa uaporat 100
conditus Inarimes aeterna mole Typhoeus.
hoc tamen expositum cunctis nullique negatum
numen ab humani solum se labe furoris
uindicat. haud illic tacito mala uota susurro
concupiunt, nam fixa canens mutandaque nulli 105
mortales optare uetat; iustisque benignus
saepe dedit sedem totas mutantibus urbes,
ut Tyriis, dedit ille minas inpellere belli,
ut Salaminiacum meminit mare; sustulit iras
telluris sterilis monstrato fine, resoluit 110
aera tabificum. non ullo saecula dono
nostra carent maiore deum, quam Delphica sedes
quod siluit, postquam reges timuere futura
et superos uetere loqui. nec uoce negata
Cirrhaeae maerent uates, templique fruuntur 115
iustitio. nam, siqua deus sub pectora uenit,
numinis aut poena est mors inmatura recepti
aut pretium; quippe stimulo fluctuque furoris
conpages humana labat, pulsusque deorum
concutiunt fragiles animas. sic tempore longo 120
inmotos tripodas uastaeque silentia rupis
Appius Hesperii scrutator ad ultima fati
sollicitat. iussus sedes laxare uerendas
antistes pauidamque deis inmittere uatem
Castalios circum latices nemorumque recessus 125
Phemoneen errore uagam curisque uacantem
corripuit cogitque fores inrumpere templi.
limine terrifico metuens consistere Phoebas
absterrere ducem noscendi ardore futura
cassa fraude parat. ' quid spes' ait 'inproba ueri 130
te, Romane, trahit? muto Parnasos hiatu
conticuit pressitque deum, seu spiritus istas
destituit fauces mundique in deuia uersum
duxit iter, seu, barbarica cum lampade Python
arsit, in immensas cineres abiere cauernas 135
et Phoebi tenuere uiam, seu sponte deorum
Cirrha silet farique sat est arcana futuri
carmina longaeuae uobis commissa Sibyllae,
seu Paeon solitus templis arcere nocentis,
ora quibus soluat, nostro non inuenit aeuo.' 140
uirginei patuere doli, fecitque negatis
numinibus metus ipse fidem. tum torta priores

stringit uitta comas, crinesque in terga solutos
 candida Phocaica complectitur infula lauro.
 haerentem dubiamque premens in templa sacerdos 145
 inpulit. illa pauens adyti penetrare remoti
 fatidicum prima templorum in parte resistit
 atque deum simulans sub pectore ficta quieto
 uerba refert, nullo confusae murmure uocis
 instinctam sacro mentem testata furore, 150
 haud aequae laesura ducem cui falsa canebat
 quam tripodas Phoebique fidem. non rupta trementi
 uerba sono nec uox antri complere capacis
 sufficiens spatium nulloque horrore comarum
 excussae laurus inmotaque limina templi 155
 securumque nemus ueritam se credere Phoebō
 prodiderant. sensit tripodas cessare furensque
 Appius 'et nobis meritas dabis, impia, poenas
 et superis, quos fingis,' ai' nisi ~~ergeris~~ antris
 deque orbis trepidi tanto consulta tumultu 160
 desinis ipsa loqui'. tandem conterrita uirgo
 confugit ad tripodas uastisque adducta cauernis
 haesit et insueto concepit pectore numen,
 quod non exhaustae per tot iam saecula rupis
 spiritus ingessit uati; tandemque potitus 165
 pectore Cirrhaeo non umquam plenior artus
 Phoebados inrupit Paeā mentemque priorem
 expulit atque hominem toto sibi cedere iussit
 pectore. bacchatur demens aliena per antrum
 colla ferens, uittasque dei Phoebeaque sarta 170
 erectis discussa comis per inania templi
 ancipiti ceruice rotat spargitque uaganti
 obstantis tripodas magnoque exaestuat igne
 iratum te, Phoebe, ferens. nec uerbere solo
 uteris et stimulis flammisque in uiscera mergis: 175
 accipit et frenos, nec tantum prodere uati
 quantum scire licet. uenit aetas omnis in unam
 congeriem, miserumque premunt tot saecula pectus,
 tanta patet rerum series, atque omne futurum
 nititur in lucem, uocemque petentia fata 180
 luctantur; non prima dies, non ultima mundi,
 non modus Oceani, numerus non derat harenae.
 qualis in Euboico uates Cumana recessu
 indignata suum multis seruire furorem
 gentibus ex tanta fatorum strage superba 185
 excerpit Romana manu, sic plena laborat
 Phemonoe Phoebō, dum te, consultor operti
 Castalia tellure dei, uix inuenit, Appi,
 inter fata diu quaerens tam magna latentem.
 spumea tum primum rabies uaesana per ora 190
 effluit et gemitus et anhelo clara meatu

murmura, tum maestus uastis ululatus in antris
extremaeque sonant domita iam uirgine uoces:
'effugis ingentes, tanti discriminis expers,
bellorum, Romane, minas, solusque quietem 195
Euboici uasta lateris conualle tenebis' .
cetera suppressit faucesque obstruxit Apollo.

custodes tripodes fatorum arcanaque mundi
tuque, potens ueri Paeon nullumque futuri
a superis celate diem, suprema ruentis 200

imperii caesosque duces et funera regum
et tot in Hesperio conlapsas sanguine gentis
cur aperire times? an nondum numina tantum
decreuere nefas et adhuc dubitantibus astris
Pompei damnare caput tot fata tenentur? 205

uindicis an gladii facinus poenasque furorum
regnaque ad ultores iterum redeuntia Brutos,
ut peragat fortuna, taces? tum pectore uatis
inpactae cessere fores, expulsaque templis
prosiluit; perstat rabies, nec cuncta locutae 210
quem non emisit, superest deus. illa feroces
torquet adhuc oculos totoque uagantia caelo
lumina, nunc uoltu pauido, nunc torua minaci;
stat numquam facies; rubor igneus inficit ora
liuentisque genas; nec, qui solet esse timenti, 215
terribilis sed pallor inest; nec fessa quiescunt
corda, sed, ut tumidus Boreae post flamina pontus
rauca gemit, sic muta leuant suspiria uatem.
dumque a luce sacra, qua uidit fata, refertur
ad uolgare iubar mediae uenere tenebrae. 220

inmisit Stygiam Paeon in uiscera Lethen,
quae raperet secreta deum. tum pectore uerum
fugit et ad Phoebi tripodas rediere futura,
uixque relecta cadit. nec te uicinia leti
territat ambiguus frustratum sortibus, Appi; 225
iure sed incerto mundi subsidere regnum
Chalcidos Euboicae uana spe rapte parabas.
heu demens, nullum belli sentire fragorem,
tot mundi caruisse malis, praestare deorum
excepta quis Morte potest? secreta tenebis 230

litoris Euboici memorando condite busto,
qua maris angustat fauces saxosa Carystos
et, tumidis infesta colit quae numina, Rhamnus,
artatus rapido feruet qua gurgite pontus
Euripusque trahit, cursum mutantibus undis, 235
Chalcidicas puppes ad iniquam classibus Aulin.

interea domitis Caesar remeabat Hiberis
uictrices aquilas alium laturus in orbem,
cum prope fatorum tantos per prospera cursus
auertere dei. nullo nam Marte subactus 240

intra castrorum timuit tentoria ductor
 perdere successus scelerum, cum paene fideles
 per tot bella manus satiatae sanguine tandem
 destituere ducem, seu maesto classica paulum
 intermissa sono claususque et frigidus ensis 245
 expulerat belli furias, seu, praemia miles
 dum maiora petit, damnat causamque ducemque
 et scelere inbutos etiamnunc uenditat enses.
 haud magis expertus discrimine Caesar in ullo est
 quam non e stabili tremulo sed culmine cuncta 250
 despiceret staretque super titubantia fultus.
 tot raptis truncus manibus gladioque relictus
 paene suo, qui tot gentis in bella trahebat,
 scit non esse ducis strictos sed militis enses.
 non pauidum iam murmur erat nec pectore tecto 255
 ira latens; nam quae dubias constringere mentes
 causa solet, dum quisque pauet, quibus ipse timori est,
 seque putat solum regnorum iniusta grauari,
 haud retinet. quippe ipsa metus exsoluerat audax
 turba suos: quidquid multis peccatur inultum est. 260
 effudere minas. ' liceat discedere, Caesar,
 a rabie scelerum. quaeris terraque marique
 his ferrum iugulis animasque effundere uiles
 quolibet hoste paras; partem tibi Gallia nostri
 eripuit, partem duris Hispania bellis, 265
 pars iacet Hesperia, totoque exercitus orbe
 te uincente perit. terris fudisse cruorem
 quid iuuat Arctois Rhodano Rhenoque subactis?
 tot mihi pro bellis bellum ciuile dedisti.
 cepimus expulso patriae cum tecta senatu, 270
 quos hominum uel quos licuit spoliare deorum?
 imus in omne nefas manibus ferroque nocentes,
 paupertate pii. finis quis quaeritur armis?
 quid satis est, si Roma parum est? iam respice canos
 inualidasque manus et inanis cerne lacertos. 275
 usus abit uitae, bellis consumpsimus aeuum:
 ad mortem dimitte senes. en improba uota:
 non duro liceat morientia caespite membra
 ponere, non anima galeam fugiente ferire
 atque oculos morti clausuram quaerere dextram, 280
 coniugis inlabi lacrimis, unique paratum
 scire rogam; liceat morbis finire senectam;
 sit praeter gladios aliquod sub Caesare fatum.
 quid uelut ignaros ad quae portenta paremur
 spe trahis? usque adeo soli ciuilibus armis 285
 nescimus cuius sceleris sit maxima merces?
 nil actum est bellis, si nondum conperit istas
 omnia posse manus. nec fas nec uincula iuris
 hoc audere uetant: Rheni mihi Caesar in undis

dux erat, hic socius; facinus quos inquinat aequat. 290
 adde quod ingrato meritorum iudice uirtus
 nostra perit: quidquid gerimus fortuna uocatur.
 nos fatum sciat esse suum. licet omne deorum
 obsequium speres, irato milite, Caesar,
 pax erit.' ~~haec~~ fatus totis discurrere castris 295
 coeperat infestoque ducem deposcere uoltu.
 sic eat, o superi: quando pietasque fidesque
 destituunt moresque malos sperare relictum est,
 finem ciuili faciat discordia bello.
 quem non ille ducem potuit terrere tumultus? 300
 fata sed in praeceps solitus demittere Caesar
 fortunamque suam per summa pericula gaudens
 exercere uenit; nec dum desaeuiat ira
 expectat: medios properat temptare furores.
 non illis urbes spoliandaque templa negasset 305
 Tarpeiamque Iouis sedem matresque senatus
 passurasque infanda nurus. uult omnia certe
 a se saeua peti, uult praemia Martis amari;
 militis indomiti tantum mens sana timetur.
 non pudet, heu, Caesar, soli tibi bella placere 310
 iam manibus damnata tuis? hos ante pigebit
 sanguinis? his ferri graue ius erit, ipse per omne
 fasque nefasque rues? lassare et disce sine armis
 posse pati; liceat scelerum tibi ponere finem.
 saeue, quid insequeris? quid iam nolentibus instas? 315
 bellum te ciuile fugit. stetit aggere fulti
 caespitis intrepidus uoltu meruitque timeri
 non metuens, atque haec ira dictante profatur:
 ' qui ~~modo~~ in absentem uoltu dextraque furebas,
 miles, habes nudum promptumque ad uolnera pectus. 320
 hic fuge, si belli finis placet, ense relicto.
 detegit inbelles animas nil fortiter ausa
 seditio tantumque fugam meditata iuuentus
 ac ducis inuicti rebus lassata secundis.
 uadite meque meis ad bella relinquitte fatis. 325
 inuenient haec arma manus, uobisque repulsis
 tot reddet Fortuna uiros quot tela uocabunt.
 anne fugam Magni tanta cum classe secuntur
 Hesperiae gentes, nobis uictoria turbam
 non dabit, impulsus tantum quae praemia belli 330
 auferat et uestri rapta mercede laboris
 lauriferos nullo comitetur uolnere currus?
 uos despecta senes exhaustaque sanguine turba
 cernetis nostros iam plebs Romana triumphos.
 Caesaris an cursus uestrae sentire putatis 335
 damnum posse fugae? ueluti, si cuncta minentur
 flumina quos miscent pelago subducere fontes,
 non magis ablatis umquam descenderit aequor,

quam nunc crescit, aquis. an uos momenta putatis
ulla dedisse mihi? numquam sic cura deorum 340
se premet, ut uestrae morti uestraeque saluti
fata uacent: procerum motus haec cuncta secuntur;
humanum paucis uiuit genus. orbis Hiberi
horror et Arctoi nostro sub nomine miles
Pompeio certe fugeres duce. fortis in armis 345
Caesareis Labienus erat: nunc transfuga uilis
cum duce praelato terras atque aequora lustrat.
nec melior mihi uestra fides, si bella nec hoste
nec duce me geritis. quisquis mea signa relinquens
non Pompeianis tradit sua partibus arma, 350
hic numquam uult esse meus. sunt ista profecto
curae castra deis, qui me committere tantis
non nisi mutato uoluerunt milite bellis.
heu, quantum Fortuna umeris iam pondere fessis
amolitur onus! sperantis omnia dextras 355
exarmare datur, quibus hic non sufficit orbis:
iam certe mihi bella geram. discedite castris,
tradite nostra uiris ignaui signa Quirites.
at paucos, quibus haec rabies auctoribus arsit,
non Caesar sed poena tenet. procumbite terra 360
infidumque caput feriendaque tendite colla.
et tu, quo solo stabunt iam robore castra,
tiro rudis, specta poenas et disce ferire,
disce mori.' t̄muit saeua sub uoce minantis
uolgus iners, unumque caput tam magna iuuentus 365
priuatum factura timet, uelut ensibus ipsis
imperet inuito moturus milite ferrum.
ipse pauet ne tela sibi dextraeque negentur
ad scelus hoc Caesar: uicit patientia saeui
spem ducis, et iugulos, non tantum praestitit ensis. 370
nil magis adsuetas sceleri quam perdere mentis
atque perire tenet. tam diri foederis ictu
parta quies, poenaque redit placata iuuentus.
Brundisium decumis iubet hanc attingere castris
et cunctas reuocare rates quas auius Hydrus 375
antiquosque Taras secretaque litora Leucae,
quas recipit Salpina palus et subdita Sipus
montibus, Ausoniam qua torquens frugifer oram
Delmatico Boreae Calabroque obnoxius Austro
Apulus Hadriacas exit Garganus in undas. 380
ipse petit trepidam tutus sine milite Romam
iam doctam seruire togae, populoque precanti
scilicet indulgens summo dictator honori
contigit et laetos fecit se consule fastos.
namque omnis uoces, per quas iam tempore tanto 385
mentimur dominis, haec primum repperit aetas
qua, sibi ne ferri ius ullum, Caesar, abesset,

Ausonias uoluit gladiis miscere secures
 addidit et fasces aquilis et nomen inane
 imperii rapiens signauit tempora digna 390
 maesta nota; nam quo melius Pharsalicus annus
 consule notus erit? fingit sollemnia Campus
 et non admissae dirimit suffragia plebis
 decantatque tribus et uana uersat in urna.
 nec caelum seruare licet: tonat augure surdo, 395
 et laetae iurantur aues bubone sinistro.
 inde perit primum quondam ueneranda potestas
 iuris inops; tantum careat ne nomine tempus
 menstruus in fastos distinguit saecula consul.
 nec non Iliacae numen quod praesidet Albae, 400
 haud meritum Latio sollemnia sacra subacto,
 uidit flammifera confectas nocte Latinas.
 inde rapit cursus et, quae piger Apulus arua
 deseruit rastris et inertis tradidit herbae,
 ocior et caeli flammis et tigride feta 405
 transcurrit, curuique tenens Minoia tecta
 Brundisii clausas uentis brumalibus undas
 inuenit et pauidas hiberno sidere classes.
 turpe duci uisum rapiendi tempora belli
 in segnes exisse moras, portuque teneri 410
 dum pateat tutum uel non felicibus aequor.
 expertis animos pelagi sic robore complet:
 'fortius hiberni flatus caelumque fretumque,
 cum cepere, tenent, quam quos incumbere certos
 perfida nubiferi uetat inconstantia ueris. 415
 nec maris anfractus lustrandaque litora nobis,
 sed recti fluctus soloque Aquilone secandi.
 hic utinam summi curuet carchesia mali
 incumbatque furens et Graia ad moenia perflet,
 ne Pompeiani Phaeacum e litore toto 420
 languida iactatis comprehendant carbasa remis.
 rumpite quae retinent felices uincula proras:
 iam dudum nubes et saeuas perdimus undas.'
 sidera prima poli Phoebos labente sub undas
 exierant et luna suas iam fecerat umbras, 425
 cum pariter soluere rates, totosque rudentes
 laxauere sinus et flexo nauita cornu
 obliquat laeuo pede carbasa summaque pandens
 sipara uelorum perituras colligit auras.
 uix primum leuior propellere linthea uentus 430
 incipit exiguumque tument, et reddita malo
 in mediam cecidere ratem, terraque relictas
 non ualet ipsa sequi puppes quae uexerat aura.
 aequora lenta iacent, alto torpore ligatae
 pigrius inmotis haesere paludibus undae. 435
 sic stat iners Scythicas astringens Bosphoros undas,

cum glacie retinente fretum non inpulit Hister,
 inmensumque gelu tegitur mare; conprimit unda
 deprendit quascumque rates, nec peruia uelis
 aequora frangit eques, fluctuque latente sonantem 440
 orbita migrantis scindit Maeotida Bessi.
 saeua quies pelagi, maestoque ignaua profundo
 stagna iacentis aquae; ueluti deserta regente
 aequora natura cessant, pontusque uetustas
 oblitus seruare uices non com meat aestu, 445
 non horrore tremit, non solis imagine uibrat.
 casibus innumeris fixae patuere carinae.
 illinc infestae classes et inertia tonsis
 aequora moturae, grauis hinc languore profundi
 obsessis uentura fames. noua uota timori 450
 sunt inuenta nouo, fluctus nimiasque precari
 uentorum uires, dum se torpentibus unda
 excutiat stagnis et sit mare. nubila nusquam
 undarumque minae; caelo languente fretoque
 naufragii spes omnis abit. sed nocte fugata 455
 laesum nube dies iubar extulit imaque sensim
 concussit pelagi mouitque Ceraunia nautis.
 inde rapi coepere rates atque aequora classem
 curua sequi, quae iam uento fluctuque secundo
 lapsa Palaestinas uncis confixit harenas. 460
 prima duces iunctis uidit consistere castris
 tellus, quam uolucer Genusus, quam mollior Hapsus
 circumeunt ripis. Hapso gestare carinas
 causa palus, leni quam fallens egerit unda;
 at Genusum nunc sole niues nunc imbre solutae 465
 praecipitant. neuter longo se gurgite lassat,
 sed minimum terrae uicino litore nouit.
 hoc fortuna loco tantae duo nomina famae
 composuit, miserique fuit spes inrita mundi
 posse duces parua campi statione diremptos 470
 admotum damnare nefas; nam cernere uoltus
 et uoces audire datur, multosque per annos
 dilectus tibi, Magne, socer post pignora tanta,
 sanguinis infausti subolem mortemque nepotum,
 te nisi Niliaca propius non uidit harena. 475
 Caesaris attonitam miscenda ad proelia mentem
 ferre moras scelerum partes iussere relictas.
 ductor erat cunctis audax Antonius armis
 iam tum ciuili meditatus Leucada bello.
 illum saepe minis Caesar precibusque morantem 480
 euocat. ' o mundiantorum causa laborum,
 quid superos et fata tenes? sunt cetera cursu
 acta meo, summam rapti per prospera belli
 te poscit fortuna manum. non rupta uadosis
 Syrtibus incerto Libye nos diuidit aestu. 485

numquid inexperto tua credimus arma profundo
 inque novos traheris casus? ignaue, uenire
 te Caesar, non ire iubet. prior ipse per hostes
 percussi medios alieni iuris harenas:
 tu mea castra times? pereuntia tempora fati 490
 conqueror, in uentos inpendo uota fretumque.
 ne retine dubium cupientis ire per aequor:
 si bene nota mihi est, ad Caesaris arma iuuentus
 naufragio uenisse uolet. iam uoce doloris
 utendum est: non ex aequo diuisimus orbem; 495
 Epirum Caesarque tenet totusque senatus,
 Ausoniam tu solus habes.' his ~~ta~~que quaterque
 uocibus excitum postquam cessare uidebat,
 dum se desse deis ac non sibi numina credit,
 sponte per incautas audet temptare tenebras 500
 quod iussi timuere fretum, temeraria prono
 expertus cessisse deo, fluctusque uerendos
 classibus exigua sperat superare carina.
 soluerat armorum fessas nox languida curas,
 parua quies miseris, in quorum pectora somno 505
 dat uires fortuna minor; iam castra silebant,
 tertia iam uigiles commouerat hora secundos:
 Caesar sollicito per uasta silentia gressu
 uix famulis audenda parat, cunctisque relictis
 sola placet Fortuna comes. tentoria postquam 510
 egressus uigilum somno cedentia membra
 transsiluit questus tacite, quod fallere posset,
 litora curua legit, primisque inuenit in undis
 rupibus exesis haerentem fune carinam.
 rectorem dominumque ratis secreta tenebat 515
 haud procul inde domus, non ullo robore fulta
 sed sterili iunco cannaque intexta palustri
 et latus inuersa nudum munita phaselo.
 haec Caesar bis terque manu quassantia tectum
 limina commouit. molli consurgit Amyclas 520
 quem dabat alga toro. 'quisnam mea naufragus' inquit
 'acta petit, aut quem nostrae fortuna coegit
 auxilium sperare casae?' ~~is~~ fatus ab alto
 aggere iam tepidae sublato fune fauillae 525
 scintillam tenuem commotos pauit in ignes,
 securus belli: praedam ciuilibus armis
 scit non esse casas. o uitae tuta facultas
 pauperis angustique lares! o munera nondum
 intellecta deum! quibus hoc contingere templis
 aut potuit muris, nullo trepidare tumultu 530
 Caesarea pulsante manu? tum poste recluso
 dux ait 'expecta uotis maiora modestis
 spesque tuas laxa, iuuenis: si iussa secutus
 me uehis Hesperiam, non ultra cuncta carinae

debebis manibusque <inportunamue fereris 535
 pauperiem deflens> inopem duxisse senectam. 535a
 ne cessa praebere deo tua fata uolenti
 angustos opibus subitis implere penates.'
 sic fatur, quamquam plebeio tectus amictu,
 indocilis priuata loqui. tum pauper Amyclas
 ' ~~muta~~ quidem prohibent nocturno credere ponto. 540
 nam sol non rutilas deduxit in aequora nubes
 concordisque tulit radios: Noton altera Phoebi,
 altera pars Borean diducta luce uocabat.
 orbe quoque exhaustus medio languensque recessit
 spectantis oculos infirmo lumine passus. 545
 lunaque non gracili surrexit lucida cornu
 aut orbis medii puros exesa recessus,
 nec duxit recto tenuata cacumina cornu,
 uentorumque notam rubuit; tum lurida pallens
 ora tulit uoltu sub nubem tristis ituro. 550
 sed mihi nec motus nemorum nec litoris ictus
 nec placet incertus qui prouocat aequora delphin,
 aut siccum quod mergus amat, quodque ausa uolare
 ardea sublimis pinnae confisa natanti,
 quodque caput spargens undis, uelut occupet imbrem, 555
 instabili gressu metitur litora cornix.
 sed, si magnarum poscunt discrimina rerum,
 haud dubitem praebere manus: uel litora tangam
 iussa, uel hoc potius pelagus flatusque negabunt.'
 haec fatur, soluensque ratem dat carbasa uentis; 560
 ad quorum motus non solum lapsa per altum
 aera dispersos traxere cadentia sulcos
 sidera, sed summis etiam quae fixa tenentur
 astra polis sunt uisa quati. niger inficit horror
 terga maris, longo per multa uolumina tractu 565
 aestuat unda minax, flatusque incerta futuri
 turbida testantur conceptos aequora uentos.
 tum rector trepidae fatur ratis 'aspice saeuum
 quanta paret pelagus: Zephyros intendat an Austros
 incertum est; puppem dubius ferit undique pontus. 570
 nubibus et caelo Notus est; si murmura ponti
 consulimus, Cori ueniet mare. gurgite tanto
 nec ratis Hesperias tanget nec naufragus oras:
 desperare uiam et uetitos conuertere cursus
 sola salus. liceat uexata litora puppe 575
 prendere, ne longe nimium sit proxima tellus.'
 fisis cuncta sibi cessura pericula Caesar
 ' ~~sp~~ne minas' inquit pelagi uentoque furenti
 trade sinum. Italiam si caelo auctore recusas
 me pete. sola tibi causa est haec iusta timoris, 580
 uectorem non nosse tuum, quem numina numquam
 destituunt, de quo male tunc fortuna meretur

cum post uota uenit. medias perrumpe procellas
 tutela secure mea. caeli iste fretique,
 non puppis nostrae labor est: hanc Caesare pressam 585
 a fluctu defendet onus. nec longa furori
 uentorum saeuo dabitur mora: proderit undis
 ista ratis. ne flecte manum, fuge proxima uelis
 litora; tum Calabro portu te crede potitum
 cum iam non poterit puppi nostraeque saluti 590
 altera terra dari. quid tanta strage paretur
 ignoras: quaerit pelagi caelique tumultu
 quod praestet Fortuna mihi.' non plura locuto
 auolsit laceros percussa puppe rudentis
 turbo rapax fragilemque super uolitantia malum 595
 uela tulit; sonuit uictis conpagibus alnus.
 inde ruunt toto concita pericula mundo.
 primus ab oceano caput exeris Atlanteo,
 Core, mouens aestus. iam te tollente furebat
 pontus et in scopulos totas erexerat undas: 600
 occurrit gelidus Boreas pelagusque retundit,
 et dubium pendet, uento cui concidat, aequor.
 sed Scythici uicit rabies Aquilonis et undas
 torsit et abstrusas penitus uada fecit harenas.
 nec perfert pontum Boreas ad saxa, suumque 605
 in fluctus Cori frangit mare, motaque possunt
 aequora subductis etiam concurrere uentis.
 non Euri cessasse minas, non imbribus atrum
 Aeolii iacuisse Notum sub carcere saxi
 crediderim; cunctos solita de parte ruentis 610
 defendisse suas uiolento turbine terras,
 sic pelagus mansisse loco. nam priua procellis
 aequora rapta ferunt; Aegaeas transit in undas
 Tyrrhenum, sonat Ionio uagus Hadria ponto.
 a quotiens frustra pulsatos aequore montis 615
 obruit ille dies! quam celsa cacumina pessum
 tellus uicta dedit! non ullo litore surgunt
 tam ualidi fluctus, alioque ex orbe uoluti
 a magno uenere mari, mundumque coercens
 monstriferos agit unda sinus. sic rector Olympi 620
 cuspide fraterna lassatum in saecula fulmen
 adiuit, regnoque accessit terra secundo,
 cum mare conuoluit gentes, cum litora Tethys
 noluit ulla pati caelo contenta teneri.
 tum quoque tanta maris moles creuisset in astra 625
 ni superum rector pressisset nubibus undas.
 non caeli nox illa fuit: latet obsitus aer
 infernae pallore domus nimisque grauatus
 deprimitur, fluctusque in nubibus accipit imbrem.
 lux etiam metuenda perit, nec fulgura currunt 630
 clara, sed obscurum nimbosus dissilit aer.

tum superum conuexa tremunt atque arduus axis
intonuit motaque poli conpage laborant.
extimuit natura chaos; rupisse uidentur
concordes elementa moras rursusque redire 635
nox manes mixtura deis. spes una salutis,
quod tanta mundi nondum periere ruina.
quantum Leucadio placidus de uertice pontus
despicitur, tantum nautae uidere trementes
fluctibus e summis praeceps mare; cumque tumentes 640
rursus hiant undae uix eminent aequore malus.
nubila tanguntur uelis et terra carina.
nam pelagus, qua parte sedet, non celat harenas
exhaustum in cumulos, omnisque in fluctibus unda est.
artis opem uicere metus, nescitque magister 645
quam frangat, cui cedat aquae. discordia ponti
succurrit miseris, fluctusque euertere puppem
non ualet in fluctum: uictum latus unda repellens
erigit, atque omni surgit ratis ardua uento.
non humilem Sasona uadis [non litora curuae 650
Thessaliae saxosa pauent] oraeque malignos
Ambraciae portus, scopulosa Ceraunia nautae
summa timent. credit iam digna pericula Caesar
fatis esse suis. 'quantusne euertere' ikit
' ~~ma~~ superis labor est, parua quem puppe sedentem 655
tam magno petiere mari! si gloria leti
est pelago donata mei bellisque negamur,
intrepidus quamcumque datis mihi, numina, mortem
accipiam. licet ingentis abruperit actus
festinata dies fati, sat magna peregi. 660
Arctoas domui gentes, inimica subegi
arma metu, uidit Magnum mihi Roma secundum,
iussa plebe tuli fasces per bella negatos;
nulla meis aberit titulis Romana potestas,
nec sciet hoc quisquam nisi tu, quae sola meorum 665
conscia uotorum es, me, quamuis plenus honorum
et dictator eam Stygias et consul ad umbras,
priuatum, Fortuna, mori. mihi funere nullo
est opus, o superi: lacerum retinete cadauer
fluctibus in mediis, desint mihi busta rogiusque, 670
dum metuar semper terraque expecter ab omni.'
haec fatum decumus, dictu mirabile, fluctus
inualida cum puppe leuat, nec rursus ab alto
aggere deiecit pelagi sed pertulit unda
scruposisque angusta uacant ubi litora saxis 675
inposuit terrae. pariter tot regna, tot urbes
fortunamque suam tacta tellure recepit.
sed non tam remeans Caesar iam luce propinqua
quam tacita sua castra fuga comitesque fefellit.
circumfusa duci fleuit gemituque suorum 680

et non ingratis incessit turba querellis.
 ' quoque dure, tulit uirtus temeraria, Caesar,
 aut quae nos uiles animas in fata relinquens
 inuitis spargenda dabas tua membra procellis?
 cum tot in hac anima populorum uita salusque 685
 pendeat et tantus caput hoc sibi fecerit orbis,
 saeuitia est uoluisse mori. nullusne tuorum
 emeruit comitum fati non posse superstes
 esse tuis? cum te raperet mare, corpora segnis
 nostra sopor tenuit. pudet, heu! tibi causa petendae 690
 haec fuit Hesperiae, uisum est quod mittere quemquam
 tam saeuo crudele mari. sors ultima rerum
 in dubios casus et prona pericula morti
 praecipitare solet: mundi iam summa tenentem
 permisisse mari tantum! quid numina lassas? 695
 sufficit ad fatum belli fauor iste laborque
 Fortuna, quod te nostris inpegit harenis?
 hinc usus placuere deum, non rector ut orbis
 nec dominus rerum, sed felix naufragus esses?'
 talia iactantis discussa nocte serenus 700
 oppressit cum sole dies, fessumque tumentis
 composuit pelagus uentis patientibus undas.
 nec non Hesperii lassatum fluctibus aequor
 ut uidere duces, purumque insurgere caelo
 fracturum pelagus Boream, soluere carinas. 705
 quas uentus doctaeque pari moderamine dextrae
 permixtas habuere diu, latumque per aequor,
 ut terrestre, coit consortis puppibus agmen.
 sed nox saeua modum uenti uelique tenorem
 eripuit nautis excussitque ordine puppes. 710
 Strymona sic gelidum bruma pellente relinquunt
 poturae te, Nile, grues, primoque uolatu
 effingunt uarias casu monstrante figuras;
 mox, ubi percussit tensas Notus altior alas,
 confusos temere inmixtae glomerantur in orbes, 715
 et turbata perit dispersis littera pinnis.
 cum primum redeunte die uiolentior aer
 puppibus incubuit Phoebeo concitus ortu,
 praetereunt frustra temptati litora Lissi
 Nymphaeumque tenent: nudas Aquilonibus undas 720
 succedens Boreae iam portum fecerat Auster.
 undique conlatis in robur Caesaris armis
 summa uidens duri Magnus discrimina Martis
 iam castris instare suis seponere tutum
 coniugii decreuit onus Lesboque remota 725
 te procul a saeui strepitu, Cornelia, belli
 oculere. heu, quantum mentes dominatur in aequas
 iusta Venus! dubium trepidumque ad proelia, Magne,
 te quoque fecit amor; quod nolles stare sub ictu

fortunae quo mundus erat Romanaque fata, 730
 coniunx sola fuit. mentem iam uerba paratam
 destituunt, blandaeque iuuat uentura trahentem
 indulgere morae et tempus subducere fatis.
 nocte sub extrema pulso torpore quietis
 dum fouet amplexu grauidum Cornelia curis 735
 pectus et auersi petit oscula grata mariti,
 umentis mirata genas percussaue caeco
 uolnere non audet flentem deprendere Magnum.
 ille gemens ' non nunc uita mihi dulcior,' inquit
 'cum taedet uitae, laeto sed tempore, coniunx, 740
 uenit maesta dies et quam nimiumque parumque
 distulimus; iam totus adest in proelia Caesar.
 cedendum est bellis, quorum tibi tuta latebra
 Lesbos erit. desiste preces temptare: negaui
 iam mihi. non longos a me pati re recessus; 745
 praecipites aderunt casus: properante ruina
 summa cadunt. satis est audisse pericula Magni;
 meque tuus decepit amor, ciuilia bella
 si spectare potes. nam me iam Marte parato
 securos cepisse pudet cum coniuge somnos, 750
 eque tuo, quatiunt miserum cum classica mundum,
 surrexisse sinu. uereor ciuilibus armis
 Pompeium nullo tristem committere damno.
 tutior interea populis et tutior omni
 rege late, positamque procul fortuna mariti 755
 non tota te mole premat. si numina nostras
 inpulerint acies, maneat pars optima Magni,
 sitque mihi, si fata prement uictorque cruentus,
 quo fugisse uelim.' uix tantum infirma dolorem
 cepit, et attonito cesserunt pectore sensus. 760
 tandem uox maestas potuit proferre querellas.
 ' nimirum de fati thalami superisque relictum est,
 Magne, queri: nostros non rumpit funus amores
 nec diri fax summa rogi, sed sorte frequenti
 plebeiaque nimis careo dimissa marito. 765
 hostis ad aduentum rumpamus foedera taedae,
 placemus socerum. sic est tibi cognita, Magne,
 nostra fides? credisne aliquid mihi tutius esse
 quam tibi? non olim casu pendemus ab uno?
 fulminibus me, saeue, iubes tantaeque ruinae 770
 absentem praestare caput? segura uidetur
 sors tibi, cum facias etiam nunc uota, perisse?
 ut nolim seruire malis sed morte parata
 te sequar ad manes, feriat dum maesta remotas
 fama procul terras, uiuam tibi nempe superstes. 775
 adde quod adsuescis fati tantumque dolorem,
 crudelis, me ferre doces. ignosce fatenti,
 posse pati timeo. quod si sunt uota, deisque

audior, euentus rerum sciet ultima coniunx.
 sollicitam rupes iam te uictore tenebunt, 780
 et puppem quae fata feret tam laeta timebo.
 nec soluent audita metus mihi prospera belli,
 cum uacuis proiecta locis a Caesare possim
 uel fugiente capi. notescent litora clari
 nominis exilio, positaque ibi coniuge Magni 785
 quis Mytilenaeas poterit nescire latebras?
 hoc precor extremum: si nil tibi uicta relinquent
 tutius arma fuga, cum te commiseris undis,
 quolibet infaustam potius deflecte carinam:
 litoribus quaerere meis.' sicæta relictis 790
 exiluit stratis amens tormentaue nulla
 uult differre mora. non maesti pectora Magni
 sustinet amplexu dulci, non colla tenere,
 extremusque perit tam longi fructus amoris,
 praecipitantque suos luctus, neuterque recedens 795
 sustinuit dixisse uale, uitamque per omnem
 nulla fuit tam maesta dies; nam cetera damna
 durata iam mente malis firmaque tulerunt.
 labitur infelix manibusque excepta suorum
 fertur ad aequoreas, ac se prosternit, harenas, 800
 litoraue ipsa tenet, tandemque inlata carinaest.
 non sic infelix patriam portusque reliquit
 Hesperios, saeui premerent cum Caesaris arma.
 fida comes Magni uadit duce sola relicto
 Pompeiumque fugit. quae nox tibi proxima uenit, 805
 insomnis; uiduo tum primum frigida lecto
 atque insueta quies uni, nudumque marito
 non haerente latus. somno quam saepe grauata
 deceptis uacuum manibus complexa cubile est
 atque oblita fugae quaesiuit nocte maritum! 810
 nam quamuis flamma tacitas urente medullas
 non iuuat in toto corpus iactae cubili:
 seruatur pars illa tori. caruisse timebat
 Pompeio; sed non superi tam laeta parabant:
 instabat miserae, Magnum quae redderet, hora.

Liber VI

Postquam castra duces pugnae iam mente propinquis
inposuere iugis admotaque comminus arma
parque suum uidere dei, capere omnia Caesar
moenia Graiorum spernit Martemque secundum
iam nisi de genero fati debere recusat. 5
funestam mundo uotis petit omnibus horam
in casum quae cuncta ferat; placet alea fati
alterutrum mensura caput. ter collibus omnis
explicuit turmas et signa minantia pugnam
testatus numquam Latiae se desse ruinae. 10
ut uidet ad nullos exciri posse tumultus
in pugnam generum sed clauso fidere uallo,
signa mouet tectusque uia dumosa per arua
Dyrrachii praeceps rapiendas tendit ad arcis.
hoc iter aequoreo praecepit limite Magnus, 15
quemque uocat collem Taulantius incola Petram
insedit castris Ephyraeaeque moenia seruat
defendens tutam uel solis turribus urbem.
non opus hanc ueterum nec moles structa tuetur
humanusque labor facilis, licet ardua tollat, 20
cedere uel bellis uel cuncta mouentibus annis,
sed munimen habet nullo quassabile ferro
naturam sedemque loci; nam clausa profundo
undique praecipiti scopulisque uomentibus aequor
exiguo debet, quod non est insula, colli. 25
terribiles ratibus sustentant moenia cautes,
Ioniumque furens, rapido cum tollitur Austro,
templa domosque quatit, spumatque in culmina pontus.
hic auidam belli rapuit spes improba mentem
Caesaris, ut uastis diffusum collibus hostem 30
cingeret ignarum ducto procul aggere ualli.
metatur terras oculis, nec caespitem tantum
contentus fragili subitotum attollere muros
ingentis cautes auolsaque saxa metallis
Graiorumque domos direptaque moenia transfert. 35
extruitur quod non aries inpellere saeuus,
quod non ulla queat uiolenti machina belli.
franguntur montes, planumque per ardua Caesar
ducit opus; pandit fossas turritaque summis
disponit castella iugis magnoque recessu 40
amplexus fines saltus nemorosaque tesqua
et siluas uastaque feras indagine claudit.
non desunt campi, non desunt pabula Magno,
castraque Caesareo circumdatus aggere mutat:

flumina tot cursus illic exorta fatigant, 45
 illic mersa suos; operumque ut summa reuisat
 defessus Caesar mediis intermanet agris.
 nunc uetus Iliacos attollat fabula muros
 ascribatque deis; fragili circumdata testa
 moenia mirentur refugi Babylonia Parthi. 50
 en, quantum Tigris, quantum celer ambit Orontes,
 Assyriis quantum populis telluris Eoae
 sufficit in regnum, subitum bellique tumultu
 raptum clausit opus. tanti periere labores.
 tot potuere manus aut iungere Seston Abydo 55
 ingestoque solo Phrixium elidere pontum,
 aut Pelopis latis Ephyren abrumpere regnis
 et ratibus longae flexus donare Maleae,
 aut aliquem mundi, quamuis natura negasset,
 in melius mutare locum. coit area belli: 60
 hic alitur sanguis terras fluxurus in omnis,
 hic et Thessalicae clades Libycaeque tenentur;
 aestuat angusta rabies ciuilis harena.
 prima quidem surgens operum structura fefellit
 Pompeium, ueluti mediae qui tutus in aruis 65
 Sicaniae rabidum nescit latrare Pelorum,
 aut, uaga cum Tethys Rutupinaque litora feruent,
 unda Caledonios fallit turbata Britannos.
 ut primum uasto saeptas uidet aggere terras,
 ipse quoque a tuta deducens agmina Petra 70
 diuersis spargit tumulis, ut Caesaris arma
 laxet et effuso claudentem milite tendat;
 ac tantum saepti uallo sibi uindicat agri,
 parua Mycenaeae quantum sacrata Dianae 75
 distat ab excelsa nemoralis Aricia Roma,
 quoque modo terrae praelapsus moenia Thybris
 in mare descendit, si nusquam torqueat amnem.
 classica nulla sonant iniussaue tela uagantur
 et fit saepe nefas iaculum temptante lacerto.
 maior cura duces miscendis abstrahit armis: 80
 Pompeium exhaustae praebenda ad gramina terrae,
 quae currens obtriuuit eques gradibusque citatis
 ungula frondentem discussit cornea campum.
 belliger attonsis sonipes defessus in aruis,
 aductos cum plena ferant praesepia culmos, 85
 ore nouas poscens moribundus labitur herbas
 et tremulo medios abrumpit poplite gyros.
 corpora dum soluit tabes et digerit artus,
 traxit iners caelum fluidae contagia pestis
 obscuram in nubem. tali spiramine Nesis 90
 emittit Stygium nebulosis aera saxis
 antraque letiferi rabiem Typhonis anhelant.
 inde labant populi, caeloque paratior unda

omne pati uirus durauit uiscera caeno.
 iam riget arta cutis distentaque lumina rumpit, 95
 igneaque in uoltus et sacro feruida morbo
 pestis abit, fessumque caput se ferre recusat.
 iam magis atque magis praeceps agit omnia fatum,
 nec medii dirimunt morbi uitamque necemque,
 sed languor cum morte uenit; turbaque cadentum 100
 aucta lues, dum mixta iacent incondita uiuis
 corpora; nam miseros ultra tentoria ciues
 spargere funus erat. tamen hos minuere labores
 a tergo pelagus pulsusque Aquilonibus aer
 litoraue et plenae peregrina messe carinae. 105
 at liber terrae spatiosis collibus hostis
 aere non pigro nec inertibus angitur undis,
 sed patitur saeuam, ueluti circumdatus arta
 opsidione, famem. nondum turgentibus altam
 in segetem culmis cernit miserabile uoligus 110
 in pecudum cecidisse cibos et carpere dumos
 et foliis spoliare nemus letumque minantis
 uellere ab ignotis dubias radicibus herbas.
 quae mollire queunt flamma, quae frangere morsu,
 quaeque per abrasas utero demittere fauces, 115
 plurimaque humanis ante hoc incognita mensis
 diripiens miles saturum tamen obsidet hostem.
 ut primum libuit ruptis euadere claustris
 Pompeio cunctasque sibi permittere terras,
 non obscura petit latebrosae tempora noctis, 120
 et raptum furto soceri cessantibus armis
 dedignatur iter: latis exire ruinis
 quaerit, et in pulso turres confringere uallo,
 perque omnis gladios et qua uia caede paranda est.
 opportuna tamen ualli pars uisa propinqui, 125
 qua Minici castella uacant, et confraga densis
 arboribus dumeta tegunt. hic puluere nullo
 proditus agmen agit subitusque in moenia uenit.
 tot simul e campis Latiae fulsere uolucres,
 tot cecinere tubae. nequid uictoria ferro 130
 deberet, pauor attonitos confecerat hostes.
 quod solum ualuit uirtus, iacuere perempti
 debuerant quo stare loco. qui uolnera ferrent
 iam derant, et nimbus agens tot tela peribat.
 tum piceos uoluunt inmissae lampades ignes, 135
 tum quassae nutant turres lapsumque minantur,
 roboris in tacti crebros gemit agger ad ictus.
 iam Pompeiana celsi super ardua ualli
 exierant aquilae, iam mundi iura patebant:
 quem non mille simul turmis nec Caesare toto 140
 auferret Fortuna locum uictoribus unus
 eripuit uetuitque capi, seque arma tenente

ac nondum strato Magnum uicisse negauit.
 Scaeuia uiro nomen: castrorum in plebe merebat
 ante feras Rhodani gentes; ibi sanguine multo 145
 promotus Latiam longo gerit ordine uitem,
 pronus ad omne nefas et qui nesciret in armis
 quam magnum uirtus crimen ciuilibus esset.
 hic ubi quaerentis socios iam Marte relicto
 tuta fugae cernit, ' quo uos puor' inquit adegit 150
 inpius et cunctis ignotus Caesaris armis?
 terga datis morti? cumulo uos desse uirorum 153
 non pudet et bustis interque cadauera quaeri?
 non ira saltem, iuuenes, pietate remota
 stabitis? e cunctis, per quos erumperet hostis,
 nos sumus electi. non paruo sanguine Magni
 iste dies ierit. peterem felicior umbras
 Caesaris in uoltu: testem hunc fortuna negauit:
 Pompeio laudante cadam. confringite tela 160
 pectoris impulsu iugulisque retundite ferrum.
 iam longinqua petit puluis sonitusque ruinae,
 securasque fragor concussit Caesaris aures.
 uincimus, o socii: ueniet qui uindictet arces
 dum morimur.' mouit tantum uox illa furorem, 165
 quantum non primo succendunt classica cantu,
 mirantesque uirum atque auidi spectare secuntur
 scituri iuuenes, numero deprensa locoque
 an plus quam mortem uirtus daret. ille ruenti
 aggere consistit, primumque cadauera plenis 170
 turribus euoluit subeuntisque obruit hostis
 corporibus, totaque uiro dant tela ruinae,
 roboraque et moles hosti seque ipse minatur.
 nunc sude nunc duro contraria pectora conto
 detrudit muris, et ualli summa tenentis 175
 amputat ense manus; caput obterit ossaque saxo
 ac male defensum fragili conpage cerebrum
 dissipat; alterius flamma crinesque genasque
 succendit, strident oculis ardentibus ignes.
 ut primum cumulo crescente cadauera murum 180
 admouere solo, non signior extulit illum
 saltus et in medias iecit super arma cateruas,
 quam per summa rapit celerem uenabula pardum.
 tunc densos inter cuneos compressus et omni
 uallatus bello uincit, quem respicit, hostem. 185
 iamque hebes et crasso non asper sanguine mucro
 [percussum Scaeuiae frangit, non uolnerat, hostem;]
 perdidit ensis opus, frangit sine uolnere membra.
 illum tota premit moles, illum omnia tela,
 nulla fuit non certa manus, non lancea felix; 190
 parque nouum Fortuna uidet concurrere, bellum
 atque uirum. fortis crebris sonat ictibus umbo,

et galeae fragmenta cauae compressa perurunt
 tempora, nec quicquam nudis uitalibus obstat
 iam praeter stantis in summis ossibus hastas. 195
 quid nunc, uaesani, iaculis leuibusue sagittis
 perditis haesuros numquam uitalibus ictus?
 hunc aut tortilibus uibrata falarica neruis
 obruat aut uasti muralia pondera saxi,
 hunc aries ferro ballistaque limine portae 200
 promoueat. stat non fragilis pro Caesare murus
 Pompeiumque tenet. iam pectora non tegit armis,
 ac ueritus credi clipeo laeuaque uacasse
 aut culpa uixisse sua tot uolnera belli
 solus obit densamque ferens in pectore siluam 205
 iam gradibus fessis, in quem cadat, eligit hostem.
 [par pelagi monstris Libycae sic belua terrae]
 sic Libycus densus elephans oppressus ab armis
 omne repperctum squalenti missile tergo
 frangit et haerentis mota cute discutit hastas: 210
 uiscera tuta latent penitus, citraque cruorem
 confixae stant tela ferae: tot facta sagittis,
 tot iaculis unam non explent uolnera mortem.
 Dictaea procul, ecce, manu Gortynis harundo
 tenditur in Scaeuam, quae uoto certior omni 215
 in caput atque oculi laeuom descendit in orbem.
 ille moras ferri neruorum et uincola rumpit
 adfixam uellens oculo pendente sagittam
 intrepidus, telumque suo cum lumine calcat.
 Pannonis haud aliter post ictum saeuior ursa, 220
 cum iaculum parua Libys ammentauit habena,
 se rotat in uolnus telumque irata receptum
 inpetit et secum fugientem circumit hastam.
 perdidit uoltum rabies, stetit imbre cruento
 informis facies. laetus fragor aethera pulsat 225
 uictorum: maiora uiris e sanguine paruo
 gaudia non faceret conspectum in Caesare uolnus.
 ille tegens alta suppressum mente furorem,
 mitis et a uoltu penitus uirtute remota,
 ' arcite' , a 'ciues; procul hinc auertite ferrum. 230
 conlatura meae nil sunt iam uolnera morti:
 non eget ingestis sed uolsis pectore telis.
 tollite et in Magni uiuentem ponite castris.
 hoc uestro praestate duci: sit Scaeuam relictum
 Caesaris exemplum potius quam mortis honestae.' 235
 credidit infelix simulatis uocibus Aulus
 nec uidit recto gladium mucrone tenentem,
 membraque captiui pariter laturus et arma
 fulmineum mediis excepit faucibus ensem.
 incaluit uirtus, atque una caede reffectus 240
 ' solat' ai' pias, Scaeuam quicumque subactum

sperauit. pacem gladio si quaerit ab isto
 Magnus, adorato summittat Caesare signa.
 an similem uestri segnemque ad fata putatis?
 Pompei uobis minor est causaeque senatus 245
 quam mihi mortis amor.' simul haec effatur, et altus
 Caesareas puluis testatur adesse cohortes.
 dedecus hic belli Magno crimenque remisit,
 ne solum totae fugerent, te Scaeuam, cateruae.
 subducto qui Marte ruis; nam sanguine fuso 250
 uires pugna dabat. labentem turba suorum
 excipit atque umeris defectum inponere gaudet;
 ac uelut inclusum perfosso in pectore numen
 et uiuam magnae speciem Virtutis adorant;
 telaque confixis certant euellere membris, 255
 exornantque deos ac nudum pectore Martem
 armis, Scaeuam, tuis: felix hoc nomine famae,
 si tibi durus Hiber aut si tibi terga dedisset
 Cantaber exiguis aut longis Teutonus armis.
 non tu bellorum spoliis ornare Tonantis 260
 templa potes, non tu laetis ululare triumphis.
 infelix, quanta dominum uirtute parasti!
 nec magis hac Magnus castrorum parte repulsus
 intra claustra piger dilato Marte quieuit,
 quam mare lassatur, cum se tollentibus Euris 265
 frangentem fluctus scopulum ferit aut latus alti
 montis adest seramque sibi parat unda ruinam.
 hinc uicina petens placido castella profundo
 incursu gemini Martis rapit, armaque late
 spargit et effuso laxat tentoria campo, 270
 mutandaeque iuuat permissa licentia terrae.
 sic pleno Padus ore tumens super aggere tutas
 excurrit ripas et totos concutit agros;
 succubuit siqua tellus cumuloque furentem
 undarum non passa ruit, tum flumine toto 275
 transit et ignotos operit sibi gurgite campos:
 illos terra fugit dominos, his rura colonis
 accedunt donante Pado. uix proelia Caesar
 senserat, elatus specula quae prodidit ignis:
 inuenit impulsos presso iam puluere muros, 280
 frigidaque, ut ueteris, deprendit signa ruinae.
 accendit pax ipsa loci, mouitque furorem
 Pompeiana quies et uicto Caesare somnus.
 ire uel in clades properat dum gaudia turbet.
 Torquato ruit inde minax, qui Caesaris arma 285
 segnius haud uidit, quam malo nauta tremente
 omnia subducit Circaeae uela procellae;
 agminaque interius muro breuiore recepit,
 densius ut parua disponeret arma corona.
 transierat primi Caesar munimina ualli, 290

cum super e totis immisit collibus arma
 effuditque acies obsaeptum Magnus in hostem.
 non sic Hennaëis habitans in uallibus horret
 Enceladum spirante Noto, cum tota cauernas
 egerit et torrens in campos defluit Aetna, 295
 Caesaris ut miles glomerato puluere uictus
 ante aciem caeci trepidus sub nube timoris
 hostibus occurrit fugiens inque ipsa pauendo
 fata ruit. totus mitti ciuilibus armis
 usque uel in pacem potuit cruor: ipse furentis 300
 dux tenuit gladios. felix ac libera regum,
 Roma, fores iurisque tui, uicisset in illo
 si tibi Sulla loco. dolet, heu, semperque dolebit
 quod scelerum, Caesar, prodest tibi summa tuorum,
 cum genero pugnasse pio. pro tristia fata! 305
 non Vticae Libye clades, Hispania Mundaë
 flesset et infando pollutus sanguine Nilus
 nobilius Phario gestasset rege cadauer,
 nec Iuba Marmaricas nudus pressisset harenas
 Poenorumque umbras placasset sanguine fuso 310
 Scipio, nec sancto caruisset uita Catone.
 ultimus esse dies potuit tibi Roma malorum,
 exire e mediis potuit Pharsalia fatis.
 deserit auerso possessam numine sedem
 Caesar et Emathias lacero petit agmine terras. 315
 arma secuturum soceri, quacumque fugasset,
 temptauere suo comites deuertere Magnum
 hortatu, patrias sedes atque hoste carentem
 Ausoniam peteret. ' numquam me Caesaris' inquit
 'exemplo reddam patriae, numquamque uidebit 320
 me nisi dimisso redeuntem milite Roma.
 Hesperiam potui motu surgente tenere,
 si uellem patriis aciem committere templis
 ac medio pugnare foro. dum bella relegem,
 extremum Scythici transcendam frigoris orbem 325
 ardentisque plagas. uictor tibi, Roma, quietem
 eripiam, qui, ne premerent te proelia, fugi?
 a potius, nequid bello patiaris in isto,
 te Caesar putet esse suam.' sicatus in ortus
 Phoebeos condixit iter, terraeque secutus 330
 deuia, qua uastos aperit Candauia saltus,
 contigit Emathiam, bello quam fata parabant.
 Thessaliam, qua parte diem brumalibus horis
 attollit Titan, rupes Ossaea coercet;
 cum per summa poli Phoebum trahit altior aestas, 335
 Pelion opponit radiis nascentibus umbras;
 at medios ignes caeli rapidique Leonis
 solstitiale caput nemorosus summouet Othrys.
 excipit aduersos Zephyros et Iapyga Pindus

et maturato praecidit uespere lucem; 340
 nec metuens imi Borean habitator Olympi
 lucentem totis ignorat noctibus Arcton.
 hos inter montis media qui ualle premuntur,
 perpetuis quondam latuere paludibus agri,
 flumina dum campi retinent nec peruia Tempe 345
 dant aditus pelagi, stagnumque inplentibus unum
 crescere cursus erat. postquam discessit Olympo
 Herculea grauis Ossa manu subitaeque ruinam
 sensit aquae Nereus, melius mansura sub undis
 Emathis aequorei regnum Pharsalos Achillis 350
 eminent et, prima Rhoeteia litora pinu
 quae tetigit, Phylace Pteleosque et Dorion ira
 flebile Pieridum; Trachin pretioque nefandae
 lampados Herculeis fortis Meliboea pharetris
 atque olim Larisa potens; ubi nobile quondam 355
 nunc super Argos arant, ueteres ubi fabula Thebas
 monstrat Echionias, ubi quondam Pentheos exul
 colla caputque ferens supremo tradidit igni
 questa quod hoc solum nato rapuisset Agaue.
 ergo abrupta palus multos discessit in amnes. 360
 purus in occasus, parui sed gurgitis, Aneas
 Ionio fluit inde mari, nec fortior undis
 labitur auectae pater Isidis, et tuus, Oeneu,
 paene gener crassis oblimat Echinadas undis,
 et Meleagream maculatus sanguine Nessi 365
 Euhenos Calydonia secat. ferit amne citato
 Maliacas Spercheos aquas, et flumine puro
 inrigat Amphrysos famulantis pascua Phoebi.
 accipit Asopos cursus Phoenixque Melasque 374
 quique nec umentis nebulas nec rore madentem 369
 aera nec tenues uentos suspirat Anauros,
 et quisquis pelago per se non cognitus amnis
 Peneo donauit aquas: it gurgite raptio
 Apidanos numquamque celer nisi mixtus Enipeus;
 solus, in alterius nomen cum uenerit undae, 375
 defendit Titaresos aquas lapsusque superne
 gurgite Penei pro siccis utitur aruis.
 hunc fama est Stygiis manare paludibus amnem
 et capitis memorem fluuii contagia uilis
 nolle pati superumque sibi seruare timorem. 380
 ut primum emissis patuerunt amnibus arua,
 pinguis Bebrycio discessit uomere sulcus;
 mox Lelegum dextra pressum descendit aratrum,
 Aeolidae Dolopesque solum fregere coloni
 et Magnetes equis, Minyae gens cognita remis. 385
 illic semiferos Ixionidas Centauros
 feta Pelethroniis nubes effudit in antris:
 aspera te Pholoes frangentem, Monyche, saxa,

teque sub Oetaeo torquentem uertice uolsas,
 Rhoece ferox, quas uix Boreas inuereret ornos, 390
 hospes et Alcidae magni Phole, teque, per amnem
 inprobe Lernaean uector passure sagittas,
 teque, senex Chiron, gelido qui sidere fulgens
 inpetis Haemonio maiorem Scorpion arcu.
 hac tellure feri micuerunt semina Martis. 395
 primus ab aequorea percussis cuspide saxis
 Thessalicus sonipes, bellis feralibus omen,
 exiuit, primus chalybem frenosque momordit
 spumauitque nouis Lapithae domitoris habenis.
 prima fretum scindens Pagasaeo litore pinus 400
 terrenum ignotas hominem proiecit in undas.
 primus Thessalicae rector telluris Ionos
 in formam calidae percussit pondera massae
 fudit et argentum flammis aurumque moneta
 fregit et immensis coxit fornacibus aera. 405
 illic, quod populos scelerata inpegit in arma,
 diuitias numerare datum est. hinc maxima serpens
 descendit Python Cirrhaeaeque fluxit in arua,
 unde et Thessalicae ueniunt ad Pythia laurus.
 inpius hinc prolem superis inmisit Aloeus, 410
 inseruit celsis prope se cum Pelion astris
 sideribusque uias incurrens abstulit Ossa.
 hac ubi damnata fati tellure locarunt
 castra duces, cunctos belli praesaga futuri
 mens agitat, summique grauem discriminis horam 415
 aduentare palam est, propius iam fata moueri.
 degeneres trepidant animi peioraque uersant;
 ad dubios pauci praesumpto robore casus
 spemque metumque ferunt. turbae sed mixtus inertis
 Sextus erat, Magno proles indigna parente, 420
 cui mox Scyllaeis exul grassatus in undis
 polluit aequoreos Siculus pirata triumphos.
 qui stimulante metu fati praenosceret cursus,
 inpatiensque morae uenturisque omnibus aeger,
 non tripodas Deli, non Pythia consulit antra, 425
 nec quaesisse libet primis quid frugibus altrix
 aere Iouis Dodona sonet, quis noscere fibra
 fata queat, quis prodat aues, quis fulgura caeli
 seruet et Assyria scrutetur sidera cura,
 aut siquid tacitum sed fas erat. ille supernis 430
 detestanda deis saeuorum arcana magorum
 nouerat et tristis sacris feralibus aras,
 umbrarum Ditisque fidem, miseroque liquebat
 scire parum superos. uanum saeuumque furorem
 adiuuat ipse locus uicinaque moenia castris 435
 Haemonidum, ficti quas nulla licentia monstri
 transierit, quarum quidquid non creditur ars est.

Thessala quin etiam tellus herbasque nocentes
 rupibus ingenuit sensuraque saxa canentes
 arcanum ferale magos. ibi plurima surgunt 440
 uim factura deis, et terris hospita Colchis
 legit in Haemoniis quas non aduexerat herbas.
 inopia tot populis, tot surdas gentibus aures
 caelicolum dirae conuertunt carmina gentis.
 una per aetherios exit uox illa recessus 445
 uerbaque ad inuitum perfert cogentia numen,
 quod non cura poli caelique uolubilis umquam
 auocat. infandum tetigit cum sidera murmur,
 tum, Babylon Persea licet secretaque Memphis
 omne uetustorum soluat penetrale magorum, 450
 abducet superos alienis Thessalis aris.
 carmine Thessalidum dura in praecordia fluxit
 non fatis adductus amor, flammisque seueri
 inlicitis arsere senes. nec noxia tantum
 pocula proficiunt aut cum turgentia suco 455
 frontis amaturae subducunt pignora fetae:
 mens hausti nulla sanie polluta ueneni
 excantata perit. quos non concordia mixti
 alligat ulla tori blandaeque potentia formae
 traxerunt torti magica uertigine fili. 460
 cessauere uices rerum, dilataque longa
 haesit nocte dies. legi non paruit aether,
 torpuit et praeceps audito carmine mundus,
 axibus et rapidis impulsos Iuppiter urguens
 miratur non ire polos. nunc omnia conplent 465
 imbribus et calido praeducunt nubila Phoebo,
 et tonat ignaro caelum Ioue: uocibus isdem
 umentis late nebulas nimbosque solutis
 excussere comis. uentis cessantibus aequor
 intumuit, rursus uetitum sentire procellas 470
 conticuit turbante Noto; puppemque ferentes
 in uentum tumuere sinus. de rupe pependit
 abscisa fixus torrens, amnisque cucurrit
 non qua pronus erat. Nilum non extulit aestas,
 Maeander derexit aquas, Rhodanumque morantem 475
 praecipitauit Arar. summisso uertice montes
 explicuere iugum, nubes suspexit Olympus,
 solibus et nullis Scythicae, cum bruma rigeret,
 dimaduere niues. impulsam sidere Tethyn
 reppulit Haemonium defenso litore carmen. 480
 terra quoque inmoti concussit ponderis axes,
 et medium uergens titubauit nisus in orbem.
 tantae molis onus percussum uoce recessit
 perspectumque dedit circum labentis Olympi.
 omne potens animal leti genitumque nocere 485
 et pauet Haemonias et mortibus instruit artes.

has auidae tigres et nobilis ira leonum
 ore fouent blando; gelidos his explicat orbis
 inque pruinoso coluber distenditur aruo;
 uiperei coeunt abrupto corpore nodi, 490
 humanoque cadit serpens adflata ueneno.
 quis labor hic superis cantus herbasque sequendi
 spernendique timor? cuius commercia pacti
 obstrictos habuere deos? parere necesse est,
 an iuuat? ignota tantum pietate merentur, 495
 an tacitis ualuere minis? hoc iuris in omnis
 est illis superos, an habent haec carmina certum
 imperiosa deum, qui mundum cogere quidquid
 cogitur ipse potest? illis et sidera primum
 praecipiti deducta polo, Phoebique serena 500
 non aliter diris uerborum obsessa uenenis
 palluit et nigris terrenisque ignibus arsit,
 quam si fraterna prohiberet imagine tellus
 insereretque suas flammis caelestibus umbras;
 et patitur tantos cantu depressa labores 505
 donec suppositas propior despumet in herbas.
 hos scelerum ritus, haec dirae crimina gentis
 effera damnarat nimiae pietatis Erictho
 inque nouos ritus pollutam duxerat artem.
 illi namque nefas urbis summittere tecto 510
 aut laribus ferale caput, desertaque busta
 incolit et tumulos expulsis obtinet umbris
 grata deis Erebi. coetus audire silentum,
 nosse domos Stygias arcanaque Ditis operi
 non superi, non uita uetat. tenet ora profanae 515
 foeda situ macies, caeloque ignota sereno
 terribilis Stygio facies pallore grauatur
 inpexis onerata comis: si nimbus et atrae
 sidera subducunt nubes, tunc Thessala nudis
 egreditur bustis nocturnaue fulmina captat. 520
 semina fecundae segetis calcata perussit
 et non letiferas spirando perdidit auras.
 nec superos orat nec cantu supplice numen
 auxiliare uocat nec fibras illa litantis
 nouit: funereas aris inponere flammis 525
 gaudet et accenso rapuit quae tura sepulchro.
 omne nefas superi prima iam uoce precantis
 concedunt carmenque timent audire secundum.
 uiuentis animas et adhuc sua membra regentis
 infodit busto, fatis debentibus annos 530
 mors inuita subit; peruersa funera pompa
 rettulit a tumulis, fugere cadauera letum.
 fumantis iuuenum cineres ardentiaue ossa
 e mediis rapit illa rogis ipsamque parentes
 quam tenuere facem, nigroque uolantia fumo 535

feralis fragmenta tori uestesque fluentis
colligit in cineres et olentis membra fauillas.
ast, ubi seruantur saxis, quibus intimus umor
ducitur, et tracta durescunt tabe medullae
corpora, tunc omnis auide desaeuit in artus 540
inmergitque manus oculis gaudetque gelatos
effodisse orbes et siccae pallida rodit
excrementa manus. laqueum nodosque nocentis
ore suo rupit, pendentia corpora carpsit
abrasitque cruces percussaue uiscera nimbis 545
uolsit et incoctas admissa sole medullas.
insertum manibus chalybem nigramque per artus
stintis tabi saniem uirusque coactum
sustulit et neruo morsus retinente pependit.
et, quodcumque iacet nuda tellure cadauer, 550
ante feras uolucresque sedet; nec carpere membra
uolt ferro manibusque suis, morsusque luporum
expectat siccis raptura e faucibus artus.
nec cessant a caede manus, si sanguine uiuo
est opus, erumpat iugulo qui primus aperto, 555
[nec refugit caedes, uiuum si sacra cruorem]
extaque funerae poscunt trepidantia mensae.
uolnere sic uentris, non qua natura uocabat,
extrahitur partus calidis ponendus in aris;
et quotiens saeuus opus est ac fortibus umbris 560
ipsa facit manes. hominum mors omnis in usu est.
illa genae florem primaeuo corpore uolsit,
illa comam laeua morienti abscidit ephebo.
saepe etiam caris cognato in funere dira
Thessalis incubuit membris atque oscula figens 565
truncauitque caput compressaque dentibus ora
laxauit siccoque haerentem gutture linguam
praemordens gelidis infudit murmura labris
arcanumque nefas Stygias mandauit ad umbras.
hanc ut fama loci Pompeio prodidit, alta 570
nocte poli, Titan medium quo tempore ducit
sub nostra tellure diem, deserta per arua
carpit iter. fidi scelerum suetique ministri
effractos circum tumulos ac busta uagati
conspexere procul praerupta in caute sedentem, 575
qua iuga deuexus Pharsalica porrigit Haemus.
illa magis magicisque deis incognita uerba
temptabat carmenque novos fingebat in usus.
namque timens, ne Mars alium uagus iret in orbem
Emathis et tellus tam multa caede careret, 580
pollutos cantu dirisque uenefica sucis
conspersos uetuit transmittersse bella Philippos,
tot mortes habitura suas usuraque mundi
sanguine: caesorum truncare cadauera regum

sperat et Hesperiae cineres auertere gentis 585
 ossaque nobilium tantosque adquirere manes.
 hic ardor solusque labor, quid corpore Magni
 proiecto rapiat, quos Caesaris inuolet artus.
 quam prior adfatur Pompei ignaua propago.
 ' o deus Haemonidum, populis quae pandere fata 590
 quaeque suo uentura potes deuertere cursu,
 te precor ut certum liceat mihi noscere finem
 quem belli fortuna paret. non ultima turbae
 pars ego Romanae, Magni clarissima proles,
 uel dominus rerum uel tanti funeris heres. 595
 mens dubiis perculsa pauet rursusque parata est
 certos ferre metus: hoc casibus eripe iuris,
 ne subiti caecique ruant. uel numina torque
 uel tu parce deis et manibus exprime uerum.
 Elysias resera sedes ipsamque uocatam, 600
 quos petat e nobis, Mortem mihi coge fateri.
 non humilis labor est: dignum, quod quaerere cures
 uel tibi, quo tanti praeponderet alea fati.'
 in pia laetatur uulgato nomine famae
 Thessalis, et contra 'si fata minora moueres, 605
 pronum erat, o iuuenis, quos uelles' inquit ' inactus
 inuitos praebere deos. conceditur arti,
 unam cum radiis presserunt sidera mortem,
 inseruisse moras; et, quamuis fecerit omnis
 stella senem, medios herbis abrumpimus annos. 610
 at, simul a prima descendit origine mundi
 causarum series, atque omnia fata laborant
 si quicquam mutare uelis, unoque sub ictu
 stat genus humanum, tum, Thessala turba fatemur,
 plus Fortuna potest. sed, si praenosceret casus 615
 contentus, facilesque aditus multique patebunt
 ad uerum: tellus nobis aetherque chaosque
 aequoraque et campi Rhodopaeaque saxa loquentur.
 sed pronum, cum tanta nouae sit copia mortis,
 Emathiis unum campis attollere corpus, 620
 ut modo defuncti tepidique cadaueris ora
 plena uoce sonent, nec membris sole perustis
 auribus incertum feralis strideat umbra.'
 dixerat, et noctis geminatis arte tenebris
 maestum tecta caput squalenti nube pererrat 625
 corpora caesorum tumulis proiecta negatis.
 continuo fugere lupi, fugere reuolsis
 unguibus in pastae uolucres, dum Thessala uatem
 eligit et gelidas leto scrutata medullas
 pulmonis rigidi stantis sine uolnere fibras 630
 inuenit et uocem defuncto in corpore quaerit.
 fata peremptorum pendent iam multa uirorum,
 quem superis reuocasse uelit. si tollere totas

temptasset campis acies et reddere bello,
 cessissent leges Erebi, monstroque potenti 635
 extractus Stygio populus pugnasset Auerno.
 electum tandem traiecto gutture corpus
 ducit, et inserto laqueis feralibus unco
 per scopulos miserum trahitur per saxa cadauer
 uicturum, montisque caui, quem tristis Erictho 640
 damnarat sacris, alta sub rupe locatur.
 haud procul a Ditis caecis depressa cauernis
 in praeceps subsedit humus, quam pallida pronis
 arguet silua comis et nullo uertice caelum
 suspiciens Phoebos non peruia taxus opacat. 645
 marcentes intus tenebrae pallensque sub antris
 longa nocte situs numquam nisi carmine factum
 lumen habet. non Taenariis sic faucibus aer
 sedit iners, maestum mundi confine latentis
 ac nostri, quo non metuant admittere manes 650
 Tartarei reges. nam, quamuis Thessala uates
 uim faciat fatis, dubium est, quod traxerit illuc
 aspiciat Stygias an quod descenderit umbras.
 discolor et uario furialis cultus amictu
 induitur, uoltusque aperitur crine remoto, 655
 et coma uipereis substringitur horrida sertis.
 ut pavidos iuuenis comites ipsumque trementem
 conspicit exanimi defixum lumina uoltu,
 ' poniteait ' repida conceptos mente timores:
 iam noua, iam uera reddetur uita figura, 660
 ut quamuis pauidi possint audire loquentem.
 si uero Stygiosque lacus ripamque sonantem
 ignibus ostendam, si me praebente uideri
 Eumenides possint uillosaque colla colubris
 Cerberus excutiens et uincti terga gigantes, 665
 quis timor, ignaui, metuentis cernere manes?'
 pectora tum primum feruenti sanguine supplet
 uolneribus laxata nouis taboque medullas
 abluit et uirus large lunare ministrat.
 huc quidquid fetu genuit natura sinistro 670
 miscetur: non spuma canum quibus unda timori est,
 uiscera non lyncis, non durae nodus hyaenae
 defuit et cerui pastae serpente medullae,
 non puppem retinens Euro tendente rudentis
 in mediis echenais aquis oculique draconum 675
 quaeque sonant feta tepefacta sub alite saxa,
 non Arabum uolucer serpens innataque rubris
 aequoribus custos pretiosae uipera conchae
 aut uiuentis adhuc Libyci membrana cerastae
 aut cinis Eoa positi phoenicis in ara. 680
 quo postquam uiles et habentis nomina pestis
 contulit, infando saturatas carmine frondis

et, quibus os dirum nascentibus inspuit, herbas
 addidit et quidquid mundo dedit ipsa ueneni.
 tum uox Lethaeos cunctis pollentior herbis 685
 excantare deos confundit murmura primum
 dissona et humanae multum discordia linguae.
 latratus habet illa canum gemitusque luporum,
 quod trepidus bubo, quod strix nocturna queruntur,
 quod strident ululantque ferae, quod sibilat anguis; 690
 exprimit et planctus inlissae cautibus undae
 siluarumque sonum fractaeque tonitrua nubis:
 tot rerum uox una fuit. mox cetera cantu
 explicat Haemonio penetratque in Tartara lingua.
 ' Eumenides Stygiumque nefas Poenaeque nocentum 695
 et Chaos innumeros auidum confundere mundos
 et rector terrae, quem longa in saecula torquet
 mors dilata deum; Styx et quos nulla meretur
 Thessalis Elysios; caelum matremque perosa
 Persephone, nostraeque Hecates pars ultima, per quam 700
 manibus et mihi sunt tacitae commercia linguae,
 ianitor et sedis laxae, qui uiscera saeuo
 spargis nostra cani, repetitaque fila sorores
 tracturae, tuque o flagrantis portitor undae,
 iam lassate senex ad me redeuntibus umbris, 705
 exaudite preces. si uos satis ore nefando
 pollutoque uoco, si numquam haec carmina fibris
 humanis ieiuna cano, si pectora plena
 saepe deo laui calido prosecta cerebro,
 si quisquis uestris caput extaque lancibus infans 710
 inposuit uicturus erat, parete precanti.
 non in Tartareo latitantem poscimus antro
 adsuetamque diu tenebris, modo luce fugata
 descendentem animam; primo pallentis hiatu
 haeret adhuc Orci, licet has exaudiat herbas, 715
 ad manes uentura semel. ducis omnia nato
 Pompeiana canat nostri modo militis umbra,
 si bene de uobis ciuilia bella merentur.'
 haec ubi fata caput spumantiaque ora leuauit,
 aspicit astantem proiecti corporis umbram, 720
 exanimis artus inuisaque claustra timentem
 carceris antiqui. pauet ire in pectus apertum
 uisceraque et ruptas letali uolnere fibras.
 a miser, extremum cui mortis munus inique
 eripitur, non posse mori. miratur Erictho 725
 has fatis licuisse moras, irataque morti
 uerberat inmotum uiuo serpente cadauer,
 perque cauas terrae, quas egit carmine, rimas
 manibus inlatrat regnique silentia rumpit.
 ' Eriphone uocisque meae secura Megaera, 730
 non agitis saeuis Erebi per inane flagellis

infelicem animam? iam uos ego nomine uero
 eliciam Stygiasque canes in luce superna
 destituam; per busta sequar per funera custos,
 expellam tumulis, abigam uos omnibus urnis. 735
 teque deis, ad quos alio procedere uoltu
 ficta soles, Hecate pallenti tabida forma,
 ostendam faciemque Erebi mutare uetabo.
 eloquar inmenso terrae sub pondere quae te
 contineant, Hennaena, dapes, quo foedere maestum 740
 regem noctis ames, quae te contagia passam
 noluerit reuocare Ceres. tibi, pessime mundi
 arbiter, inmittam ruptis Titana cauernis,
 et subito feriere die. paretis, an ille
 conpellandus erit, quo numquam terra uocato 745
 non concussa tremit, qui Gorgona cernit apertam
 uerberibusque suis trepidam castigat Erinyn,
 indespecta tenet uobis qui Tartara, cuius
 uos estis superi, Stygias qui perierat undas?'
 protinus astrictus caluit cruor atraque fuit 750
 uolnera et in uenas extremaque membra cucurrit.
 percussae gelido trepidant sub pectore fibrae,
 et noua desuetis subrepens uita medullis
 miscetur morti. tunc omnis palpitat artus,
 tenduntur nerui; nec se tellure cadauer 755
 paulatim per membra leuat, terraque repulsum est
 erectumque semel. distento lumina rictu
 nudantur. nondum facies uiuentis in illo,
 iam morientis erat: remanet pallorque rigorque,
 et stupet inlatus mundo. set murmure nullo 760
 ora astricta sonant: uox illi linguaque tantum
 responsura datur. 'di inquitThessala' magna,
 quod iubeo, mercede mihi; nam uera locutum
 immunem toto mundi praestabimus aeuo
 artibus Haemoniis: tali tua membra sepulchro, 765
 talibus exuram Stygio cum carmine siluis,
 ut nullos cantata magos exaudiat umbra.
 sit tanti uixisse iterum: nec uerba nec herbae
 audebunt longae somnum tibi soluere Lethes
 a me morte data. tripodas uatesque deorum 770
 sors obscura decet: certus discedat, ab umbris
 quisquis uera petit duraeque oracula mortis
 fortis adit. ne parce, precor: da nomina rebus,
 da loca; da uocem qua mecum fata loquantur.'
 addidit et carmen, quo, quidquid consulit, umbram 775
 scire dedit. maestum fletu manante cadauer
 'ristia non equidem Parcarum stamina' dicit
 'aspexi tacitae reuocatus ab aggere ripae;
 quod tamen e cunctis mihi noscere contigit umbris
 effera Romanos agitat discordia manes 780

inpiaque infernam ruperunt arma quietem;
 Elysias Latii sedes ac Tartara maesta
 diuersi liquere duces. quid fata pararent
 hi fecere palam. tristis felicibus umbris
 uoltus erat: uidi Decios natumque patremque, 785
 lustrales bellis animas, flentemque Camillum
 et Curios, Sullam de te, Fortuna, querentem;
 deplorat Libycis perituram Scipio terris
 infaustam subolem; maior Carthaginis hostis
 non seruituri maeret Cato fata nepotis: 790
 solum te, consul depulsis prime tyrannis
 Brute, pias inter gaudentem uidimus umbras.
 abruptis Catilina minax fractisque catenis
 exultat Mariique truces nudique Cethegi;
 uidi ego laetantis, popularia nomina, Drusos 795
 legibus inmodicos ausosque ingentia Gracchos;
 aeternis chalybis nodis et carcere Ditis
 constrictae plausere manus, camposque piorum
 poscit turba nocens. regni possessor inertis
 pallentis aperit sedes, abruptaque saxa 800
 asperat et durum uinclis adamanta, paratque
 poenam uictori. refer haec solacia tecum,
 o iuuenis, placido manes patremque domumque
 expectare sinu regnique in parte serena
 Pompeis seruare locum. nec gloria paruae 805
 sollicitet uitae: ueniet quae misceat omnis
 hora duces. properate mori, magnoque superbi
 quamuis e paruis animo descendite bustis
 et Romanorum manes calcate deorum.
 quem tumulum Nili, quem Thybridis adluat unda 810
 quaeritur, et ducibus tantum de funere pugna est.
 tu fatum ne quaere tuum: cognoscere Parcae
 me reticente dabunt; tibi certior omnia uates
 ipse canet Siculis genitor Pompeius in aruis,
 ille quoque incertus quo te uocet, unde repellat, 815
 quas iubeat uitare plagas, quae sidera mundi.
 Europam, miseri, Libyamque Asiamque timete:
 distribuit tumulos uestris fortuna triumphis.
 o miseranda domus, toto nil orbe uidebis
 tutius Emathia.' sic postquam fata peregit, 820
 stat uoltu maestus tacito mortemque reposcit.
 carminibus magicis opus est herbisque, cadauer
 ut cadat, et nequeunt animam sibi reddere fata
 consumpto iam iure semel. tunc robore multo
 extruit illa rogum; uenit defunctus ad ignes. 825
 accensa iuuenem positum strue liquit Erictho
 tandem passa mori, Sextoque ad castra parentis
 it comes; et caelo lucis ducente colorem,
 dum ferrent tutos intra tentoria gressus,

iussa tenere diem densas nox praestitit umbras.

830

Liber VII

Segnior, Oceano quam lex aeterna uocabat,
luctificus Titan numquam magis aethera contra
egit equos cursumque polo rapiente retorsit,
defectusque pati uoluit raptaeque labores
lucis, et attraxit nubes, non pabula flammis 5
sed ne Thessalico purus luceret in orbe.

at nox felicis Magno pars ultima uitae
sollicitos uana decepit imagine somnos.
nam Pompeiani uisus sibi sede theatri
innumeram effigiem Romanae cernere plebis 10
attollique suum laetis ad sidera nomen
uocibus et plausu cuneos certare sonantes;
qualis erat populi facies clamorque fauentis
olim, cum iuuenis primique aetate triumphi,
post domitas gentes quas torrens ambit Hiberus 15
et quaecumque fugax Sertorius inpulit arma,
Vespere pacato, pura uenerabilis aequae
quam currus ornante toga, plaudente senatu
sedit adhuc Romanus eques; seu fine bonorum
anxia mens curis ad tempora laeta refugit, 20
siue per ambages solitas contraria uisis
uaticinata quies magni tulit omina planctus,
seu uetito patrias ultra tibi cernere sedes
sic Romam Fortuna dedit. ne rumpite somnos,
castrorum uigiles, nullas tuba uerberet aures. 25
crastina dira quies et imagine maesta diurna
undique funestas acies feret, undique bellum.
unde pares somnos populi noctemque beatam?
o felix, si te uel sic tua Roma uideret!
donassent utinam superi patriaeque tibi que 30
unum, Magne, diem, quo fati certus uterque
extremum tanti fructum raperetis amoris.
tu uelut Ausonia uadis moriturus in urbe,
illa rati semper de te sibi conscia uoti
hoc scelus haud umquam fatis haerere putauit, 35
sic se dilecti tumulum quoque perdere Magni.
te mixto flesset luctu iuuenisque senexque
iniussusque puer; lacerasset crine soluto
pectora femineum ceu Bruti funere uolgus.
nunc quoque, tela licet paueant uictoris iniqui, 40
nuntiet ipse licet Caesar tua funera, flebunt,
sed dum tura ferunt, dum laurea sarta Tonanti.
o miseri, quorum gemitus edere dolorem,
qui te non pleno pariter planxere theatro.

uicerat astra iubar, cum mixto murmure turba castrorum fremuit fatisque trahentibus orbem signa petit pugnae. miseri pars maxima uolgi non totum uisura diem tentoria circum ipsa ducis queritur magnoque accensa tumultu mortis uicinae properantis admouet horas.	45 50
dira subit rabies: sua quisque ac publica fata praecipitare cupit; segnis pauidusque uocatur ac nimium patiens soceri Pompeius, et orbis indulgens regno, qui tot simul undique gentis iuris habere sui uellet pacemque timeret.	55
nec non et reges populique queruntur Eoi bella trahi patriaue procul tellure teneri. hoc placet, o superi, cum uobis uertere cuncta propositum, nostris erroribus addere crimen? cladibus inruimus nocituraque poscimus arma;	60
in Pompeianis uotum est Pharsalia castris. cunctorum uoces Romani maximus auctor Tullius eloqui, cuius sub iure togaque pacificas saeuos tremuit Catilina securis, pertulit iratus bellis, cum rostra forumque optaret passus tam longa silentia miles.	65
addidit inualidae robur facundia causae. ' hoc pro tot meritis solum te, Magne, precatur uti se Fortuna uelis, proceresque tuorum castrorum regesque tui cum supplice mundo adfusi uinci socerum patiare rogamus.	70
humani generis tam longo tempore bellum Caesar erit? merito Pompeium uincere lente gentibus indignum est a transcurrente subactis. quo tibi feruor abit aut quo fiducia fati?	75
de superis, ingratis, times causamque senatus credere dis dubitas? ipsae tua signa reuellent prosiliensque acies: pudeat uicisse coactum. si duce te iusso, si nobis bella geruntur, sit iuris, quocumque uelint, concurrere campo.	80
quid mundi gladios a sanguine Caesaris arces? uibrant tela manus, uix signa morantia quisquam expectat: propera, ne te tua classica linquant. scire senatus auet, miles te, Magne, sequatur an comes.' ingenuit rector sensitque deorum esse dolos et fata suae contraria menti.	85
' si placet hoc' inquit cunctis, si milite Magno, non duce tempus eget, nil ultra fata morabor: inuoluat populos una fortuna ruina sitque hominum magnae lux ista nouissima parti.	90
testor, Roma, tamen Magnum quo cuncta perirent accepisse diem. potuit tibi uolnere nullo stare labor belli; potui sine caede subactum	

captiuumque ducem uiolatae tradere paci.
quis furor, o caeci, scelerum? ciuilia bella 95
gesturi metuunt ne non cum sanguine uincant.
abstulimus terras, exclusimus aequore toto,
ad praematuras segetum ieiuna rapinas
agmina conpulimus, uotumque effecimus hosti
ut mallet sterni gladiis mortemque suorum 100
permiscere meis. belli pars magna peracta est
his, quibus effectum est ne pugnam tiro paueret,
si modo uirtutis stimulis iraeque calore
signa petunt. multos in summa pericula misit
uenturi timor ipse mali. fortissimus ille est 105
qui, promptus metuenda pati, si comminus instent,
et differre potest. placet haec tam prospera rerum
tradere fortunae, gladio permittere mundi
discrimen; pugnare ducem quam uincere malunt.
res mihi Romanas dederas, Fortuna, regendas: 110
accipe maiores et caeco in Marte tuere.
Pompei nec crimen erit nec gloria bellum.
uincis apud superos uotis me, Caesar, iniquis:
pugnatur. quantum scelerum quantumque malorum
in populos lux ista feret! quot regna iacebunt! 115
sanguine Romano quam turbidus ibit Enipeus!
prima uelim caput hoc funesti lancea belli,
si sine momento rerum partisque ruina
casurum est, feriat; neque enim uictoria Magno
laetior. aut populis inuisum hac clade peracta 120
aut hodie Pompeius erit miserabile nomen:
omne malum uicti, quod sors feret ultima rerum,
omne nefas uictoris erit.' sicutur et arma
permittit populis frenosque furentibus ira
laxat et ut uictus uiolento nauita Coro 125
dat regimen uentis ignauumque arte relict
puppis onus trahitur. trepido confusa tumultu
castra fremunt, animique truces sua pectora pulsant
ictibus incertis. multorum pallor in ore
mortis uenturae faciesque simillima fato. 130
aduenisse diem qui fatum rebus in aeuum
conderet humanis, et quaeri, Roma quid esset,
illo Marte, palam est. sua quisque pericula nescit
attonitus maiore metu. quis litora ponto
obruta, quis summis cernens in montibus aequor 135
aetheraque in terras deiecto sole cadentem,
tot rerum finem, timeat sibi? non uacat ullos
pro se ferre metus: urbi Magnoque timetur.
nec gladiis habuere fidem, nisi cautibus asper
exarsit mucro; tunc omnis lancea saxo 140
erigitur, tendunt neruis melioribus arcus,
cura fuit lectis pharetras implere sagittis,

auget eques stimulos frenorumque artat habenas.
 si liceat superis hominum conferre labores,
 non aliter Phlegra rabidos tollente gigantas 145
 Martius incaluit Siculis incudibus ensis
 et rubuit flammis iterum Neptunia cuspis
 spiculaque extenso Paeon Pythone recoxit,
 Pallas Gorgoneos diffudit in aegida crines,
 Pallenaea Ioui mutauit fulmina Cyclops. 150
 non tamen abstinuit uenturos prodere casus
 per uarias Fortuna notas. nam, Thessala rura
 cum peterent, totus uenientibus obstitit aether
 [inque oculis hominum fregerunt fulmina nubes]
 aduersasque faces immensoque igne columnas 155
 et trabibus mixtis auidos typhonas aquarum
 detulit atque oculos ingesto fulgure clausit;
 excussit cristas galeis capulosque solutis
 perfudit gladiis ereptaque pila liquauit,
 aetherioque nocens fumauit sulphure ferrum; 160
 [nec non innumero cooperta examine signa]
 uixque reuolsa solo maiori pondere pressum
 signiferi mersere caput rorantia fletu
 usque ad Thessaliam Romana et publica signa.
 admotus superis discussa fugit ab ara 165
 taurus et Emathios praeceps se iecit in agros,
 nullaque funestis inuenta est uictima sacris.
 (at tu quos scelerum superos, quas rite uocasti
 Eumenidas, Caesar? Stygii quae numina regni
 infernumque nefas et mersos nocte furores 170
 in pia tam saeue gesturus bella litasti?)
 iam (dubium, monstisne deum, nimione pauore
 crediderint) multis concurrere uisus Olympo
 Pindus et abruptis mergi conuallibus Haemus,
 edere nocturnas belli Pharsalia uoces, 175
 ire per Ossaeam rapidus Boebeida sanguis;
 inque uicem uoltus tenebris mirantur opertos
 et pallere diem galeisque incumbere noctem
 defunctosque patres et iuncti sanguinis umbras
 ante oculos uolitare suos. sed mentibus unum 180
 hoc solamen erat, quod uoti turba nefandi
 conscia, quae patrum iugulos, quae pectora fratrum
 sperabat, gaudet monstis, mentisque tumultum
 atque omen scelerum subitos putat esse furores.
 quid mirum populos quos lux extrema manebat 185
 lymphato trepidasse metu, praesaga malorum
 si data mens homini est? Tyriis qui Gadibus hospes
 adiacet Armeniumque bibit Romanus Araxen,
 sub quocumque die, quocumque est sidere mundi,
 maeret et ignorat causas animumque dolentem 190
 corripit, Emathiis quid perdat nescius aruis.

Euganeo, si uera fides memorantibus, augur
 colle sedens, Aponus terris ubi fumifer exit
 atque Antenorei dispergitur unda Timauī,
 ' enit summa dies, geritur res maxima,' dixit 195
 ' inpiæ concurrunt Pompei et Caesaris arma',
 seu tonitrus ac tela Iouis praesaga notauit,
 aethera seu totum discordi obsistere caelo
 perspexitque polos, seu numen in aethere maestum
 solis in obscuro pugnam pallore notauit. 200
 dissimilem certe cunctis quos explicat egit
 Thessalicum natura diem: si cuncta perito
 augure mens hominum caeli noua signa notasset,
 spectari toto potuit Pharsalia mundo.
 o summos hominum, quorum fortuna per orbem 205
 signa dedit, quorum fati caelum omne uacauit!
 haec et apud seras gentes populosque nepotum,
 siue sua tantum uenient in saecula fama
 siue aliquid magnis nostri quoque cura laboris
 nominibus prodesse potest, cum bella legentur, 210
 spesque metusque simul perituraque uota mouebunt,
 attonitique omnes ueluti uenientia fata,
 non transmissa, legent et adhuc tibi, Magne, fauebunt.
 miles, ut aduerso Phoebi radiatus ab ictu
 descendens totos perfudit lumine colles, 215
 non temere inmissus campis: stetit ordine certo
 infelix acies. cornus tibi cura sinistri,
 Lentule, cum prima, quae tum fuit optima bello,
 et quarta legione datur. tibi, numine pugnax
 aduerso Domiti, dextri frons tradita Martis. 220
 at medii robur belli fortissima densant
 agmina, quae Cilicum terris deducta tenebat
 Scipio, miles in hoc, Libyco dux primus in orbe.
 at iuxta fluuios et stagna undantis Enipei
 Cappadocum montana cohors et largus habenae 225
 Ponticus ibat eques. sicci sed plurima campi
 tetrarchae regesque tenent magnique tyranni
 atque omnis Latio quae seruit purpura ferro.
 illuc et Libye Numidas et Creta Cydonas
 misit, Ityraeis cursus fuit inde sagittis, 230
 inde, truces Galli, solitum prodistis in hostem,
 illic pugnaces commouit Hiberia caetras.
 eripe uictori gentis et sanguine mundi
 fuso, Magne, semel totos consume triumphos.
 illo forte die Caesar statione relictā 235
 ad segetum raptus moturus signa repente
 conspicit in planos hostem descendere campos,
 oblatumque uidet uotis sibi mille petitum
 tempus, in extremos quo mitteret omnia casus.
 aeger quippe morae flagransque cupidine regni 240

coeperat exiguo tractu ciuilia bella
 ut lentum damnare nefas. discrimina postquam
 aduentare ducum supremaque proelia uidit
 casuram <et> fatis sensit nutare ruinam,
 illa quoque in ferrum rabies promptissima paulum 245
 languit, et casus audax spondere secundos
 mens stetit in dubio, quam nec sua fata timere
 nec Magni sperare sinunt. formidine mersa
 prosilit hortando melior fiducia uolgo.
 ' o domitor mundi, rerum fortuna mearum, 250
 miles, adest totiens optatae copia pugnae.
 nil opus est uotis, iam fatum accersite ferro.
 in manibus uestris, quantus sit Caesar, habetis.
 haec est illa dies mihi quam Rubiconis ad undas
 promissam memini, cuius spe mouimus arma, 255
 in quam distulimus uetitos remeare triumphos,
 [haec eadem est hodie quae pignora quaeque penates
 reddat et emerito faciat uos Marte colonos]
 haec, fato quae teste probet, quis iustius arma
 sumpserit; haec acies uictum factura nocentem est. 260
 si pro me patriam ferro flammisque petistis,
 nunc pugnite truces gladioque exsoluite culpam:
 nulla manus, belli mutato iudice, pura est.
 non mihi res agitur, sed, uos ut libera sitis
 turba, precor gentes ut ius habeatis in omnes. 265
 ipse ego priuatae cupidus me reddere uitae
 plebeiaque toga modicum componere ciuem,
 omnia dum uobis liceant, nihil esse recuso.
 inuidia regnate mea. nec sanguine multo
 spem mundi petitis: Graiis delecta iuuentus 270
 gymnasiis aderit studioque ignaua palaestrae
 et uix arma ferens, aut mixtae dissona turbae
 barbaries, non illa tubas, non agmine moto
 clamorem latura suum. ciuilia paucae
 bella manus facient: pugnae pars magna leuabit 275
 his orbem populis Romanumque obteret hostem.
 ite per ignauas gentes famosaque regna
 et primo ferri motu prosternite mundum;
 sitque palam, quas tot duxit Pompeius in urbem
 curribus, unius gentes non esse triumphi. 280
 Armeniosne mouet Romana potentia cuius
 sit ducis, aut emptum minimo uolt sanguine quisquam
 barbarus Hesperiiis Magnum praeponere rebus?
 Romanos odere omnes, dominosque grauantur,
 quos nouere, magis. sed me fortuna meorum 285
 commisit manibus, quarum me Gallia testem
 tot fecit bellis. cuius non militis ensem
 agnoscam? caelumque tremens cum lancea transit
 dicere non fallar quo sit uibrata lacerto.

quod si, signa ducem numquam fallentia uestrum, 290
 conspicio faciesque truces oculosque minaces,
 uicistis. uideor fluuios spectare cruoris
 calcatosque simul reges sparsumque senatus
 corpus et inmensa populos in caede natantis.
 sed mea fata moror, qui uos in tela furentis 295
 uocibus his teneo. ueniam date bella trahenti:
 spe trepido; haud umquam uidi tam magna daturos
 tam prope me superos; camporum limite paruo
 absumus a uotis. ego sum cui Marte peracto
 quae populi regesque tenent donare licebit. 300
 quone poli motu, quo caeli sidere uerso
 Thessalicae tantum, superi, permittitis orae?
 aut merces hodie bellorum aut poena parata.
 Caesareas spectate cruces, spectate catenas,
 et caput hoc positum rostris effusaque membra 305
 Saeporumque nefas et clausi proelia Campi.
 cum duce Sullano gerimus ciuilia bella.
 uestri cura mouet; nam me secura manebit
 sors quaesita manu: fodientem uiscera cernet
 me mea qui nondum uicto respexerit hoste. 310
 di, quorum curas abduxit ab aethere tellus
 Romanusque labor, uincat quicumque necesse
 non putat in uictos saeuum destringere ferrum
 quique suos ciues, quod signa aduersa tulerunt,
 non credit fecisse nefas. Pompeius in arto 315
 agmina uestra loco uetita uirtute moueri
 cum tenuit, quanto satiauit sanguine ferrum!
 uos tamen hoc oro, iuuenes, ne caedere quisquam
 hostis terga uelit: ciuis qui fugerit esto.
 sed, dum tela micant, non uos pietatis imago 320
 ulla nec aduersa conspecti fronte parentes
 commoueant; uoltus gladio turbate uerendos.
 siue quis infesto cognata in pectora ferro
 ibit, seu nullum uiolarit uolnere pignus,
 ignoti iugulum tamquam scelus inputet hostis. 325
 sternite iam uallum fossasque inplete ruina,
 exeat ut plenis acies non sparsa maniplis.
 parcite ne castris: uallo tendetis in illo
 unde acies peritura uenit.' uixuncta locuto
 Caesare quemque suum munus trahit, armaque raptim 330
 sumpta Ceresque uiris. capiunt praesagia belli
 calcatisque ruunt castris; stant ordine nullo,
 arte ducis nulla, permittuntque omnia fatis.
 si totidem Magni soceros totidemque petentis
 urbis regna suae funesto in Marte locasses, 335
 non tam praecipiti ruerent in proelia cursu.
 uidit ut hostiles in rectum exire cateruas
 Pompeius nullasque moras permittere bello

sed superis placuisse diem, stat corde gelato
 attonitus; tantoque duci sic arma timere 340
 omen erat. premit inde metus, totumque per agmen
 sublimi praeuectus equo ' quem flagitat' inquit
 ' extra diem uirtus, finis ciuilibus armis,
 quem quaesistis, adest. totas effundite uires:
 extremum ferri superest opus, unaque gentis 345
 hora trahit. quisquis patriam carosque penates,
 qui subolem ac thalamos desertaque pignora quaerit,
 ense petat: medio posuit deus omnia campo.
 causa iubet melior superos sperare secundos:
 ipsi tela regent per uiscera Caesaris, ipsi 350
 Romanas sancire uolent hoc sanguine leges.
 si socero dare regna meo mundumque pararent,
 praecipitare meam fatis potuere senectam:
 non iratorum populis urbiue deorum est
 Pompeium seruare ducem. quae uincere possent 355
 omnia contulimus. subiere pericula clari
 sponte uiri sacraque antiquus imagine miles.
 si Curios his fata darent reducesque Camillos
 temporibus Deciosque caput fatale uouentis,
 hinc starent. primo gentes oriente coactae 360
 innumeraeque urbes, quantas in proelia numquam,
 exciuerunt manus. toto simul utimur orbe.
 quidquid signiferi comprehensum limite caeli
 sub Noton et Borean hominum sumus, arma mouemus.
 nonne superfusis collectum cornibus hostem 365
 in medium dabimus? paucas uictoria dextras
 exigit, at plures tantum clamore cateruae
 bella gerent: Caesar nostris non sufficit armis.
 credite pendentes e summis moenibus urbis
 crinibus effusis hortari in proelia matres; 370
 credite grandaeuum uetitumque aetate senatum
 arma sequi sacros pedibus prosternere canos
 atque ipsam domini metuentem occurrere Romam;
 credite qui nunc est populus populumque futurum
 permixtas adferre preces: haec libera nasci, 375
 haec uolt turba mori. siquis post pignora tanta
 Pompeio locus est, cum prole et coniuge supplex,
 imperii salua si maiestate liceret,
 uolueret ante pedes. Magnus, nisi uincitis, exul,
 ludibrium soceri, uester pudor, ultima fata 380
 deprecor ac turpes extremi cardinis annos,
 ne discam seruire senex.' atq; maesta locuti
 uoce ducis flagrant animi, Romanaque uirtus
 erigitur, placuitque mori, si uera timeret.
 ergo utrimque pari procurrunt agmina motu 385
 irarum; metus hos regni, spes excitat illos.
 hae facient dextrae, quidquid nona explicat aetas,

[ulla nec humanum repararet genus omnibus annis]
 ut uacet a ferro. gentes Mars iste futuras
 obruet et populos aevi uenientis in orbem 390
 erepto natale feret. tunc omne Latinum
 fabula nomen erit; Gabios Veiosque Coramque
 puluere uix tectae poterunt monstrare ruinae
 Albanosque lares Laurentinosque penates,
 rus uacuum, quod non habitet nisi nocte coacta 395
 inuitus questusque Numam iussisse senator.
 non aetas haec carpsit edax monumentaque rerum
 putria destituit: crimen ciuile uidemus
 tot uacuas urbes. generis quo turba redacta est
 humani! toto populi qui nascimur orbe 400
 nec muros implere uiris nec possumus agros:
 urbs nos una capit. uincto fossore coluntur
 Hesperiae segetes, stat tectis putris auitis
 in nullos ruitura domus, nulloque frequentem
 ciue suo Romam sed mundi faece repletam 405
 cladis eo dedimus, ne tanto in corpore bellum
 iam possit ciuile geri. Pharsalia tanti
 causa mali. cedant feralia nomina Cannae
 et damnata diu Romanis Allia fastis.
 tempora signauit leuiorum Roma malorum, 410
 hunc uoluit nescire diem. pro tristia fata!
 aera pestiferum tractu morbosque fluentis
 insanamque famem permissasque ignibus urbes
 moeniaque in praeceps laturos plena tremores
 hi possunt explere uiri, quos undique traxit 415
 in miseram Fortuna necem, dum munera longi
 explicat eripiens aevi populosque ducesque
 constituit campis, per quos tibi, Roma, ruenti
 ostendat quam magna cadas. quae latius orbem
 possedit, citius per prospera fata cucurrit? 420
 omne tibi bellum gentis dedit, omnibus annis
 te geminum Titan procedere uidit in axem;
 haud multum terrae spatium restabat Eoae.
 ut tibi nox, tibi tota dies, tibi curreret aether,
 omniaque errantes stellae Romana uiderent. 425
 sed retro tua fata tulit par omnibus annis
 Emathiae funesta dies. hac luce cruenta
 effectum, ut Latios non horreat India fascas,
 nec uetitos errare Dahas in moenia ducat
 Sarmaticumque premat succinctus consul aratrum, 430
 quod semper saeuas debet tibi Parthia poenas,
 quod fugiens ciuile nefas redituraque numquam
 libertas ultra Tigrim Rhenumque recessit
 ac, totiens nobis iugulo quaesita, uagatur
 Germanum Scythicumque bonum, nec respicit ultra 435
 Ausoniam, uellem populis incognita nostris.

uolturis ut primum laeuo fundata uolatu
Romulus infami compleuit moenia luco,
usque ad Thessalicas seruisses, Roma, ruinas.
de Brutis, Fortuna, queror. quid tempora legum 440
egimus aut annos a consule nomen habentis?
felices Arabes Medique Eoaque tellus,
quam sub perpetuis tenuerunt fata tyrannis.
ex populis qui regna ferunt sors ultima nostra est,
quos seruire pudet. sunt nobis nulla profecto 445
numina: cum caeco rapiantur saecula casu,
mentimur regnare Iouem. spectabit ab alto
aethere Thessalicas, teneat cum fulmina, caedes?
scilicet ipse petet Pholoen, petet ignibus Oeten
inmeritaeque nemus Rhodopes pinusque Mimantis, 450
Cassius hoc potius feriet caput? astra Thyestae
intulit et subitis damnauit noctibus Argos:
tot similis fratrum gladios patrumque gerenti
Thessaliae dabit ille diem? mortalia nulli
sunt curata deo. cladis tamen huius habemus 455
uindictam, quantam terris dare numina fas est:
bella pares superis facient ciuilia diuos,
fulminibus manes radiisque ornabit et astris
inque deum templis iurabit Roma per umbras.
ut rapido cursu fati suprema morantem 460
consumpsere locum, parua tellure dirempti,
quo sua pila cadant aut quam sibi fata minentur 463
inde manum, spectant. uultus, quo noscere possent 462
facturi quae monstra forent, uidere parentum 464
frontibus aduersis fraternaue comminus arma,
nec libuit mutare locum. tamen omnia torpor
pectora constrinxit, gelidusque in uiscera sanguis
percussa pietate coit, totaeque cohortes
pila parata diu tensis tenuere lacertis.
di tibi non mortem, quae cunctis poena paratur, 470
sed sensum post fata tuae dent, Crastine, morti,
cuius torta manu commisit lancea bellum
primaque Thessaliam Romano sanguine tinxit.
o praeceps rabies! cum Caesar tela teneret,
inuenta est prior ulla manus? tum stridulus aer 475
elusus lituis conceptaque classica cornu,
tunc ausae dare signa tubae, tunc aethera tendit
extremique fragor conuexa inrumpit Olympi,
unde procul nubes, quo nulla tonitrua durant.
exceptit resonis clamorem uallibus Haemus 480
Peliacisque dedit rursus geminare cauernis,
Pindus agit fremitus Pangaeaque saxa resultant
Oetaeaeque gemunt rupes, uocesque furoris
expauere sui tota tellure relatas.
spargitur innumerum diuersis missile uotis: 485

uolnera pars optat, pars terrae figere tela
ac puras seruare manus. rapit omnia casus
atque incerta facit quos uolt fortuna nocentes.
tunc et Ityraei Medique Arabesque soluti, 514
arcu turba minax, nusquam rexere sagittas,
sed petitur solus qui campis inminet aer;
inde cadunt mortes. sceleris sed crimine nullo
externum maculant chalybem: stetit omne coactum
circa pila nefas. ferro subtexitur aether
noxque super campos telis conserta pependit. 520
set quota pars cladis iaculis ferroque uolanti 489
exacta est! odiis solus ciuilibus ensis
sufficit, et dextras Romana in uiscera ducit.
Pompei densis acies stipata cateruis
iunxerat in seriem nexis umbonibus arma,
uixque habitura locum dextras ac tela mouendi
constiterat gladiosque suos compressa timebat. 495
praecipiti cursu uaesantum Caesaris agmen
in densos agitur cuneos, perque arma, per hostem
quaerit iter. qua torta graues lorica catenas
opponit tutoque latet sub tegmine pectus,
hac quoque peruentum est ad uiscera, totque per arma 500
extremum est quod quisque ferit. ciuilia bella
una acies patitur, gerit altera; frigidus inde
stat gladius, calet omne nocens a Caesare ferrum.
nec Fortuna diu rerum tot pondera uertens
abstulit ingentis fato torrente ruinas. 505
ut primum toto diduxit cornua campo
Pompeianus eques bellique per ultima fudit,
sparsa per extremos leuis armatura maniplos
insequitur saeuasque manus inmittit in hostem:
illic quaeque suo miscet gens proelia telo, 510
Romanus cunctis petitur cruor; inde sagittae,
inde faces et saxa uolant spatiumque solutae
aeris et calido liquefactae pondere glandes;
cum Caesar, metuens ne frons sibi prima labaret 521
incursu, tenet obliquas post signa cohortes,
inque latus belli, qua se uagus hostis agebat,
emittit subitum non motis cornibus agmen.
inmemores pugnae nulloque pudore timendi 525
praecipites fecere palam ciuilia bella
non bene barbaricis umquam commissa cateruis.
ut primum sonipes transfixus pectora ferro
in caput effusi calcauit membra regentis,
omnis eques cessit campis, glomerataque nubes 530
in sua conuersis praeceps ruit agmina frenis.
perdidit inde modum caedes, ac nulla secutast
pugna, sed hinc iugulis, hinc ferro bella geruntur;
nec ualet haec acies tantum prosternere quantum

inde perire potest. utinam, Pharsalia, campis 535
 sufficiat cruor iste tuis, quem barbara fundunt
 pectora; non alio mutentur sanguine fontes;
 hic numerus totos tibi uestiat ossibus agros.
 aut, si Romano conpleri sanguine mauis,
 istis parce precor; uiuant Galataeque Syrique, 540
 Cappadoces Gallique extremique orbis Hiberi,
 Armenii, Cilices; nam post ciuilia bella
 hic populus Romanus erit. semel ortus in omnis
 it timor, et fatis datus est pro Caesare cursus.
 uentum erat ad robur Magni mediasque cateruas. 545
 quod totos errore uago perfuderat agros
 constitit hic bellum, fortunaque Caesaris haesit.
 non illic regum auxiliis collecta iuuentus
 bella gerit ferrumque manus mouere rogatae:
 ille locus fratres habuit, locus ille parentis. 550
 hic furor, hic rabies, hic sunt tua crimina, Caesar.
 hanc fuge, mens, partem belli tenebrisque relinque,
 nullaque tantorum discat me uate malorum,
 quam multum bellis liceat ciuilibus, aetas.
 a potius pereant lacrimae pereantque querellae: 555
 quidquid in hac acie gessisti, Roma, tacebo.
 hic Caesar, rabies populis stimulusque furorum,
 nequa parte sui pereat scelus, agmina circum
 it uagus atque ignes animis flagrantibus addit.
 inspicit et gladios, qui toti sanguine manent, 560
 qui niteant primo tantum mucrone cruenti,
 quae presso tremat ense manus, quis languida tela,
 quis contenta ferat, quis praestet bella iubenti,
 quem pugnare iuuet, quis uoltum ciue perempto
 mutet; obit latis proiecta cadauera campis; 565
 uolnera multorum totum fusura cruorem
 opposita premit ipse manu. quacumque uagatur,
 sanguineum ueluti quatiens Bellona flagellum
 Bistonas aut Mauors agitans si uerbere saeuo
 Palladia stimulet turbatos aegide currus, 570
 nox ingens scelerum est; caedes oriuntur et instar
 inmensae uocis gemitus, et pondere lapsi
 pectoris arma sonant confractique ensibus enses.
 ipse manu subicit gladios ac tela ministrat
 aduersosque iubet ferro confundere uoltus, 575
 promouet ipse acies, inpellit terga suorum,
 uerbere conuersae cessantis excitat hastae,
 in plebem uetat ire manus monstratque senatum:
 scit cruor imperii qui sit, quae uiscera rerum,
 unde petat Romam, libertas ultima mundi 580
 quo steterit ferienda loco. permixta secundo
 ordine nobilitas uenerandaque corpora ferro
 urgentur; caedunt Lepidos caeduntque Metellos

Coruinosque simul Torquataque nomina, rerum
 saepe duces summosque hominum te, Magne, remoto. 585
 illic plebeia contectus casside uoltus
 ignotusque hosti quod ferrum, Brute, tenebas!
 o decus imperii, spes o suprema senatus,
 extremum tanti generis per saecula nomen,
 ne rue per medios nimium temerarius hostis, 590
 nec tibi fatales admoueris ante Philippos,
 Thessalia periture tua. nil proficis istic
 Caesaris intentus iugulo: nondum attigit arcem,
 iuris et humani columen, quo cuncta premuntur,
 egressus meruit fatis tam nobile letum. 595
 uiuat et, ut Bruti procumbat uictima, regnet.
 hic patriae perit omne decus: iacet aggere magno
 patricium campis non mixta plebe cadauer.
 mors tamen eminuit clarorum in strage uirorum
 pugnacis Domiti, quem clades fata per omnis 600
 ducebant: nusquam Magni fortuna sine illo
 succubuit. uictus totiens a Caesare salua
 libertate perit: tunc mille in uolnera laetus
 labitur ac uenia gaudet caruisse secunda.
 uiderat in crasso uersantem sanguine membra 605
 Caesar, et increpitans 'aim Magni deseris arma,
 successor Domiti; sine te iam bella geruntur'
 dixerat. ast illi suffecit pectora pulsans
 spiritus in uocem morientiaque ora resoluit.
 ' nonet funesta scelerum mercede potitum 610
 sed dubium fati, Caesar, generoque minorem
 aspiciens Stygias Magno duce liber ad umbras
 et securus eo: te, saeuo Marte subactum,
 Pompeioque grauis poenas nobisque daturum,
 cum moriar, sperare licet.' non plura locutum 615
 uita fugit, densaeque oculos uertere tenebrae.
 inpendisse pudet lacrimas in funere mundi
 mortibus innumeris, ac singula fata sequentem
 quaerere letiferum per cuius uiscera uolnus
 exierit, quis fusa solo uitalia calcet, 620
 ore quis aduerso demissum faucibus ensem
 expulerit moriens anima, quis corruat ictus,
 quis steterit dum membra cadunt, qui pectore tela
 transmittant aut quos campis adfixerit hasta,
 quis cruor emissis perruperit aera uenis 625
 inque hostis cadat arma sui, quis pectora fratris
 caedat et, ut notum possit spoliare cadauer,
 abscisum longe mittat caput, ora parentis
 quis laceret nimiaque probet spectantibus ira
 quem iugulat non esse patrem. mors nulla querella 630
 digna sua est, nullosque hominum lugere uacamus.
 non istas habuit pugnae Pharsalia partes

quas aliae clades: illic per fata uirorum,
 per populos hic Roma perit; quod militis illic,
 mors hic gentis erat: sanguis ibi fluxit Achaeus, 635
 Ponticus, Assyrius; cunctos haerere cruores
 Romanus campisque uetat consistere torrens.
 maius ab hac acie quam quod sua saecula ferrent
 uolnus habent populi; plus est quam uita salusque
 quod perit: in totum mundi prosternimur aeuum. 640
 uincitur his gladiis omnis quae seruiet aetas.
 proxima quid suboles aut quid meruere nepotes
 in regnum nasci? pauide num gessimus arma
 teximus aut iugulos? alieni poena timoris
 in nostra ceruice sedet. post proelia natis 645
 si dominum, Fortuna, dabas, et bella dedisses.
 iam Magnus transisse deos Romanaque fata
 senserat infelix, tota uix clade coactus
 fortunam damnare suam. stetit aggere campi,
 eminus unde omnis sparsas per Thessala rura 650
 aspiceret clades, quae bello obstante latebant.
 tot telis sua fata peti, tot corpora fusa
 ac se tam multo pereuntem sanguine uidit.
 nec, sicut mos est miseris, trahere omnia secum
 mersa iuuat gentesque suae miscere ruinae: 655
 ut Latiae post se uiuat pars maxima turbae,
 sustinuit dignos etiamnunc credere uotis
 caelicolas, uouitque, sui solacia casus.
 ' arcite,' i' usperi, cunctas prosternere gentes.
 stante potest mundo Romaque superstite Magnus 660
 esse miser. si plura iuuant mea uolnera, coniunx
 est mihi, sunt nati: dedimus tot pignora fati.
 ciuiline parum est bello, si meque meosque
 obruit? exiguae clades sumus orbe remoto?
 omnia quid laceras? quid perdere cuncta laboras? 665
 iam nihil est, Fortuna, meum.' sic fatur et arma
 signaque et adflictas omni iam parte cateruas
 circumit et reuocat matura in fata ruentis
 seque negat tanti. nec derat robur in enses
 ire duci iuguloque pati uel pectore letum. 670
 sed timuit, strato miles ne corpore Magni
 non fugeret, supraque ducem procumberet orbis;
 Caesaris aut oculis uoluit subducere mortem.
 nequiquam, infelix: socero spectare uolenti
 praestandum est ubicumque caput. sed tu quoque, coniunx, 675
 causa fugae uoltusque tui fatisque negatum
 parte apse mori. tum Magnum concitus aufert
 a bello sonipes non tergo tela pauentem
 ingentisque animos extrema in fata ferentem.
 non gemitus, non fletus erat, saluaque uerendus 680
 maiestate dolor, qualem te, Magne, decebat

Romanis praestare malis. non inpare uoltu
 aspicias Emathiam: nec te uidere superbum
 prospera bellorum nec fractum aduersa uidebunt;
 quamque fuit laeto per tres infida triumphos 685
 tam misero Fortuna minor. iam pondere fati
 deposito securus abis; nunc tempora laeta
 respexisse uacat, spes numquam implenda recessit;
 quid fueris nunc scire licet. fuge proelia dira
 ac testare deos nullum, qui perstet in armis, 690
 iam tibi, Magne, mori. ceu flebilis Africa damnis
 et ceu Munda nocens Pharioque a gurgite clades,
 sic et Thessalicae post te pars maxima pugnae
 non iam Pompei nomen popolare per orbem
 nec studium belli, sed par quod semper habemus, 695
 libertas et Caesar, erit; teque inde fugato
 ostendit moriens sibi se pugnasse senatus.
 nonne iuuat pulsum bellis cecidisse nec istud
 perspectasse nefas? spumantes caede cateruas
 respice, turbatos incursum sanguinis amnes, 700
 et soceri miserere tui. quo pectore Romam
 intrabit factus campis felicior istis?
 quidquid in ignotis solus regionibus exul,
 quidquid sub Phario positus patiere tyranno,
 crede deis, longo fatorum crede fauori, 705
 uincere peius erat. prohibe lamenta sonare,
 flere ueta populos, lacrimas luctusque remitte.
 tam mala Pompei quam prospera mundus adoret.
 aspice securus uoltu non supplice reges,
 aspice possessas urbes donataque regna, 710
 Aegypton Libyamque, et terras elige morti.
 uidit prima tuae testis Larisa ruinae
 nobile nec uictum fatis caput. omnibus illa
 ciuibus effudit totas per moenia uires
 obuia ceu laeto: promittunt munera flentes, 715
 pandunt templa, domos, socios se cladibus optant.
 scilicet inmenso superest ex nomine multum,
 teque minor solo cunctas inpellere gentes
 rursus in arma potes rursusque in fata redire.
 sed ' quid opus uicto populis aut urbibus?' inquit 720
 ' uictori praestate fidem' tu, Caesar, in alto
 caedis adhuc cumulo patriae per uiscera uadis,
 at tibi iam populos donat gener. auehit inde
 Pompeium sonipes; gemitus lacrimaeque secuntur
 plurimaeque in saeuos populi conuicia diuos. 725
 nunc tibi uera fides quaesiti, Magne, fauoris
 contigit ac fructus: felix se nescit amari.
 Caesar, ut Hesperio uidit satis arua natate
 sanguine, parcendum ferro manibusque suorum
 iam ratus ut uiles animas perituraque frustra 730

agmina permisit uitae. sed, castra fugatos
 ne reuocent pellatque quies nocturna pauorem,
 protinus hostili statuit succedere uallo,
 dum fortuna calet, dum conficit omnia terror,
 non ueritus graue ne fessis aut Marte subactis 735
 hoc foret imperium. non magno hortamine miles
 in praedam ducendus erat. ' uictoria nobis
 plena, uiri:' dixit ' ~~sup~~st pro sanguine merces,
 quam monstrare meum est; neque enim donare uocabo
 quod sibi quisque dabit. cunctis, en, plena metallis 740
 castra patent; raptum Hesperii e gentibus aurum
 hic iacet Eoasque premunt tentoria gazas.
 tot regum fortuna simul Magnique coacta
 expectat dominos: propera praecedere, miles,
 quos sequeris; quascumque tuas Pharsalia fecit 745
 a uictis rapiuntur opes.' [~~ec~~ plura locutus
 inpulit amentes aurique cupidine caecos
 ire super gladios supraque cadauera patrum
 et caesos calcare duces.] quae fossa, quis agger
 sustineat pretium belli scelerumque petentis? 750
 scire ruunt, quanta fuerint mercede nocentes.
 inuenere quidem spoliato plurima mundo
 bellorum in sumptus congestae pondera massae,
 sed non inpleuit cupientis omnia mentes.
 quidquid fodit Hiber, quidquid Tagus expulit auri, 755
 quod legit diues summis Arimaspus harenis,
 ut rapiant, paruo scelus hoc uenisse putabunt.
 cum sibi Tarpeias uictor desponderit arces,
 cum spe Romanae promiserit omnia praedae,
 decipitur quod castra rapit. capit inopia plebes 760
 caespite patricio somnos, stratumque cubile
 regibus infandus miles premit, inque parentum
 inque toris fratrum posuerunt membra nocentes.
 quos agitat uaesana quies, somnique furentes
 Thessalicam miseris uersant in pectore pugnam. 765
 inuigilat cunctis saeuum scelus, armaque tota
 mente agitant, capuloque manus absente mouentur.
 ingemuisse putem campos, terramque nocentem
 inspirasse animas, infectumque aera totum 770
 manibus et superam Stygia formidine noctem.
 exigit a meritis tristes uictoria poenas,
 sibilaque et flammam infert sopor. umbra perempti
 ciuis adest; sua quemque premit terroris imago:
 ille senum uoltus, iuuenum uidet ille figuras,
 hunc agitant totis fraterna cadauera somnis, 775
 pectore in hoc pater est, omnes in Caesare manes.
 haud alios nondum Scythica purgatus in ara
 Eumenidum uidit uoltus Pelopeus Orestes,
 nec magis attonitos animi sensere tumultus,

cum fureret, Pentheus aut, cum desisset, Agaue. 780
hunc omnes gladii, quos aut Pharsalia uidit
aut ultrix uisura dies stringente senatu,
illa nocte premunt, hunc infera monstra flagellant.
et quantum poenae misero mens conscia donat,
quod Styga, quod manes ingestaque Tartara somnis 785
Pompeio uiuente uidet! tamen omnia passo,
postquam clara dies Pharsalica damna retexit,
nulla loci facies reuocat feralibus aruis
haerentis oculos. cernit propulsa cruore
flumina et excelsos cumulis aequantia colles 790
corpora, sidentis in tabem spectat acruos
et Magni numerat populos, epulisque patur
ille locus, uoltus ex quo faciesque iacentum
agnoscat. iuuat Emathiam non cernere terram
et lustrare oculis campos sub clade latentes. 795
fortunam superosque suos in sanguine cernit.
ac, ne laeta furens scelerum spectacula perdat,
inuidet igne rogi miseris, caeloque nocenti
ingerit Emathiam. non illum Poenus humator
consulis et Libyca succensae lampade Cannae 800
compellunt hominum ritus ut seruet in hoste,
sed meminit nondum satiata caedibus ira
ciues esse suos. petimus non singula busta
discretosque rogos: unum da gentibus ignem,
non interpositis urantur corpora flammis; 805
aut, generi si poena iuuat, nemus extrue Pindi,
erige congestas Oetaeo robore siluas,
Thessalicam uideat Pompeius ab aequore flammam.
nil agis hac ira: tabesne cadauera soluat
an rogos, haud refert; placido natura receptat 810
cuncta sinu, finemque sui sibi corpora debent.
hos, Caesar, populos si nunc non usserit ignis,
uret cum terris, uret cum gurgite ponti.
communis mundo superest rogos ossibus astra
mixturus. quocumque tuam fortuna uocabit, 815
hae quoque sunt animae: non altius ibis in auras,
non meliore loco Stygia sub nocte iacebis.
libera fortunae mors est; capit omnia tellus
quae genuit; caelo tegitur qui non habet urnam.
tu, cui dant poenas inhumato funere gentes, 820
quid fugis hanc cladem? quid olentis deseris agros?
has trahe, Caesar, aquas, hoc, si potes, utere caelo.
sed tibi tabentes populi Pharsalica rura
eripiunt camposque tenent uictore fugato.
non solum Haemonii funesta ad pabula belli 825
Bistonii uenere lupi tabemque cruentae
caedis odorati Pholoen liquere leones.
tunc ursae latebras, obscaeni tecta domosque

deseruere canes, et quidquid nare sagaci
aera non sanum motumque cadauere sentit. 830
iamque diu uolucres ciuilia castra secutae
conueniunt. uos, quae Nilo mutare soletis
Threicias hiemes, ad mollem serius Austrum
istis, aues. numquam tanto se uolture caelum
induit aut plures presserunt aera pinnae. 835
omne nemus misit uolucres omnisque cruenta
alite sanguineis stillauit roribus arbor.
saepe super uoltus uictoris et in pia signa
aut cruor aut alto defluxit ab aethere tabes
membraque deiecit iam lassis unguibus ales. 840
sic quoque non omnis populus peruenit ad ossa
inque feras discerptus abit; non intima curant
uiscera nec totas auidae sorbere medullas:
degustant artus. Latiae pars maxima turbae
fastidita iacet; quam sol nimbique diesque 845
longior Emathiis resolutam miscuit aruis.
Thessalia, infelix, quo tantum crimine, tellus,
laesisti superos, ut te tot mortibus unam,
tot scelerum fatis premerent? quod sufficit aeuum
inmemor ut donet belli tibi damna uetustas? 850
quae seges infecta surget non decolor herba?
quo non Romanos uiolabis uomere manes?
ante nouae uenient acies, scelerique secundo
praestabis nondum siccos hoc sanguine campos.
omnia maiorum uertamus busta licebit, 855
et stantis tumulos et qui radice uetusta
effudere suas uictis conpagibus urnas,
plus cinerum Haemoniae sulcis telluris aratur
pluraque ruricolis feriuntur dentibus ossa.
nullus ab Emathio religasset litore funem 860
nauita, nec terram quisquam mouisset arator,
Romani bustum populi, fugerentque coloni
umbrarum campos, gregibus dumeta carerent,
nullusque auderet pecori permittere pastor
uellere surgentem de nostris ossibus herbam, 865
ac, uelut inpatiens hominum uel solis iniqui
limite uel glacie, nuda atque ignota iaceres,
si non prima nefas belli sed sola tulisses.
o superi, liceat terras odisse nocentis.
quid totum premitis, quid totum absoluitis orbem? 870
Hesperiae clades et flebilis unda Pachyni
et Mutina et Leucas pueros fecere Philippos.

Liber VIII

Iam super Herculeas fauces nemorosaque Tempe
Haemoniae deserta petens dispendia siluae
cornipedem exhaustum cursu stimulisque negantem
Magnus agens incerta fugae uestigia turbat
inplicitasque errore uias. pauet ille fragorem 5
motorum uentis nemorum, comitumque suorum
qui post terga redit trepidum laterique timentem
exanimat. quamuis summo de culmine lapsus
nondum uile sui pretium scit sanguinis esse,
seque, memor fati, tantae mercedis habere 10
credit adhuc iugulum, quantam pro Caesaris ipse
auolsa ceruice daret. deserta sequentem
non patitur tutis fatum celare latebris
clara uiri facies. multi, Pharsalica castra
cum peterent nondum fama prodente ruinas, 15
occursu stupuere ducis uertigine rerum
attoniti, cladisque suae uix ipse fidelis
auctor erat. grauis est Magno quicumque malorum
testis adest. cunctis ignotus gentibus esse
mallet et obscuro tutus transire per urbes 20
nomine; sed poenas longi Fortuna fauoris
exigit a misero, quae tanto pondere famae
res premit aduersas fatisque prioribus urguet.
nunc festinatos nimium sibi sentit honores
actaque lauriferae damnat Sullana iuuentae, 25
nunc et Corycias classes et Pontica signa
deiectum meminisse piget. sic longius aeuum
destruit ingentis animos et uita superstes
imperio. nisi summa dies cum fine bonorum
adfuit et celeri praeuertit tristia leto, 30
dedecori est fortuna prior. quisquamne secundis
tradere se fatis audet nisi morte parata?
litora contigerat per quae Peneius amnis
Emathia iam clade rubens exhibat in aequor. 35
inde ratis trepidum uentis ac fluctibus inpar,
flumineis uix tuta uadis, euexit in altum.
cuius adhuc remis quatitur Corcyra sinusque
Leucadii, Cilicum dominus terraeque Liburnae
exiguam uector pavidus correpsit in alnum.
conscia curarum secretae in litora Lesbi 40
flectere uela iubet, qua tunc tellure latebas
maestior, in mediis quam si, Cornelia, campis
Emathiae stares. tristis praesagia curas
exagitant, trepida quatitur formidine somnus,

Thessaliam nox omnis habet; tenebrisque remotis 45
 rupis in abruptae scopulos extremaque curris
 litora; prospiciens fluctus nutantia longe
 semper prima uides uenientis uela carinae,
 quaerere nec quicquam de fato coniugis audes.
 en ratis, ad uestros quae tendit carbasa portus! 50
 quid ferat ignoras, et nunc tibi summa pauoris
 nuntius armorum tristis rumorque sinister.
 uictus adest coniunx. quid perdis tempora luctus?
 cum possis iam flere times. tum puppe propinqua
 prosiluit crimenque deum crudele notauit, 55
 deformem pallore ducem uoltusque prementem
 canitiem atque atro squalentis puluere uestes.
 obuia nox miserae caelum lucemque tenebris
 abstulit atque animam clausit dolor; omnia neruis
 membra relicta labant, riguerunt corda, diuque 60
 spe mortis decepta iacet. iam fune ligato
 litoribus lustrat uacuas Pompeius harenas.
 quem postquam propius famulae uidere fideles,
 non ultra gemitus tacitos incessere fatum
 permisere sibi, frustra que attollere terra 65
 semianimem conantur eram; quam pectore Magnus
 ambit et astrictos refouet complexibus artus.
 coeperat in summum reuocato sanguine corpus
 Pompei sentire manus maestamque mariti
 posse pati faciem: prohibet succumbere fatis 70
 Magnus et inmodicos castigat uoce dolores.
 ' nobileur robur fortunae uolnere primo
 femina tantorum titulis insignis auorum
 frangis? habes aditum mansurae in saecula famae.
 laudis in hoc sexu non legum iura nec arma, 75
 unica materia est coniunx miser. erige mentem,
 et tua cum fatis pietas decertet, et ipsum
 quod sum uictus ama. nunc sum tibi gloria maior,
 a me quod fasces et quod pia turba senatus
 tantaque discessit regum manus. incipe Magnum 80
 sola sequi. deformis adhuc uiuente marito
 summus et augeri uetitus dolor: ultima debet
 esse fides lugere uirum. tu nulla tulisti
 bello damna meo: uiuit post proelia Magnus
 sed fortuna perit. quod defles, illud amasti.' 85
 uocibus his correpta uiri uix aegra leuauit
 membra solo talis gemitu rumpente querellas:
 ' o utiam in thalamos inuisi Caesaris issem
 infelix coniunx et nulli laeta marito.
 bis nocui mundo: me pronuba ducit Erinys 90
 Crassorumque umbrae, deuotaque manibus illis
 Assyrios in castra tuli ciuilia casus,
 praecipitesque dedi populos cunctosque fugauit

a causa meliore deos. o maxime coniunx,
 o thalamis indigne meis, hoc iuris habebat 95
 in tantum fortuna caput? cur in pia nupsi,
 si miserum factura fui? nunc accipe poenas,
 sed quas sponte luam: quo sit tibi mollius aequor,
 certa fides regum totusque paratior orbis,
 sparge mari comitem. mallem felicibus armis 100
 dependisse caput: nunc clades denique lustra,
 Magne, tuas. ubicumque iaces ciuilibus armis
 nostros ulta toros, ades huc atque exige poenas,
 Iulia crudelis, placataque paelice caesa
 Magno parce tuo.' sic fata iterumque refusa 105
 coniugis in gremium cunctorum lumina soluit
 in lacrimas. duri flectuntur pectora Magni,
 siccaque Thessalia confudit lumina Lesbos.
 tunc Mytilenaeum pleno iam litore uolgens
 adfatur Magnum. ' si maxima gloria nobis 110
 semper erit tanti pignus seruasse mariti,
 tu quoque deuotos sacro tibi foedere muros
 oramus sociosque lares dignere uel una
 nocte tua: fac, Magne, locum, quem cuncta reuisant
 saecula, quem ueniens hospes Romanus adoret. 115
 nulla tibi subeunda magis sunt moenia uicto:
 omnia uictoris possunt sperare fauorem,
 haec iam crimen habent. quid, quod iacet insula ponto,
 Caesar eget ratibus? procerum pars magna coibit
 certa loci; noto reparandum est litore fatum. 120
 accipe templorum cultus aurumque deorum;
 accipe, si terris, si puppibus ista iuuentus
 aptior est; tota, quantum ualet, utere Lesbo.
 hoc solum crimen merita bene detrahe terrae, 125
 ne nostram uideare fidem felixque secutus
 et damnasse miser.' alii pietate uirorum
 laetus in aduersis et mundi nomine gaudens
 esse fidem 'nullum toto mihi' dixit ' in orbe
 gratius esse solum non paruo pignore uobis 130
 ostendi: tenuit nostros hac obside Lesbos
 adfectus; hic sacra domus cari que penates,
 hic mihi Roma fuit. non ulla in litora puppem
 ante dedi fugiens, saeui cum Caesaris iram
 iam scirem meritam seruata coniuge Lesbon, 135
 non ueritus tantam ueniae committere uobis
 materiam. sed iam satis est fecisse nocentis:
 fata mihi totum mea sunt agitanda per orbem.
 heu nimium felix aeterno nomine Lesbos,
 siue doces populos regesque admittere Magnum, 140
 seu praestas mihi sola fidem. nam quaerere certum est,
 fas quibus in terris, ubi sit scelus. accipe, numen
 siquod adhuc mecum es, uotorum extrema meorum:

da similis Lesbo populos, qui Marte subactum
 non intrare suos infesto Caesare portus, 145
 non exire uetent.' dicit, maestamque carinae
 inposuit comitem. cunctos mutare putares
 tellurem patriaeque solum: sic litore toto
 plangitur, infestae tenduntur in aethera dextrae.
 Pompeiumque minus, cuius fortuna dolorem 150
 mouerat, ast illam, quam toto tempore belli
 ut ciuem uidere suam, discedere cernens
 ingemuit populus; quam uix, si castra mariti
 uictoris peteret, siccis dimittere matres
 iam poterant oculis: tanto deuinxit amore 155
 hos pudor, hos probitas castique modestia uoltus,
 quod summissa <a>nimis, nulli grauis hospita turbae,
 stantis adhuc fati uixit quasi coniuge uicto.
 iam pelago medios Titan demissus ad ignes
 nec quibus abscondit nec siquibus exerit orbem 160
 totus erat. uigiles Pompei pectore curae
 nunc socias adeunt Romani foederis urbes
 et uarias regum mentes, nunc inuia mundi
 arua super nimios soles Austrumque iacentis.
 saepe labor maestus curarum odiumque futuri 165
 proiecit fessos incerti pectoris aestus,
 rectoremque ratis de cunctis consulit astris,
 unde notet terras, quae sit mensura secandi
 aequoris in caelo, Syriam quo sidere seruet
 aut quotus in Plaustro Libyam bene derigat ignis. 170
 doctus ad haec fatur taciti seruator Olympi
 ' signifero quaecumque fluunt labentia caelo,
 numquam stante polo miseros fallentia nautas,
 sidera non sequimur, sed, qui non mergitur undis
 axis inocciduus gemina clarissimus Arcto, 175
 ille regit puppes. hic cum mihi semper in altum
 surget et instabit summis minor Vrsa ceruchis,
 Bosporon et Scythiae curuantem litora Pontum
 spectamus. quidquid descendet ab arbore summa
 Arctophylax propiorque mari Cynosura feretur, 180
 in Syriae portus tendit ratis. inde Canopos
 excipit, Australi caelo contenta uagari
 stella, timens Borean: illa quoque perge sinistra
 trans Pharon, in medio tanget ratis aequore Syrtim.
 sed quo uela dari, quo nunc pede carbasa tendi 185
 nostra iubes?' dubio contra cui pectore Magnus
 ' hoc solum toto' respondit ' inaequore serua,
 ut sit ab Emathiis semper tua longius oris
 puppis et Hesperiam pelago caeloque relinquas:
 cetera da uentis. comitem pignusque recepi 190
 depositum: tum certus eram quae litora uellem,
 nunc portum fortuna dabit' sic fatur; at ille

iusto uela modo pendentia cornibus aequis
 torsit et in laeuum puppim dedit, utque secaret
 quas Asinae cautes et quas Chios asperat undas 195
 hos dedit in proram, tenet hos in puppe rudentes.
 aequora senserunt motus aliterque secante
 iam pelagus rostro nec idem spectante carina
 mutauere sonum. non sic moderator equorum,
 dexteriore rota laeuum cum circumit axem, 200
 cogit inoffensae currus accedere metae.
 ostendit terras Titan et sidera textit.
 sparsus ab Emathia fugit quicumque procella,
 adsequitur Magnum; primusque a litore Lesbi
 occurrit gnatus, procerum mox turba fidelis. 205
 nam neque deiecto fati acieque fugato
 abstulerat Magno reges fortuna ministros:
 terrarum dominos et scepra Eoa tenentis
 exul habet comites. iubet ire in deuia mundi
 Deiotarum, qui sparsa ducis uestigia legit. 210
 ' quando ai'Emathiis amissus cladibus orbis,
 qua Romanus erat, superest, fidissime regum,
 Eoam temptare fidem populosque bibentis
 Euphraten et adhuc securum a Caesare Tigrim.
 ne pigeat Magno quaerentem fata remotas 215
 Medorum penetrare domos Scythicosque recessus
 et totum mutare diem, uocesque superbo
 Arsacidae perferre meas: "si foedera nobis
 prisca manent mihi per Latium iurata Tonantem,
 per uestros astricta magos, inplete pharetras 220
 Armeniosque arcus Geticis intendite neruis,
 si uos, o Parthi, peterem cum Caspia claustra
 et sequerer duos aeterni Martis Alanos,
 passus Achaemeniis late decurrere campis
 in tutam trepidos numquam Babylona coegi. 225
 arua super Cyri Chaldaeiue ultima regni,
 qua rapidus Ganges et qua Nysaeus Hydaspes
 accedunt pelago, Phoebi surgentis ab igne
 iam propior quam Persis eram: tamen omnia uincens
 sustinui nostris uos tantum desse triumphis, 230
 solusque e numero regum telluris Eoae
 ex aequo me Parthus adit. nec munere Magni
 stant semel Arsacidae; quis enim post uolnera cladis
 Assyriae iustas Latii conpescuit iras?
 tot meritis obstricta meis nunc Parthia ruptis 235
 excedat claustris uetitam per saecula ripam
 Zeugmaque Pellaum. Pompeio uincite, Parthi,
 uinci Roma uolet." regem parere iubenti
 ardua non piguit, positisque insignibus aulae
 egreditur famulo raptos indutus amictus. 240
 in dubiis tutum est inopem simulare tyranno;

quanto igitur mundi dominis securius aeuum
 uerus pauper agit! dimisso in litore rege
 ipse per Icariae scopulos, Ephesonque relinuens
 et placidi Colophona maris, spumantia paruae 245
 radit saxa Sami; spirat de litore Coo
 aura fluens; Cnidon inde fugit claramque relinquit
 sole Rhodon magnosque sinus Telmessidos undae
 compensat medio pelagi. Pamphylia puppi
 occurrit tellus, nec se committere muris 250
 ausus adhuc ullis te primum, parua Phaseli,
 Magnus adit; nam te metui uetat incola rarus
 exhaustaeque domus populis, maiorque carinae
 quam tua turba fuit. tendens hinc carbasa rursus
 iam Taurum Tauroque uidet Dipsunta cadentem. 255
 crederet hoc Magnus, pacem cum praestitit undis,
 et sibi consultum? Cilicum per litora tutus
 parua puppe fugit. sequitur pars magna senatus
 ad profugum collecta ducem; paruisque Syhedris,
 quo portu mittitque rates recipitque Selinus, 260
 in procerum coetu tandem maesta ora resoluit
 uocibus his Magnus: 'comites bellique fugaeque
 atque instar patriae, quamuis in litore nudo,
 in Cilicum terra, nullis circumdatus armis
 consultem rebusque nouis exordia quaeram, 265
 ingentis praestate animos. non omnis in aruis
 Emathiis cecidi, nec sic mea fata premuntur
 ut nequeam releuare caput cladesque receptas
 excutere. an Libycae Marium potuere ruinae
 erigere in fasces et plenis reddere fastis, 270
 me pulsum leuiore manu fortuna tenebit?
 mille meae Graio uoluuntur in aequore puppes,
 mille duces; sparsit potius Pharsalia nostras
 quam subuertit opes. sed me uel sola tueri
 fama potest rerum toto quas gessimus orbe 275
 et nomen quod mundus amat. uos pendite regna
 uiribus atque fide, Libyam Parthosque Pharonque,
 quemnam Romanis deceat succurrere rebus.
 ast ego curarum uobis arcana mearum
 expromam mentisque meae quo pondera uergant. 280
 aetas Niliaci nobis suspecta tyranni est,
 ardua quippe fides robustos exigit annos.
 hinc anceps dubii terret sollertia Mauri;
 namque memor generis Carthaginis inopia proles
 inminet Hesperiae, multusque in pectore uano est 285
 Hannibal, obliquo maculat qui sanguine regnum
 et Numidas contingit auos. iam supplice Varo
 intumuit uiditque loco Romana secundo.
 quare agite Eoum, comites, properemus in orbem.
 diuidit Euphrates ingentem gurgite mundum 290

Caspiaque inmensos seducunt claustra recessus,
 et polus Assyrias alter noctesque diesque
 uertit, et abruptum est nostro mare discolor unda
 Oceanusque suus. regnandi sola uoluptas.
 celsior in campo sonipes et fortior arcus, 295
 nec puer aut senior letalis tendere neruos
 segnis, et a nulla mors est incerta sagitta.
 primi Pellaeas arcu fregere sarisas
 Bactraque Medorum sedem murisque superbam
 Assyrias Babyloa domos. nec pila timentur 300
 nostra nimis Parthis, audentque in bella uenire
 experti Scythicas Crasso pereunte pharetras.
 spicula nec solo spargunt fidentia ferro,
 stridula sed multo saturantur tela ueneno;
 uolnera parua nocent fatumque in sanguine summo est. 305
 o utinam non tanta mihi fiducia saeuis
 esset in Arsacidis! fatis nimis aemula nostris
 fata mouent Medos, multumque in gente deorum est.
 effundam populos alia tellure reuolsos
 excitosque suis inmittam sedibus ortus. 310
 quod si nos Eoa fides et barbara fallent
 foedera, uolgati supra commercia mundi
 naufragium fortuna ferat: non regna precabor
 quae feci. sat magna feram solacia mortis
 orbe iacens alio, nihil haec in membra cruenta, 315
 nil socerum fecisse pie. sed, cuncta reuoluens
 uitae fata meae, semper uenerabilis illa
 orbis parte fui, quantus Maeotida supra,
 quantus apud Tanain toto conspectus in ortu!
 quas magis in terras nostrum felicibus actis 320
 nomen abit, aut unde redi maiore triumpho?
 Roma, faue coeptis; quid enim tibi laetius umquam
 praestiterint superi, quam, si ciuilia Partho
 milite bella geras, tantam consumere gentem
 et nostris miscere malis? cum Caesaris arma 325
 concurrent Medis, aut me fortuna necesse est
 uindicet aut Crassos.' si fatus murmure sensit
 consilium damnasse uiros; quos Lentulus omnis
 uirtutis stimulis et nobilitate dolendi
 praecessit dignasque tulit modo consule uoces. 330
 ' sine Thessalicae mentem fregere ruinae?
 una dies mundi damnauit fata? secundum
 Emathiam lis tanta datur? iacet omne cruenti
 uolneris auxilium? solos tibi, Magne, reliquit
 Parthorum fortuna pedes? quid transfuga mundi, 335
 terrarum totos tractus caelumque perosus,
 auersosque polos alienaque sidera quaeris,
 Chaldaeos culture focos et barbara sacra
 Parthorum famulus? quid causa obtenditur armis

libertatis amor? miserum quid decipis orbem, 340
si seruire potes? te, quem Romana regentem
horruit auditu, quem captos ducere reges
uidit ab Hyrcanis, Indoque a litore, siluis,
deiectum fatis, humilem fractumque uidebit
<r>ex tolletque animos Latium uaesanus in orbem 345
se simul et Romam Pompeio supplice mensus?
nil animis fatisque tuis effabere dignum:
exiget ignorans Latiae commercia linguae
ut lacrimis se, Magne, roges. patimurne pudoris
hoc uolnus, clades ut Parthia uindicet ante 350
Hesperias, quam Roma suas? ciuilibus armis
elegit te nempe ducem: quid uolnera nostra
in Scythicos spargis populos cladesque latentis?
quid Parthos transire doces? solacia tanti
perdit Roma mali, nullos admittere reges 355
sed cui seruire suo? iuuat ire per orbem
ducentem saeuas Romana in moenia gentes
signaque ab Euphrate cum Crassis capta sequentem?
qui solus regum fato celante fauorem
defuit Emathiae, nunc tantas ille lacesset 360
auditi uictoris opes aut iungere fata
tecum, Magne, uolet? non haec fiducia genti est.
omnis, in Arctois populus quicumque pruinis
nascitur, indomitus bellis et mortis amator:
quidquid ad Eoos tractus mundique teporem 365
ibitur, emollit gentes clementia caeli.
illic et laxas uestes et fluxa uirorum
uelamenta uides. Parthus per Medica rura,
Sarmaticos inter campos effusaque plano
Tigridis arua solo, nulli superabilis hosti est 370
libertate fugae; sed non, ubi terra tumebit,
aspera conscendet montis iuga, nec per opacas
bella geret tenebras incerto debilis arcu,
nec franget nando uiolenti uerticis amnem,
nec tota in pugna perfusus sanguine membra 375
exiget aestiuum calido sub puluere solem.
non aries illis, non ulla est machina belli
aut fossas implere ualent, Parthoque sequenti
murus erit quodcumque potest opstare sagittae.
pugna leuis bellumque fugax turmaeque uagantes, 380
et melior cessisse loco quam pellere miles;
inlita tela dolis, nec Martem comminus usquam
ausa pati uirtus, sed longe tendere neruos
et quo ferre uelint permittere uolnera uentis.
ensis habet uires, et gens quaecumque uirorum est 385
bella gerit gladiis. nam Medos proelia prima
exarmant uacuaque iubent remeare pharetra.
nulla manus illis, fiducia tota ueneni est.

credis, Magne, uiros, quos in discrimina belli
 cum ferro misisse parum est? temptare pudendum 390
 auxilium tanti est, toto diuisus ut orbe
 a terra moriari tua, tibi barbara tellus
 incumbat, te parua tegant ac uilia busta,
 inuidiosa tamen Crasso quaerente sepulchrum?
 sed tua sors leuior, quoniam mors ultima poena est 395
 nec metuenda uiris. at non Cornelia letum
 infando sub rege timet. num barbara nobis
 est ignota Venus, quae ritu caeca ferarum
 polluit innumeris leges et foedera taedae
 coniugibus thalamique patent secreta nefandi 400
 inter mille nurus? epulis uaesana meroque
 regia non ullis exceptos legibus audet
 concubitus: tot femineis complexibus unum
 non lassat nox tota marem. iacuere sorores
 in regum thalamis sacrataque pignora matres. 405
 damnat apud gentes sceleris non sponte peracti
 Oedipodionias infelix fabula Thebas:
 Parthorum dominus quotiens sic sanguine mixto
 nascitur Arsacides! cui fas implere parentem,
 quid rear esse nefas? proles tam clara Metelli 410
 stabit barbarico coniunx millesima lecto.
 quamquam non ulli plus regia, Magne, uacabit
 saeuitia stimulata Venus titulisque uirorum;
 nam, quo plura iuuent Parthum portenta, fuisse
 hanc sciet et Crassi: ceu pridem debita fatis 415
 Assyriis trahitur cladis captiua uetustae.
 haereat Eoae uolnus miserabile sortis,
 non solum auxilium funesto ab rege petisse
 sed gessisse prius bellum ciuile pudebit.
 nam quod apud populos crimen socerique tuumque 420
 maius erit, quam quod uobis miscentibus arma
 Crassorum uindicta perit? incurrere cuncti
 debuerant in Bactra duces et, nequa uacarent
 arma, uel Arctoum Dacis Rhenique cateruis
 imperii nudare latus, dum perfida Susa 425
 in tumulos prolapsa ducum Babylonque iaceret.
 Assyriae paci finem, Fortuna, precamur;
 et, si Thessalia bellum ciuile peractum est,
 ad Parthos qui uicit eat. gens unica mundi est
 de qua Caesareis possim gaudere triumphis. 430
 non tibi, cum primum gelidum transibis Araxen,
 umbra senis maesti Scythicis confixa sagittis
 ingeret has uoces? "tu, quem post funera nostra
 ultorem cinerum nudae sperauimus umbrae,
 ad foedus pacemque uenis?" tum plurima cladis 435
 occurrent monumenta tibi: quae moenia trunci
 lustrarunt ceruice duces, ubi nomina tanta

obruit Euphrates et nostra cadauera Tigris
 detulit in terras ac reddidit. ire per ista
 si potes, in media socerum quoque, Magne, sedentem 440
 Thessalia placare potes. quin respicis orbem
 Romanum? si regna times proiecta sub Austro
 infidumque Iubam, petimus Pharon aruaque Lagi.
 Syrtibus hinc Libycis tuta est Aegyptos, at inde
 gurgite septeno rapidus mare summouet amnis. 445
 terra suis contenta bonis, non indiga mercis
 aut Iouis: in solo tanta est fiducia Nilo.
 scepra puer Ptolemaeus habet tibi debita, Magne,
 tutelae commissa tuae. quis nominis umbram
 horreat? innocua est aetas. ne iura fidemque 450
 respectumque deum ueteri speraueris aula;
 nil pudet adsuetos sceptris: mitissima sors est
 regnorum sub rege nouo.' non plura locutus
 inpulit huc animos. quantum, spes ultima rerum,
 libertatis habes! uicta est sententia Magni. 455
 tum Cilicum liquere solum Cyproque citatas
 inmisere rates, nullas cui praetulit aras
 undae diua memor Paphiae, si numina nasci
 credimus aut quemquam fas est coepisse deorum.
 haec ubi deseruit Pompeius litora, totos 460
 emensus Cypri scopulos quibus exit in Austrum
 inde maris uasti transuerso uertitur aestu;
 nec tenuit gratum nocturno lumine montem,
 infimaeque Aegypti pugnaci litora uelo
 uix tetigit, qua diuidui pars maxima Nili 465
 in uada decurrit Pelusia septimus amnis.
 tempus erat quo Libra pares examinat horas,
 non uno plus aequa die, noctique rependit
 lux minor hibernae uerni solacia damni.
 conperit ut regem Casio se monte tenere, 470
 flectit iter; nec Phoebus adhuc nec carbasa languent.
 iam rapido speculator eques per litora cursu
 hospitis aduentu pauidam compleuerat aulam.
 consilii uix tempus erat; tamen omnia monstra
 Pellaeae coiere domus, quos inter Acoreus 475
 iam placidus senio fractisque modestior annis
 (hunc genuit custos Nili crescentis in arua
 Memphis uana sacris; illo cultore deorum
 lustra suae Phoebes non unus uixerat Apis)
 consilii uox prima fuit, meritumque fidemque 480
 sacraque defuncti iactauit pignora patris.
 sed melior suadere malis et nosse tyrannos
 ausus Pompeium leto damnare Pothinus
 ' ius efas multos faciunt, Ptolemaee, nocentes;
 dat poenas laudata fides, cum sustinet' inquit 485
 ' quos fortuna premit. fatis accede deisque,

et cole felices, miseros fuge. sidera terra
 ut distant et flamma mari, sic utile recto.
 sceptrorum uis tota perit, si pendere iusta
 incipit, euertitque arces respectus honesti. 490
 libertas scelerum est quae regna inuisa tuetur
 sublatusque modus gladiis. facere omnia saeue
 non inpune licet, nisi cum facis. exeat aula
 qui uolt esse pius. uirtus et summa potestas
 non coeunt; semper metuet quem saeua pudebunt. 495
 non inpune tuos Magnus contempserit annos,
 qui te nec uictos arcere a litore nostro
 posse putat. neu nos sceptris priuauerit hospes
 pignora sunt propiora tibi: Nilumque Pharonque,
 si regnare piget, damnatae redde sorori. 500
 Aegypton certe Latiis tueamur ab armis.
 quidquid non fuerit Magni dum bella geruntur,
 nec uictoris erit. toto iam pulsus ab orbe,
 postquam nulla manet rerum fiducia, quaerit
 cum qua gente cadat. rapitur ciuilibus umbris. 505
 nec soceri tantum arma fugit: fugit ora senatus,
 cuius Thessalicas saturat pars magna uolucres,
 et metuit gentes quas uno in sanguine mixtas
 deseruit, regesque timet quorum omnia mersit,
 Thessaliaeque reus nulla tellure receptus 510
 sollicitat nostrum, quem nondum perdidit, orbem.
 iustior in Magnum nobis, Ptolemaee, querellae
 causa data est. quid sepositam semperque quietam
 crimine bellorum maculas Pharon, aruaque nostra
 uictori suspecta facis? cur sola cadenti 515
 haec placuit tellus, in quam Pharsalica fata
 conferres poenasque tuas? iam crimen habemus
 purgandum gladio. quod nobis sceptrum senatus
 te suadente dedit, uotis tua fouimus arma.
 hoc ferrum, quod fata iubent proferre, parauimus 520
 non tibi, sed uicto; feriam tua uiscera, Magne,
 malueram soceri: rapimur quo cuncta feruntur.
 tene mihi dubitas an sit uiolare necesse,
 cum liceat? quae te nostri fiducia regni
 huc agit, infelix? populum non cernis inermem 525
 aruaque uix refugo fodientem mollia Nilo?
 metiri sua regna decet uiresque fateri.
 tu, Ptolemaee, potes Magni fulcire ruinam,
 sub qua Roma iacet? bustum cineresque mouere
 Thessalicos audes bellumque in regna uocare? 530
 ante aciem Emathiam nullis accessimus armis:
 Pompei nunc castra placent, quae deserit orbis?
 nunc uictoris opes et cognita fata lacesis?
 aduersis non desse decet, sed laeta secutos:
 nulla fides umquam miseros elegit amicos.' 535

adsensere omnes sceleri. laetatur honore
 rex puer insueto, quod iam sibi tanta iubere
 permittant famuli. sceleri delectus Achilles,
 perfida qua tellus Casiis excurrit harenis
 et uada testantur iunctas Aegyptia Syrtes, 540
 exiguam sociis monstri gladiisque carinam
 instruit. o superi, Nilusne et barbara Memphis
 et Pelusiaci tam mollis turba Canopi
 hos animos? sic fata premunt ciuilia mundum?
 sic Romana iacent? ullusne in cladibus istis 545
 est locus Aegypto Phariusque admittitur ensis?
 hanc certe seruate fidem, ciuilia bella:
 cognatas praestate manus externaque monstra
 pellite, si meruit tam claro nomine Magnus
 Caesaris esse nefas. tanti, Ptolemaee, ruinam 550
 nominis haut metuis, caeloque tonante profanas
 inseruisse manus, inpure ac semiuir, audes?
 non domitor mundi nec ter Capitolia curru
 inuectus regumque potens uindexque senatus
 uictorisque gener, Phario satis esse tyranno 555
 quod poterat, Romanus erat: quid uiscera nostra
 scrutaris gladio? nescis, puer inprobe, nescis
 quo tua sit fortuna loco: iam iure sine ullo
 Nili sceptrum tenes; cecidit ciuilibus armis
 qui tibi regna dedit. iam uento uela negarat 560
 Magnus et auxilio remorum infanda petebat
 litora; quem contra non longa uecta biremi
 appulerat scelerata manus, Magnoque patere
 fingens regna Phari celsae de puppe carinae
 in paruam iubet ire ratem, litusque malignum 565
 incusat bimaremque uadis frangentibus aestum,
 qui uetet externas terras adpellere classes.
 quod nisi fatorum leges intentaque iussu
 ordinis aeterni miserae uicinia mortis
 damnatum leto traherent ad litora Magnum, 570
 non ulli comitum sceleris praesagia derant:
 quippe, fides si pura foret, si regia Magno
 sceptrorum auctori uera pietate pateret,
 uenturum tota Pharium cum classe tyrannum.
 sed cedit fati classemque relinquere iussus 575
 obsequitur, letumque iuuat praeferre timori.
 ibat in hostilem praecipua Cornelia puppem,
 hoc magis inpatiens egresso desse marito
 quod metuit clades. 'remane, temeraria coniunx,
 et tu, nate, precor, longaeque a litore casus 580
 expectate meos et in hac ceruice tyranni
 explorete fidem' dixit. sed surda uetanti
 tendebat geminas amens Cornelia palmas.
 'quo si me crudelis abis? iterumne relinquer,

Thessalicis sumnota malis? numquam omine laeto 585
 distrahimur miseri. poteras non flectere puppem,
 cum fugeres alto, latebrisque relinquere Lesbi,
 omnibus a terris si nos arcere parabas.
 an tantum in fluctus placeo comes?' haec ubi frustra
 effudit, prima pendet tamen anxia puppe, 590
 attonitoque metu nec quoquam auertere uisus
 nec Magnum spectare potest. stetit anxia classis
 ad ducis euentum, metuens non arma nefasque
 sed ne summissis precibus Pompeius adoret
 scepra sua donata manu. transire parantem 595
 Romanus Pharia miles de puppe salutat
 Septimius, qui, pro superum pudor, arma satelles
 regia gestabat posito deformia pilo,
 inmanis uiolentus atrox nullaque ferarum
 mitior in caedes. quis non, Fortuna, putasset 600
 parcere te populis, quod bello haec dextra uacaret
 Thessaliaque procul tam noxia tela fugasses?
 disponis gladios, nequo non fiat in orbe,
 heu, facinus ciuile tibi. uictoribus ipsis
 dedecus et numquam superum caritura pudore 605
 fabula, Romanus regi sic paruit ensis,
 Pellaeusque puer gladio tibi colla recidit,
 Magne, tuo. qua posteritas in saecula mittet
 Septimum fama? scelus hoc quo nomine dicent
 qui Bruti dixere nefas? iam uenerat horae 610
 terminus extremae, Phariamque ablatum in alnum
 perdiderat iam iura sui. tum stringere ferrum
 regia monstra parant. ut uidit cominus ensis,
 inuoluit uoltus atque, indignatus apertum
 fortunae praebere, caput; tum lumina pressit 615
 continuitque animam, nequas effundere uoces
 uellet et aeternam fletu corrumpere famam.
 sed, postquam mucrone latus funestus Achilles
 perfodit, nullo gemitu sensit ad ictum
 respexitque nefas, seruatque immobile corpus, 620
 seque probat moriens atque haec in pectore uoluit:
 ' saecula Romanos numquam tacitura labores
 attendunt, aeuumque sequens speculatur ab omni
 orbe ratem Phariamque fidem: nunc consule famae.
 fata tibi longae fluxerunt prospera uitae: 625
 ignorant populi, si non in morte probaris,
 an scieris aduersa pati. ne cede pudori
 auctoremque dole fati: quacumque feriris,
 crede manum soceri. spargant lacerentque licebit,
 sum tamen, o superi, felix, nullique potestas 630
 hoc auferre deo. mutantur prospera uita,
 non fit morte miser. uidet hanc Cornelia caedem
 Pompeiusque meus: tanto patientius, oro,

claude, dolor, gemitus: gnatus coniunxque peremptum,
si mirantur, amant.' *al*is custodia Magno 635
mentis erat, ius hoc animi morientis habebat.

at non tam patiens Cornelia cernere saeuum,
quam perferre, nefas miserandis aethera complet
uocibus. ' *o*niunx, ego te scelerata peremi:
letiferae tibi causa morae fuit auia Lesbos, 640
et prior in Nili peruenit litora Caesar.

nam cui ius alii sceleris? sed, quisquis, in istud
a superis inmisit caput, uel Caesaris irae
uel tibi prospiciens, nescis, crudelis, ubi ipsa
uiscera sint Magni: properas atque ingeris ictus 645
qua uotum est uicto. poenas non morte minores
pendat et ante meum uideat caput. haud ego culpa
libera bellorum, quae matrum sola per undas
et per castra comes nullis absterrita fatis
uictum, quod reges etiam timuere, recepi. 650

hoc merui, coniunx, in tuta puppe relinqui?
perfide, parcebas? te fata extrema petente
uita digna fui? moriar, nec munere regis.
aut mihi praecipitem, nautae, permittite saltum,
aut laqueum collo tortosque aptare rudentes, 655
aut aliquis Magno dignus comes exigat ensem.
Pompeio praestare potest quod Caesaris armis
inputet. o saeui, properantem in fata tenetis?
uiuus adhuc, coniunx, et iam Cornelia non est
iuris, Magne, sui: prohibent accersere mortem; 660
seruor uictori.' *s*i fata interque suorum
lapsa manus rapitur trepida fugiente carina.

at, Magni cum terga sonent et pectora ferro,
permansisse decus sacrae uenerabile formae
iratamque deis faciem, nil ultima mortis 665
ex habitu uoltuque uiri mutasse fatentur
qui lacerum uidere caput. nam saeuus in ipso
Septimius sceleris maius scelus inuenit actu,
ac retegit sacros scisso uelamine uoltus
semianimis Magni spirantiaque occupat ora 670
collaque in obliquo ponit languentia transtro.

tunc neruos uenasque secat nodosaque frangit
ossa diu: nondum artis erat caput ense rotare.
at, postquam trunco ceruix abscisa recessit,
uindicat hoc Pharius, dextra gestare, satellites. 675
degener atque operae miles Romane secundae,

Pompei diro sacrum caput ense recidis,
ut non ipse feras? o summi fata pudoris!
inpius ut Magnum nosset puer, illa uerenda
regibus hirta coma et generosa fronte decora 680
caesaries comprehensa manu est, Pharioque ueruto,
dum uiuunt uoltus atque os in murmura pulsant

singultus animae, dum lumina nuda rigescunt,
 suffixum caput est, quo numquam bella iubente
 pax fuit; hoc leges Campumque et rostra mouebat, 685
 hac facie, Fortuna, tibi, Romana, placebas.
 nec satis infando fuit hoc uidisse tyranno:
 uolt sceleris superesse fidem. tunc arte nefanda
 summota est capiti tabes, raptoque cerebro
 adsiccata cutis, putrisque effluxit ab alto 690
 umor, et infuso facies solidata ueneno est.
 ultima Lageae stirpis perituraque proles,
 degener incestae sceptris cessure sorori,
 cum tibi sacrato Macedon seruetur in antro
 et regum cineres extracto monte quiescant, 695
 cum Ptolemaeorum manes seriemque pudendam
 pyramides claudant indignaque Mausolea,
 litora Pompeium feriunt, truncusque uadosis
 huc illuc iactatur aquis. adeone molesta
 totum cura fuit socero seruare cadauer? 700
 hac Fortuna fide Magni tam prospera fata
 pertulit, hac illum summo de culmine rerum
 morte petit cladesque omnis exegit in uno
 saeua die quibus immunes tot praestitit annos,
 Pompeiusque fuit qui numquam mixta uideret 705
 laeta malis, felix nullo turbante deorum
 et nullo parcente miser; semel inpulit illum
 dilata Fortuna manu. pulsatur harenis,
 carpitur in scopulis hausto per uolnera fluctu,
 ludibrium pelagi, nullaque manente figura 710
 una nota est Magno capitis iactura reuolsi.
 ante tamen Pharias uictor quam tangat harenas
 Pompeio raptim tumulum fortuna parauit,
 ne iaceat nullo uel ne meliore sepulchro.
 e latebris pavidus decurrit ad aequora Cordus. 715
 quaestor ab Icaro Cinyreae litore Cypri
 infaustus Magni fuerat comes. ille per umbras
 ausus ferre gradum uictum pietate timorem
 conpult ut mediis quaesitum corpus in undis
 duceret ad terram traheretque in litora Magnum. 720
 lucis maesta parum per densas Cynthia nubes
 praebebat, cano sed discolor aequore truncus
 conspicitur. tenet ille ducem complexibus artis
 eripiente mari; tunc uictus pondere tanto
 expectat fluctus pelagoque iuuante cadauer 725
 inpellit. postquam sicco iam litore sedit,
 incubuit Magno lacrimasque effudit in omne
 uolnus, et ad superos obscuraque sidera fatur
 ' non petiosa petit cumulatoure sepulchra
 Pompeius, Fortuna, tuus, non pinguis ad astra 730
 ut ferat e membris Eeos fumus odores,

ut Romana suum gestent pia colla parentem,
 praeferat ut ueteres feralis pompa triumphos,
 ut resonent tristi cantu fora, totus ut ignes
 proiectis maerens exercitus ambiat armis. 735
 da uilem Magno plebei funeris arcam
 quae lacerum corpus siccos effundat in ignes;
 robora non desint misero nec sordidus ustor.
 sit satis, o superi, quod non Cornelia fuso
 crine iacet subicique facem complexa maritum 740
 imperat, extremo sed abest a munere busti
 infelix coniunx nec adhuc a litore longe est.'
 sic fatus paruos iuuenis procul aspicit ignes
 corpus uile suis nullo custode cremantis.
 inde rapit flammam semustaque robora membris 745
 subducit. 'quaecumque es,' ait 'electa nec ulli
 cara tuo sed Pompeio felicior umbra,
 quod iam conpositum uiolat manus hospita bustum,
 da ueniam: siquid sensus post fata relictumst,
 cedis et ipsa rogo paterisque haec damna sepulchri, 750
 teque pudet sparsis Pompei manibus uri.'
 sic fatus plenusque sinus ardente fauilla
 peruolat ad truncum, qui fluctu paene relatus
 litore pendebat. summas dimouit harenas
 et collecta procul lacerae fragmenta carinae 755
 exigua trepidus posuit scrobe. nobile corpus
 robora nulla premunt, nulla strue membra recumbunt:
 admotus Magnum, non subditus, accipit ignis.
 ille sedens iuxta flammam 'omaxime' dixit
 'dctor et Hesperii maiestas nominis una, 760
 si tibi iactatu pelagi, si funere nullo
 tristior iste rogas, manes animamque potentem
 officiis auerte meis: iniuria fati
 hoc fas esse iubet; ne ponti belua quicquam,
 ne fera, ne uolucres, ne saeui Caesaris ira 765
 audeat, exiguam, quantum potes, accipe flammam
 Romana succense manu. fortuna recursus
 si det in Hesperiam, non hac in sede quiescent
 tam sacri cineres, sed te Cornelia, Magne,
 accipiet nostraque manu transfundet in urnam. 770
 interea paruo signemus litora saxo,
 ut nota sit busti; siquis placare peremptum
 forte uolet plenos et reddere mortis honores,
 inueniat trunci cineres et norit harenas
 ad quas, Magne, tuum referat caput.' haec ubi fatus, 775
 excitat inualidas admoto fomite flammam.
 carpitur et lentum Magnus destillat in ignem
 tabe fouens bustum. sed iam percusserat astra
 aurorae praemissa dies: ille ordine rupto
 funeris attonitus latebras in litore quaerit. 780

quam metuis, demens, isto pro crimine poenam
quo te fama loquax omnis accepit in annos?
condita laudabit Magni socer inpius ossa:
i modo securus ueniae fassusque sepulchrum
posce caput. cogit pietas inponere finem 785
officio. semusta rapit resolutaque nondum
ossa satis neruis et inustis plena medullis
aequorea restinguit aqua congestaque in unum
parua clausit humo. tunc, ne leuis aura resectos
auferret cineres, saxo compressit harenam, 790
nautaque ne bustum religato fune moueret
inscripsit sacrum semusto stipite nomen:
' hic situs est Magnus' . placet hoc, Fortuna, sepulchrum
dicere Pompei, quo condi maluit illum
quam terra caruisse socer? temeraria dextra, 795
cur obicis Magno tumulum manesque uagantis
includis? situs est qua terra extrema refuso
pendet in Oceano; Romanum nomen et omne
imperium Magno tumuli est modus: obrue saxa
crimine plena deum. si tota est Herculis Oete 800
et iuga tota uacant Bromio Nyseia, quare
unus in Aegypto Magni lapis? omnia Lagi
arua tenere potest, si nullo caespite nomen
haeserit. erremus populi cinerumque tuorum,
Magne, metu nullas Nili calcemus harenas. 805
quod si tam sacro dignaris nomine saxum
adde actus tantos monumentaque maxuma rerum,
adde trucis Lepidi motus Alpinaque bella
armaque Sertori reuocato consule uicta
et currus quos egit eques, commercia tuta 810
gentibus et pauidos Cilicas maris, adde subactam
barbariem gentesque uagas et quidquid in Euro
regnum Boreaue iacet. dic semper ab armis
ciuilem repetisse togam, ter curribus actis
contentum multos patriae donasse triumphos. 815
quis capit haec tumulus? surgit miserabile bustum
non ullis plenum titulis, non ordine tanto
fastorum; solitumque legi super alta deorum
culmina et extractos spoliis hostilibus arcus
haud procul est ima Pompei nomen harena 820
depressum tumulo, quod non legat aduena rectus,
quod nisi monstratum Romanus transeat hospes.
noxia ciuili tellus Aegyptia fato,
haud equidem inmerito Cumanae carmine uatis
cautum, ne Nili Pelusia tangeret ora 825
Hesperius miles ripasque aestate tumentis.
quid tibi, saeua, precer pro tanto crimine, tellus?
uertat aquas Nilus quo nascitur orbe retentus,
et steriles egeant hibernis imbribus agri,

totaque in Aethiopum putres soluaris harenas. 830
 nos in templa tuam Romana accepimus Isim
 semideosque canes et sinistra iubentia luctus
 et quem tu plangens hominem testaris Osirim;
 tu nostros, Aegypte, tenes in puluere manes.
 tu quoque, cum saeuo dederis iam templa tyranno, 835
 nondum Pompei cineres, o Roma, petisti;
 exul adhuc iacet umbra ducis. si saecula prima
 uictoris timuere minas, nunc excipe saltem
 ossa tui Magni, si nondum subruta fluctu
 inuisa tellure sedent. quis busta timebit? 840
 quis sacris dignam mouisse uerebitur umbram?
 imperet hoc nobis utinam scelus et uelit uti
 nostro Roma sinu: satis o nimiumque beatus,
 si mihi contingat manes transferre reuolsos
 Ausoniam, si tale ducis uiolare sepulchrum. 845
 forsitan, aut sulco sterili cum poscere finem
 a superis aut Roma uolet feralibus Austris
 ignibus aut nimiis aut terrae tecta mouenti,
 consilio iussuque deum transibis in urbem,
 Magne, tuam, summusque feret tua busta sacerdos. 850
 nam quis ad exustam Cancro torrente Syenen
 ibit et imbrifera siccas sub Pliade Thebas
 spectator Nili, quis rubri stagna profundi
 aut Arabum portus mercis mutator Eoae,
 Magne, petet, quem non tumuli uenerabile saxum 855
 et cinis in summis forsan turbatus harenis
 auertet manesque tuos placare iubebit
 et Casio praeferre Ioui? nil ista nocebunt
 famae busta tuae: templis auroque sepultus
 uilior umbra fores. nunc est pro numine summo 860
 hoc tumulo Fortuna iacens; augustius aris
 uictoris Libyco pulsatur in aequore saxum.
 Tarpeis qui saepe deis sua tura negarunt
 inclusum Tusco uenerantur caespite fulmen.
 proderit hoc olim, quod non mansura futuris 865
 ardua marmoreo surrexit pondere moles.
 pulueris exigui sparget non longa uetustas
 congeriem, bustumque cadet, mortisque peribunt
 argumenta tuae. ueniet felicior aetas
 qua sit nulla fides saxum monstrantibus illud; 870
 atque erit Aegyptus populis fortasse nepotum
 tam mendax Magni tumulo quam Creta Tonantis.

Liber IX

At non in Pharia manes iacuere fauilla
nec cinis exiguus tantam conpescuit umbram;
prosiluit busto semustaque membra relinuens
degeneremque rogam sequitur conuexa Tonantis.
qua niger astriferis conectitur axibus aer 5
quodque patet terras inter lunaeque meatus,
semidei manes habitant, quos ignea uirtus
innocuos uita patientes aetheris imi
fecit et aeternos animam collegit in orbes:
non illuc auro positi nec ture sepulti 10
perueniunt. illic postquam se lumine uero
inpleuit, stellasque uagas miratus et astra
fixa polis, uidit quanta sub nocte iaceret
nostra dies risitque sui ludibria trunci.
hinc super Emathiae campos et signa cruenti 15
Caesaris ac sparsas uolitauit in aequore classes,
et scelerum uindex in sancto pectore Bruti
sedit et inuicti posuit se mente Catonis.
ille, ubi pendebant casus dubiumque manebat
quem dominum mundi facerent ciuilia bella, 20
oderat et Magnum, quamuis comes isset in arma
auspiciis raptus patriae ductuque senatus;
at post Thessalicas clades iam pectore toto
Pompeianus erat. patriam tutore carentem
excepit, populi trepidantia membra refouit, 25
ignauis manibus proiectos reddidit enses,
nec regnum cupiens gessit ciuilia bella
nec seruire timens. nil causa fecit in armis
ille sua: totae post Magni funera partes
libertatis erant. quas ne per litora fusas 30
colligeret rapido uictoria Caesaris actu,
Corcyrae secreta petit ac mille carinis
abstulit Emathiae secum fragmenta ruinae.
quis ratibus tantis fugientia crederet ire
agmina, quis pelagus uictas artasse carinas? 35
Dorida tum Malean et apertam Taenaron umbris,
inde Cythera petit, Boreaque urgente carinas
Graia fugit, Dictaea legit cedentibus undis
litora. tunc ausum classi praecludere portus
inpulit ac saeuas meritum Phycunta rapinas 40
sparsit, et hinc placidis alto delabitur auris
in litus, Palinure, tuum (neque enim aequore tantum
Ausonio monumenta tenes, portusque quietos
testatur Libye Phrygio placuisse magistro),

cum procul ex alto tendentes uela carinae 45
 ancipites tenuere animos, sociosne malorum
 an ueherent hostes: praeceps facit omne timendum
 uictor, et in nulla non creditur esse carina.
 ast illae puppes luctus planctusque ferebant
 et mala uel duri lacrimas motura Catonis. 50
 nam, postquam frustra precibus Cornelia nautas
 priuignique fugam tenuit, ne forte repulsus
 litoribus Phariis remearet in aequora truncus,
 ostenditque rogum non iusti flamma sepulchri,
 'ergo indigna fui,' dixit ' Fortuna, marito 55
 accendisse rogum gelidosque effusa per artus
 incubuisse uiro, laceros exurere crines
 membraque dispersi pelago componere Magni,
 uolneribus cunctis largos infundere fletus,
 ossibus et tepida uestes implere fauilla, 60
 quidquid ab extincto licuisset tollere busto
 in templis sparsura deum. sine funeris ullo
 ardet honore rogos; manus hoc Aegyptia forsan
 obtulit officium graue manibus. o bene nudi
 Crassorum cineres: Pompeio contigit ignis 65
 inuidia maiore deum. similisne malorum
 sors mihi semper erit? numquam dare iusta licebit
 coniugibus? numquam plenas plangemus ad urnas?
 quid porro tumulis opus est aut ulla requiris
 instrumenta, dolor? non toto in pectore portas, 70
 in pia, Pompeium? non imis haeret imago
 uisceribus? quaerat cineres uictura superstes.
 nunc tamen, hinc longe qui fulget luce maligna,
 ignis adhuc aliquid Phario de litore surgens
 ostendit mihi, Magne, tui. iam flamma resedit, 75
 Pompeiumque ferens uanescit solis ad ortus
 fumus, et inuisi tendunt mihi carbasa uenti.
 linquere, siqua fides, Pelusia litora nolo. 83
 non mihi nunc tellus Pompeio siqua triumphos 78
 uicta dedit, non alta terens Capitolia currus
 gratior; elapsus felix de pectore Magnus:
 hunc uolumus quem Nilus habet, terraeque nocenti
 non haerere queror; crimen commendat harenas.
 tu pete bellorum casus et signa per orbem, 84
 Sexte, paterna moue; namque haec mandata reliquit
 Pompeius uobis in nostra condita cura:
 "me cum fatalis leto damnauerit hora,
 excipite, o nati, bellum ciuile, nec umquam,
 dum terris aliquis nostra de stirpe manebit,
 Caesaribus regnare uacet. uel scepra uel urbes 90
 libertate sua ualidas inpellite fama
 nominis: has uobis partes, haec arma relinquo.
 inueniet classes quisquis Pompeius in undas

uenerit, et noster nullis non gentibus heres
 bella dabit: tantum indomitos memoresque paterni 95
 iuris habete animos. uni parere decebit,
 si faciet partes pro libertate, Catoni."
 exsolui tibi, Magne, fidem, mandata peregi;
 insidiae ualuere tuae, deceptaque uixi
 ne mihi commissas auferrem perfida uoces. 100
 iam nunc te per inane chaos, per Tartara, coniunx,
 si sunt ulla, sequar, quam longo tradita leto
 incertum est: poenas animae uiuacis ab ipsa
 ante feram. potuit cernens tua funera, Magne,
 non fugere in mortem: planctu contusa peribit, 105
 effluet in lacrimas: numquam uenimus ad enses
 aut laqueos aut praecipites per inania iactus:
 turpe mori post te solo non posse dolore.'
 sic ubi fata, caput ferali obduxit amictu
 decreuitque pati tenebras puppisque cauernis 110
 delituit, saeuumque arte complexa dolorem
 perfruitur lacrimis et amat pro coniuge luctum.
 illam non fluctus stridensque rudentibus Eurus
 mouit et exurgens ad summa pericula clamor,
 uotaque sollicitis faciens contraria nautis 115
 composita in mortem iacuit fauitque procellis.
 prima ratem Cypros spumantibus accipit undis;
 inde tenens pelagus, sed iam moderatior, Eurus
 in Libycas egit sedes et castra Catonis.
 tristis, ut in multo mens est praesaga timore, 120
 aspexit patrios comites a litore Magnus
 et fratrem; medias praeceps tunc fertur in undas.
 ' di ubi sit, germane, parens; stat summa caputque
 orbis, an occidimus Romanaque Magnus ad umbras
 abstulit?' haec fatur; quem contra talia frater: 125
 ' o ~~fi~~lx, quem sors alias dispersit in oras
 quique nefas audis: oculos, germane, nocentis
 spectato genitore fero. non Caesaris armis
 occubuit dignoque perit auctore ruinae:
 rege sub impuro Nilotica rura tenente, 130
 hospitii fretus superis et munere tanto
 in proauos, cecidit donati uictima regni.
 uidi ego magnanimi lacerantes pectora patris,
 nec credens Pharium tantum potuisse tyrannum
 litore Niliaco socerum iam stare putauit. 135
 sed me nec sanguis nec tantum uolnera nostri
 adfecere senis, quantum gestata per urbem
 ora ducis, quae transfixo sublimia pilo
 uidimus: haec fama est oculis uictoris iniqui
 seruari, scelerisque fidem quaesisse tyrannum. 140
 nam corpus Phariaene canes auidaeque uolucres
 distulerint, an furtiuus, quem uidimus, ignis

soluerit, ignoro. quaecumque iniuria fati
 abstulit hos artus, superis haec crimina dono:
 seruata de parte queror.' **U**m talia Magnus 145
 audisset, non in gemitus lacrimasque dolorem
 effudit, iustaque furens pietate profatur
 ' **P**recipitate rates e sicco litore, nautae;
 classis in aduersos erumpat remige uentos.
 ite, duces, mecum (nusquam ciuilibus armis 150
 tanta fuit merces) inhumatos condere manes,
 sanguine semiuiri Magnum satiare tyranni.
 non ego Pellaeas arces adytisque resectum
 corpus Alexandri pigra Mareotide mergam?
 non mihi pyramidum tumulis euolsus Amasis 155
 atque alii reges Nilo torrente natabunt?
 omnia dent poenas nudo tibi, Magne, sepulchra.
 euoluam busto iam numen gentibus Isim
 et tectum lino spargam per uolgus Osirim
 [et sacer in Magni cineres mactabitur Apis] 160
 suppositisque deis uram caput. has mihi poenas
 terra dabit: linquam uacuos cultoribus agros,
 nec, Nilus cui crescat, erit; solusque tenebis
 Aegypton, genitor, populis superisque fugatis.'
 dixerat, et classem saeuus rapiebat in undas; 165
 sed Cato laudatam iuuenis conpescuit iram.
 interea totis audito funere Magni
 litoribus sonuit percussus planctibus aether,
 exemploque carens et nulli cognitus aeuo
 luctus erat, mortem populos deflere potentis. 170
 sed magis, ut uisa est lacrimis exhausta, solutas
 in uoltus effusa comas, Cornelia puppe
 egrediens, rursus geminato uerbere plangunt.
 ut primum in sociae peruenit litora terrae,
 collegit uestes miserique insignia Magni 175
 armaque et inpressas auro, quas gesserat olim.
 exuias pictasque togas, uelamina summo
 ter conspecta Ioui, funestoque intulit igni.
 ille fuit miserae Magni cinis. accipit omnis
 exemplum pietas, et toto litore busta 180
 surgunt Thessalicis reddentia manibus ignem.
 sic, ubi depastis summittere gramina campis
 et renouare parans hibernas Apulus herbas
 igne fouet terras, simul et Garganus et arua
 Volturis et calidi lucent buceta Matini. 185
 non tamen ad Magni peruenit gratius umbras
 omne quod in superos audet conuicia uolgus
 Pompeiumque deis obicit, quam pauca Catonis
 uerba sed a pleno uenientia pectore ueri.
 'cuius obit' inquit 'multum maioribus inpar 190
 nosse modum iuris, sed in hoc tamen utilis aeuo,

cui non ulla fuit iusti reuerentia; salua
 libertate potens, et solus plebe parata
 priuatus seruire sibi, rectorque senatus,
 sed regnantis, erat. nil belli iure poposcit, 195
 quaeque dari uoluit uoluit sibi posse negari.
 inmodicas possedit opes, sed plura retentis
 intulit. inuasit ferrum, sed ponere norat.
 praetulit arma togae, sed pacem armatus amauit.
 iuuit sumpta ducem, iuuit dimissa potestas. 200
 casta domus luxuque carens corruptaque numquam
 fortuna domini. clarum et uenerabile nomen
 gentibus et multum nostrae quod proderat urbi.
 olim uera fides Sulla Marioque receptis
 libertatis obit: Pompeio rebus adempto 205
 nunc et ficta perit. non iam regnare pudebit,
 nec color imperii nec frons erit ulla senatus.
 o felix, cui summa dies fuit obuia uicto
 et cui quaerendos Pharium scelus obtulit enses.
 forsitan in soceri potuisses uiuere regno. 210
 scire mori sors prima uiris, set proxima cogi.
 et mihi, si fatis aliena in iura uenimus,
 fac talem, Fortuna, Iubam; non deprecor hosti
 seruari, dum me seruet ceruice recisa.'

uocibus his maior, quam si Romana sonarent 215
 rostra ducis laudes, generosam uenit ad umbram
 mortis honos. fremit interea discordia uolgi,
 castrorum bellique piget post funera Magni;
 cum Tarcondimotus linquendi signa Catonis
 sustulit. hunc rapta fugientem classe secutus 220
 litus in extremum tali Cato uoce notauit:
 ' o numquam pacate Cilix, iterumne rapinas
 uadis in aequoreas? Magnum fortuna remouit,
 iam pelago pirata redis.' tumaspicit omnis
 in coetu motuque uiros; quorum unus aperta 225
 mente fugae tali compellat uoce regentem:
 ' nos, Cato, adueniam, Pompei duxit in arma,
 non belli ciuilis amor, partesque fauore
 fecimus. ille iacet quem paci praetulit orbis,
 causaque nostra perit: patrios permitte penates 230
 desertamque domum dulcesque reuisere natos.
 nam quis erit finis si nec Pharsalia pugnae
 nec Pompeius erit? perierunt tempora uitae,
 mors eat in tutum; iustas sibi nostra senectus
 prospiciat flammas: bellum ciuile sepulchra 235
 uix ducibus praestare potest. non barbara uictos
 regna manent, non Armenium mihi saeua minatur
 aut Scythicum fortuna iugum: sub iura togati
 ciuis eo. quisquis Magno uiuente secundus,
 hic mihi primus erit. sacris praestabitur umbris 240

summus honor; dominum, quam clades cogit, habebo,
 nullum, Magne, ducem: te solum in bella secutus
 post te fata sequar; nec enim sperare secunda
 fas mihi nec liceat. fortuna cuncta tenentur
 Caesaris, Emathium sparsit uictoria ferrum; 245
 clausa fides miseris, et toto solus in orbe est
 qui uelit ac possit uictis praestare salutem.
 Pompeio scelus est bellum ciuile preempto,
 quo fuerat uiuente fides. si publica iura,
 si semper sequeris patriam, Cato, signa petamus 250
 Romanus quae consul habet.' si ille profatus
 insiluit puppi iuuenum comitante tumultu.
 actum Romanis fuerat de rebus, et omnis
 indiga seruitii feruebat litore plebes:
 erupere ducis sacro de pectore uoces. 255
 'ergo pari uoto gessisti bella, iuuentus,
 tu quoque pro dominis, et Pompeiana fuisti
 non Romana manus? quod non in regna laboras,
 quod tibi, non ducibus, uiuis morerisque, quod orbem
 adquiris nulli, quod iam tibi uincere tutum est, 260
 bella fugis quaerisque iugum ceruice uacanti
 et nescis sine rege pati. nunc causa pericli
 digna uiris. potuit uestro Pompeius abuti
 sanguine: nunc patriae iugulos ensesque negatis,
 cum prope libertas? unum fortuna reliquit 265
 iam tribus e dominis. pudeat: plus regia Nili
 contulit in leges et Parthi militis arcus.
 ite, o degeneres, Ptolemaei munus et arma
 spernite. quis uestras ulla putet esse nocentes
 caede manus? credet faciles sibi terga dedisse, 270
 credet ab Emathiis primos fugisse Philippis.
 uadite securi; meruistis iudice uitam
 Caesare non armis, non obsidione subacti.
 o famuli turpes, domini post fata prioris
 itis ad heredem. cur non maiora mereri 275
 quam uitam ueniamque libet? rapiatur in undas
 infelix coniunx Magni prolesque Metelli,
 ducite Pompeios, Ptolemaei uincite munus.
 nostra quoque inuiso quisquis feret ora tyranno
 non parua mercede dabit: sciat ista iuuentus 280
 ceruicis pretio bene se mea signa secutam.
 quin agite et magna meritum cum caede parate:
 ignauum scelus est tantum fuga.' dixit, et omnes
 haud aliter medio reuocauit ab aequore puppes
 quam, simul effetas linquunt examina ceras 285
 atque oblita faui non miscent nexibus alas
 sed sibi quaeque uolat nec iam degustat amarum
 desidiosa thymum, Phrygii sonus increpat aeris,
 attonitae posuere fugam studiumque laboris

floriferi repetunt et sparsi mellis amorem: 290
 gaudet in Hyblaeo securus gramine pastor
 diuitias seruasse casae. sic uoce Catonis
 inculcata uiris iusti patientia Martis.
 iamque actu belli non doctas ferre quietem
 constituit mentes serieque agitare laborum. 295
 primum litoreis miles lassatur harenis.
 proximus in muros et moenia Cyrenarum
 est labor: exclusus nulla se uindicat ira,
 poenaeque de uictis sola est uicisse Catoni.
 inde peti placuit Libyci contermina Mauris 300
 regna Iubae, sed iter mediis natura uetabat
 Syrtibus: hanc audax sperat sibi cedere uirtus.
 Syrtes uel, primam mundo natura figuram
 cum daret, in dubio pelagi terraeque reliquit
 (nam neque subsedit penitus, quo stagna profundi 305
 acciperet, nec se defendit ab aequore tellus,
 ambigua sed lege loci iacet inuia sedes,
 aequora fracta uadis abruptaque terra profundo,
 et post multa sonant proiecti litora fluctus:
 sic male deseruit nullosque exegit in usus 310
 hanc partem natura sui); uel plenior alto
 olim Syrtis erat pelago penitusque natabat,
 sed rapidus Titan ponto sua lumina pascens
 aequora subduxit zonae uicina perustae;
 et nunc pontus adhuc Phoebosiccante repugnat, 315
 mox, ubi damnosum radios admouerit aeuum,
 tellus Syrtis erit; nam iam breuis unda superne
 innatat et late periturum deficit aequor.
 ut primum remis actum mare propulit omne
 classis onus, densis fremuit niger imbribus Auster. 320
 in sua regna furens temptatum classibus aequor
 turbine defendit longeque a Syrtibus undas
 egit et inlato confregit litore pontum.
 tum, quarum recto deprendit carbasa malo,
 eripuit nautis, frustraue rudentibus ausis 325
 uela negare Noto spatium uicere carinae,
 atque ultra proram tumuit sinus. omnia siquis
 prouidus antemnae suffixit lintea summae,
 uincitur et nudis auertitur armamentis.
 sors melior classi quae fluctibus incidit altis 330
 et certo iactata mari. quaecumque leuatae
 arboribus caesis flatum effudere prementem,
 abstulit has liber uentis contraria uoluens
 aestus et obnixum uictor detrusit in Austrum.
 has uada destituunt, atque interrupta profundo 335
 terra ferit puppes, dubioque obnoxia fato
 pars sedet una ratis, pars altera pendet in undis.
 tum magis inpactis breuius mare terraque saepe

obuia consurgens: quamuis elisus ab Austro,
 saepe tamen cumulos fluctus non uincit harenae. 340
 eminent in tergo pelagi procul omnibus aruis
 inuolatus aqua sicci iam pulueris agger;
 stant miseri nautae, terraeque haerente carina
 litora nulla uident. sic partem intercipit aequor,
 pars rarium maior regimen clauumque secuta est 345
 tuta fuga, nautasque loci sortita peritos
 torpentem Tritonos adit inlaesa paludem.
 hanc, ut fama, deus quem toto litore pontus
 audit uentosa perflantem marmora concha,
 hanc et Pallas amat, patrio quae uertice nata 350
 terrarum primam Libyen (nam proxima caelo est,
 ut probat ipse calor) tetigit, stagnique quieta
 uoltus uidit aqua posuitque in margine plantas
 et se dilecta Tritonida dixit ab unda.
 quam iuxta Lethon tacitus praelabatur amnis, 355
 infernis, ut fama, trahens obliuia uenis,
 atque, insopiti quondam tutela draconis,
 Hesperidum pauper spoliatis frondibus hortus.
 inuidus, annoso qui famam derogat aeuo,
 qui uates ad uera uocat. fuit aurea silua 360
 diuitiisque graues et fuluo germine rami
 uirgineusque chorus, nitidi custodia luci,
 et numquam somno damnatus lumina serpens
 robora complexus rutilo curuata metallo.
 abstulit arboribus pretium nemorique laborem 365
 Alcides, passusque inopes sine pondere ramos
 rettulit Argolico fulgentia poma tyranno.
 his igitur depulsa locis eiectaue classis
 Syrtibus haut ultra Garamantidas attigit undas,
 sed duce Pompeio Libyae melioris in oris 370
 mansit. at inpatiens uirtus haerere Catonis
 audet in ignotas agmen committere gentes
 armorum fidens et terra cingere Syrtim.
 hoc eadem suadebat hiemps quae clauserat aequor;
 et spes imber erat nimios metuentibus ignes, 375
 ut neque sole uiam nec duro frigore saeuam
 inde polo Libyes, hinc bruma temperet annus.
 atque ingressurus steriles sic fatur harenas:
 ' o quibus uam salus placuit mea castra secutis
 indomita ceruice mori, conponite mentes 380
 ad magnum uirtutis opus summosque labores.
 uadimus in campos steriles exustaque mundi,
 qua nimius Titan et rariae in fontibus undae,
 siccaque letiferis squalent serpentibus arua.
 durum iter ad leges patriaeque ruentis amorem. 385
 per mediam Libyen ueniant atque inuia temptent,
 siquibus in nullo positum est euadere uoto,

siquibus ire sat est. neque enim mihi fallere quemquam
 est animus tectoque metu perducere uolgens.

hi mihi sint comites, quos ipsa pericula ducent, 390
 qui me teste pati uel quae tristissima pulchrum
 Romanumque putant. at, qui sponsore salutis
 miles eget capiturque animae dulcedine, uadat
 ad dominum meliore uia. dum primus harenas
 ingrediar primusque gradus in puluere ponam, 395
 me aetherius feriat, mihi plena ueneno
 occurrat serpens, fatoque pericula uestra
 praetemptate meo. sitiatur quicumque bibentem
 uiderit, aut umbras nemorum quicumque petentem
 aestuet, aut equitem peditum praecedere turmas 400
 deficiat: siquo fuerit discrimine notum
 dux an miles eam. serpens, sitis, ardor harenae
 dulcia uirtuti; gaudet patientia duris;
 laetius est, quotiens magno sibi constat, honestum.
 sola potest Libye turba praestare malorum 405
 ut deceat fugisse uiros.' sic ille pauentis
 incendit uirtute animos et amore laborum,
 inreducemque uiam deserto limite carpit;
 et sacrum paruo nomen clausura sepulchro
 inuasit Libye securi fata Catonis. 410

tertia pars rerum Libye, si credere fama
 cuncta uelis; at, si uentos caelumque sequaris,
 pars erit Europae. nec enim plus litora Nili
 quam Scythicus Tanais primis a Gadibus absunt,
 unde Europa fugit Libyen et litora flexu 415
 Oceano fecere locum; sed maior in unam
 orbis abit Asiam. nam, cum communiter istae
 effundant Zephyrum, Boreae latus illa sinistrum
 contingens dextrumque Noti discedit in ortus
 Eurum sola tenens. Libycae quod fertile terraest 420
 uergit in occasus; sed et haec non fontibus ullis
 soluitur: Arctos raris Aquilonibus imbres
 accipit et nostris reficit sua rura serenis.
 in nullas uitatur opes; non aere nec auro
 excoquitur, nullo glaebarum crimine pura 425
 et penitus terra est. tantum Maurusia genti
 robora diuitiae, quarum non nouerat usum,
 sed citri contenta comis uiuebat et umbra.
 in nemus ignotum nostrae uenere secures,
 extremoque epulas mensasque petimus ab orbe. 430
 at, quaecumque uagam Syrtim complectitur ora
 sub nimio proiecta die, uicina perusti
 aetheris, exurit messes et puluere Bacchum
 enecat et nulla putris radice tenetur.
 temperies uitalis abest, et nulla sub illa 435
 cura Iouis terra est; natura deside torpet

orbis et inmotis annum non sentit harenis.
hoc tam segne solum raras tamen exerit herbas,
quas Nasamon, gens dura, legit, qui proxima ponto
nudus rura tenet; quem mundi barbara damnis 440
Syrtris alit. nam litoreis populator harenis
inminet et nulla portus tangente carina
nouit opes: sic cum toto commercia mundo
naufraigiis Nasamones habent. hac ire Catonem
dura iubet uirtus. illic securi iuuentus 445
uentorum nullasque timens tellure procellas
aequoreos est passa metus. nam litore sicco,
quam pelago, Syrtris uiolentius excipit Austrum,
et terrae magis ille nocens. non montibus ortum
aduersis frangit Libye scopulisque repulsum 450
dissipat et liquidas e turbine soluit in auras,
nec ruit in siluas annosaque robora torquens
lassatur: patet omne solum, liberque meatu
Aeoliam rabiem totis exercet harenis,
et non imbriferam contorto puluere nubem 455
in flexum uiolentus agit: pars plurima terrae
tollitur et numquam resoluta uertice pendet.
regna uidet pauper Nasamon errantia uento
discussasque domos, uolitantque a culmine raptae
detecto Garamante casae. non altius ignis 460
rapta uehit; quantumque licet consurgere fumo
et uiolare diem, tantus tenet aera puluis.
tum quoque Romanum solito uiolentior agmen
adgreditur, nullisque potest consistere miles
instabilis, raptis etiam quas calcit, harenis. 465
concuteret terras orbemque a sede moueret,
si solida Libye conpage et pondere duro
clauderet exesis Austrum scopulosa cauernis;
sed, quia mobilibus facilis turbatur harenis,
nusquam luctando stabilis manet, imaque tellus 470
stat, quia summa fugit. galeas et scuta uirorum
pilaque contorsit uiolento spiritus actu
intentusque tulit magni per inania caeli.
illud in extrema forsitan longeque remota
prodigium tellure fuit, delapsaque caelo 475
arma timent gentes hominumque erepta lacertis
a superis demissa putant. sic illa profecto
sacrificio cecidere Numae, quae lecta iuuentus
patricia ceruice mouet: spoliauerat Auster
aut Boreas populos ancilia nostra ferentes. 480
sic orbem torquente Noto Romana iuuentus
procubuit timuitque rapi; constrinxit amictus
inseruitque manus terrae nec pondere solo
sed nisu iacuit, uix sic immobilis Austro;
qui super ingentis cumulos inuoluit harenae 485

atque operit tellure uiros. uix tollere miles
 membra ualet multo congestu pulueris haerens.
 alligat et stantis adfusae magnus harenae
 agger, et inmoti terra surgente tenentur.
 saxa tulit penitus discussis proruta muris 490
 effuditque procul miranda sorte malorum:
 qui nullas uidere domos uidere ruinas.
 iamque iter omne latet nec sunt discrimina terrae:
 [ulla nisi aetheriae medio uelut aequore flammae]
 sideribus nouere uiam; nec sidera tota 495
 ostendit Libycae finitor circulus orae,
 multaue deuexo terrarum margine celat.
 utque calor soluit quem torserat aera uentus,
 incensusque dies, manant sudoribus artus,
 arent ora siti. conspecta est parua maligna 500
 unda procul uena, quam uix e puluere miles
 corripens patulum galeae confudit in orbem
 porrexitque duci. squalabant puluere fauces
 cunctorum, minimumque tenens dux ipse liquoris
 inuidiosus erat. 'one' inquit' egener unum 505
 miles in hac turba uacuum uirtute putasti?
 usque adeo mollis primisque caloribus inpar
 sum uisus? quanto poena tu dignior ista es,
 qui populo sitiente bibas!' si concitus ira
 excussit galeam, suffecitque omnibus unda. 510
 uentum erat ad templum Libycis quod gentibus unum
 inculti Garamantes habent. stat sortiger illic
 Iuppiter, ut memorant, sed non aut fulmina uibrans
 aut similis nostro, sed tortis cornibus Hammon.
 non illic Libycae posuerunt ditia gentes 515
 templa, nec Eois splendent donaria gemmis:
 quamuis Aethiopum populis Arabumque beatis
 gentibus atque Indis unus sit Iuppiter Hammon,
 pauper adhuc deus est, nullis uiolata per aeuum
 diuitiis delubra tenens, morumque priorum 520
 numen Romano templum defendit ab auro.
 esse locis superos testatur silua per omnem
 sola uirens Libyen. nam quidquid puluere sicco
 separat ardentem tepida Berenicida Lepti
 ignorat frondes: solus nemus abstulit Hammon. 525
 siluarum fons causa loco, qui putria terrae
 alligat et domitas unda conectit harenas.
 hic quoque nil obstat Phoebo, cum cardine summo
 stat librata dies; truncum uix protegit arbor,
 tam breuis in medium radiis conpellitur umbra. 530
 deprensus est hunc esse locum qua circulus alti
 solstitii medium signorum percutit orbem.
 at tibi, quaecumque es Libyco gens igne dirempta, 538
 in Noton umbra cadit, quae nobis exit in Arcton.

te segnis Cynosura subit, tu sicca profundo
 mergi Plaustra putas, nullumque in uertice semper
 sidus habes in mune mari; procul axis uterque est,
 et fuga signorum medio rapit omnia caelo.
 non obliqua meant, nec Tauro Scorpios exit 533
 rectior aut Aries donat sua tempora Librae
 aut Astraea iubet lentos descendere Pisces.
 par Geminis Chiron, et idem, quod Carcinos ardens,
 humidus Aegoceros nec plus Leo tollitur Vrna.
 stabant ante fores populi quos miserat Eos 544
 cornigerique Iouis monitu noua fata petebant;
 sed Latio cessere duci, comitesque Catonem
 orant exploret Libycum memorata per orbem
 numina, de fama tam longi iudicet aeu.
 maximus hortator scrutandi uoce deorum
 euentus Labienus erat. 'sors obtulit' inquit 550
 'et fortuna uiae tam magni numinis ora
 consiliumque dei: tanto duce possumus uti
 per Syrtes, bellisque datos cognoscere casus.
 nam cui crediderim superos arcana daturos
 dicturosque magis, quam sancto, uera, Catoni? 555
 certe uita tibi semper directa supernas
 ad leges, sequerisque deum. datur, ecce, loquendi
 cum Ioue libertas: inquire in fata nefandi
 Caesaris et patriae uenturos excute mores.
 iure suo populis uti legumque licebit, 560
 an bellum ciuile perit? tua pectora sacra
 uoce reple; durae saltem uirtutis amator
 quaere quid est uirtus et posce exemplar honesti.'
 ille deo plenus tacita quem mente gerebat
 effudit dignas adytis e pectore uoces. 565
 ' quid quaeri, Labiene, iubes? an liber in armis
 occubuisse uelim potius quam regna uidere?
 an sit uita nihil sed longa an differat aetas?
 an noceat uis nulla bono fortunaque perdat
 opposita uirtute minas, laudandaque uelle 570
 sit satis et numquam successu crescat honestum?
 scimus, et hoc nobis non altius inseret Hammon.
 haeremus cuncti superis, temploque tacente
 nil facimus non sponte dei; nec uocibus ullis
 numen eget, dixitque semel nascentibus auctor 575
 quidquid scire licet. sterilesne elegit harenas
 ut caneret paucis, mersitque hoc puluere uerum,
 estque dei sedes nisi terra et pontus et aer
 et caelum et uirtus? superos quid quaerimus ultra?
 Iuppiter est quodcumque uides, quodcumque moueris. 580
 sortilegis egeant dubii semperque futuris
 casibus ancipites: me non oracula certum
 sed mors certa facit. pauido fortique cadendum est:

hoc satis est dixisse Iouem.' sic ille profatus
 seruataque fide templi discedit ab aris 585
 non exploratum populis Hammona relinquens.
 ipse manu sua pila gerit, praecedit anheli
 militis ora pedes, monstrat tolerare labores,
 non iubet, et nulla uehitur ceruice supinus
 carpentoque sedens; somni parcissimus ipse est; 590
 ultimus haustor aquae quam, tandem fonte reperto,
 indiga cogatur laticis <s>pectare iuuentus,
 stat dum lixa bibat. si ueris magna paratur
 fama bonis et si successu nuda remoto
 inspicitur uirtus, quidquid laudamus in ullo 595
 maiorum, fortuna fuit. quis Marte secundo,
 quis tantum meruit populorum sanguine nomen?
 hunc ego per Syrtes Libyaeque extrema triumphum
 ducere maluerim, quam ter Capitolia curru
 scandere Pompei, quam frangere colla Iugurthae. 600
 ecce parens uerus patriae, dignissimus aris,
 Roma, tuis, per quem numquam iurare pudebit
 et quem, si steteris umquam ceruice soluta,
 nunc, olim, factura deum es. iam spissior ignis,
 et plaga, quam nullam superi mortalibus ultra 605
 a medio fecere die, calcatur, et unda
 rarior. inuentus mediis fons unus harenis
 largus aquae, sed quem serpentum turba tenebat
 uix capiente loco; stabant in margine siccae
 aspides, in mediis sitiabant dipsades undis. 610
 ductor, ut aspexit perituros fonte relicto,
 adloquitur. ' una specie conterrita leti,
 ne dubita, miles, tutos haurire liquores.
 noxia serpentum est admixto sanguine pestis;
 morsu uirus habent et fatum dente minantur, 615
 pocula morte carent.' dixitdubiumque uenenum
 hausit; et in tota Libyae fons unus harena
 ille fuit de quo primus sibi posceret undam.
 cur Libycus tantis exundet pestibus aer
 fertilis in mortes, aut quid secreta nocenti 620
 miscuerit natura solo, non cura laborque
 noster scire ualet, nisi quod uolgata per orbem
 fabula pro uera decepit saecula causa.
 finibus extremis Libyes, ubi feruida tellus
 accipit Oceanum demisso sole calentem, 625
 squalebant late Phorcynidos arua Medusae,
 non nemorum protecta coma, non mollia sulco,
 sed dominae uoltu conspectis aspera saxis.
 hoc primum natura nocens in corpore saeuas
 eduxit pestes; illis e faucibus angues 630
 stridula fuderunt uibratis sibila linguis.
 ipsa flagellabant gaudentis colla Medusae, 633

femineae cui more comae per terga solutae 632
 surgunt aduersa subrectae fronte colubrae 634
 uipereumque fluit depexo crine uenenum.
 hoc habet infelix, cunctis inpune, Medusa,
 quod spectare licet. nam rictus oraque monstri
 quis timuit? quem, qui recto se lumine uidit,
 passa Medusa mori est? rapuit dubitantia fata
 praeuenitque metus; anima periere retenta 640
 membra, nec emissae riguere sub ossibus umbrae.
 Eumenidum crines solos mouere furores,
 Cerberos Orpheo leniuit sibila cantu,
 Amphitryoniades uidit, cum uinceret, hydram:
 hoc monstrum timuit genitor numenque secundum 645
 Phorcys aquis Cetoque parens ipsaeque sorores
 Gorgones; hoc potuit caelo pelagoque minari
 torporem insolitum mundoque obducere terram.
 e caelo uolucres subito cum pondere lapsae,
 in scopulis haesere ferae, uicina colentes 650
 Aethiopum totae riguerunt marmore gentes.
 nullum animal uisus patiens, ipsique retrorsum
 effusi faciem uitabant Gorgonos angues.
 illa sub Hesperiiis stantem Titana columnis
 in cautes Atlanta dedit; caeloque timente 655
 olim Phlegraeo stantis serpente gigantas
 erexit montes, bellumque inmane deorum
 Pallados e medio confecit pectore Gorgon.
 quo postquam partu Danaes et diuite nimbo
 ortum Parrhasiae uexerunt Persea pinnae 660
 Arcados auctoris citharae liquidaeque palaestrae,
 et subitus praepes Cyllenida sustulit harpen,
 harpen alterius monstri iam caede rubentem
 a Ioue dilectae fuso custode iuuencae,
 auxilium uolucris Pallas tulit innuba fratri 665
 pacta caput monstri, terraeque in fine Libyssae
 Persea Phoebeos conuerti iussit ad ortus
 Gorgonos auerso sulcantem regna uolatu,
 et clipeum laeuae fuluo dedit aere nitentem
 in quo saxificam iussit spectare Medusam. 670
 quam sopor aeternam tracturus morte quietem
 obruit haud totam: uigilat pars magna comarum
 defenduntque caput protenti crinibus hydri,
 pars iacet in medios uoltus oculisque tenebras
 <offundit clausis et somni duplicat umbras.> 674a
 ipsa regit trepidum Pallas, dextraque trementem
 Perseos auersi Cyllenida derigit harpen
 lata colubriferi rumpens confinia colli.
 quos habuit uoltus hamati uolnere ferri
 caesa caput Gorgon! quanto spirare ueneno
 ora rear quantumque oculos effundere mortis! 680

nec Pallas spectare potest, uoltusque gelassent
Perseos auersi, si non Tritonia densos
sparsisset crines texissetque ora colubris.
aliger in caelum sic rapta Gorgone fugit.
ille quidem pensabat iter propiusque secabat 685
aera, si medias Europae scinderet urbes:
Pallas frugiferas iussit non laedere terras
et parci populis. quis enim non praepete tanto
aethera respiceret? Zephyro conuertitur ales
itque super Libyen, quae nullo consita cultu 690
sideribus Phoeboque uacat: premit orbita solis
exuritque solum; nec terra celsior ulla
nox cadit in caelum lunaeque meatibus obstat,
si flexus oblita uagi per recta cucurrit
signa nec in Borean aut in Noton effugit umbram. 695
illa tamen sterilis tellus fecundaque nulli
arua bono uirus stillantis tabe Medusae
concupiunt dirosque fero de sanguine rores,
quos calor adiuuit putrique incoxit harenae.
hic quae prima caput mouit de puluere tabes 700
aspida somniferam tumida ceruice leuauit.
plenior huc sanguis et crassi gutta ueneni
decidit; in nulla plus est serpente coactum.
ipsa caloris egens gelidum non transit in orbem
sponte sua, Niloque tenuis metitur harenas; 705
sed (quis erit nobis lucri pudor?) inde petuntur
huc Libycae mortes et fecimus aspida mercem.
at non stare suum miseris passura cruorem
squamiferos ingens haemorrhoidis explicat orbes,
natus et ambiguae coleret qui Syrtidos arua 710
chersydros, tractique uia fumante chelydri,
et semper recto lapsurus limite cenchris:
pluribus ille notis uariatam tingitur aluum
quam paruis pictus maculis Thebanus ophites.
concolor exustis atque indiscretus harenis 715
hammodytes, spinaque uagi torquente cerastae,
et scytale sparsis etiamnunc sola pruinis
exuuias positura suas, et torrida dipsas,
et grauis in geminum uergens caput amphisbaena,
et natrix uiolator aquae, iaculique uolucres, 720
et contentus iter cauda sulcare parias,
oraque distendens auidus fumantia prester,
ossaque dissoluens cum corpore tabificus seps;
sibilaque effundens cunctas terrentia pestes,
ante uenena nocens, late sibi summouet omne 725
uolgus et in uacua regnat basiliscus harena.
uos quoque, qui cunctis innoxia numina terris
serpitis, aurato nitidi fulgore dracones,
letiferos ardens facit Africa: ducitis altum

aera cum pinnis, armentaque tota secuti 730
rumpitis ingentes amplexi uerbere tauros;
nec tutus spatium est elephans: datis omnia leto,
nec uobis opus est ad noxia fata ueneno.
has inter pestes duro Cato milite siccum
emetitur iter, tot tristia fata suorum 735
insolitasque uidens paruo cum uolnere mortes.
signiferum iuuenem Tyrreni sanguinis Aulum
torta caput retro dipsas calcata momordit.
uix dolor aut sensus dentis fuit, ipsaque leti
frons caret inuidia nec quicquam plaga minatur. 740
ecce, subit uirus tacitum, carpitque medullas
ignis edax calidaque incendit uiscera tabe.
ebibit umorem circum uitalia fusum
pestis et in sicco linguam torrere palato
coepit; defessos iret qui sudor in artus 745
non fuit, atque oculos lacrimarum uena refugit.
non decus imperii, non maestis iura Catonis
ardentem tenuere uirum, ne spargere signa
auderet totisque furens exquireret aruis
quas poscebat aquas sitiens in corde uenenum. 750
ille uel in Tanain missus Rhodanumque Padumque
arderet Nilumque bibens per rura uagantem.
accessit morti Libye, fatigue minorem
famam dipsas habet terris adiuta perustis.
scrutatur uenas penitus squalentis harenae, 755
nunc redit ad Syrtes et fluctus accipit ore,
aequoreusque placet, sed non et sufficit, umor.
nec sentit fatigue genus mortemque ueneni,
sed putat esse sitim; ferroque aperire tumentis
sustinuit uenas atque os implere cruore. 760
iussit signa rapi propere Cato: discere nulli
permissum est hoc posse sitim. sed tristior illo
mors erat ante oculos, miserique in crure Sabelli
seps stetit exiguus; quem flexo dente tenacem
auolsitque manu piloque adfixit harenis. 765
parua modo serpens, sed qua non ulla cruentae
tantum mortis habet. nam plagae proxima circum
fugit rupta cutis pallentiaque ossa retexit;
iamque sinu laxo nudum sine corpore uolnus.
membra natant sanie, surae fluxere, sine ullo 770
tegmine poples erat, femorum quoque musculus omnis
liquitur, et nigra destillant inguina tabe.
dissiluit stringens uterum membrana, fluuntque
uiscera; nec, quantus toto de corpore debet,
effluit in terras, saeuum sed membra uenenum 775
decoquit, in minimum mors contrahit omnia uirus.
quidquid homo est, aperit pestis natura profana: 779
uincula neruorum et laterum textura cauumque 777

pectus et abstrusum fibris uitalibus omne
 morte patet. manant umeri fortesque lacerti, 780
 colla caputque fluunt: calido non ocius Austro
 nix resoluta cadit nec solem cera sequetur.
 parua loquor, corpus sanie stillasse perustum:
 hoc et flamma potest; sed quis rogos abstulit ossa?
 haec quoque discedunt, putrisque secuta medullas 785
 nulla manere sinunt rapidi uestigia fati.
 Cinyphias inter pestes tibi palma nocendi est:
 eripiunt omnes animam, tu sola cadauer.
 ecce, subit facies leto diuersa fluenti.
 Nasidium Marsi cultorem torridus agri 790
 percussit prester. illi rubor igneus ora
 succendit, tenditque cutem pereunte figura
 miscens cuncta tumor; toto iam corpore maior
 humanumque egressa modum super omnia membra
 efflatur sanies late pollente ueneno; 795
 ipse latet penitus congesto corpore mersus,
 nec lorica tenet distenti pectoris auctum.
 spumeus accenso non sic exundat aeno
 undarum cumulus, nec tantos carbasa Coro
 curuauere sinus. tumidos iam non capit artus 800
 informis globus et confuso pondere truncus.
 intactum uolucrum rostris epulasque daturum
 haud inpune feris non ausi tradere busto
 nondum stante modo crescens fugere cadauer.
 sed maiora parant Libycae spectacula pestes. 805
 inpressit dentes haemorrhoids aspera Tullo,
 magnanimo iuueni miratorique Catonis.
 utque solet pariter totis se fundere signis
 Corycii pressura croci, sic omnia membra
 emisere simul rutilum pro sanguine uirus. 810
 sanguis erant lacrimae; quaecumque foramina nouit
 umor, ab his largus manat cruor; ora redundant
 et patulae nares; sudor rubet; omnia plenis
 membra fluunt uenis; totum est pro uolnere corpus.
 at tibi, Laeue miser, fixus praecordia pressit 815
 Niliaca serpente cruor, nulloque dolore
 testatus morsus subita caligine mortem
 accipis et socias somno descendis ad umbras.
 non tam ueloci corrumpunt pocula leto
 stipite quae diro uirgas mentita Sabaeas 820
 toxica fatilegi carpunt matura Saitae.
 ecce, procul saeuos sterili se robore trunci
 torsit et inmisit (iaculum uocat Africa) serpens
 perque caput Pauli transactaque tempora fugit.
 nil ibi uirus agit: rapuit cum uolnere fatum. 825
 deprensus est, quae funda rotat quam lenta uolarent,
 quam segnis Scythicae strideret harundinis aer.

quid prodest miseri basiliscus cuspidē Murri
 transactus? uelox currit per tela uenenum
 inuaditque manum; quam protinus ille relecto 830
 ense ferit totoque semel demittit ab armo,
 exemplarque sui spectans miserabile leti
 stat tutus pereunte manu. quis fata putarit
 scorpion aut uires maturae mortis habere?
 ille minax nodis et recto uerbere saeuos 835
 teste tulit caelo uicti decus Orionis.
 quis calcare tuas metuat, salpuga, latebras?
 et tibi dant Stygiae ius in sua fila sorores.
 sic nec clara dies nec nox dabat atra quietem
 suspecta miseris in qua tellure iacebant. 840
 nam neque congestae struxere cubilia frondes
 nec culmis creuere tori, sed corpora fati
 expositi uoluuntur humo, calidoque uapore
 adliciunt gelidas nocturno frigore pestes,
 innocuosque diu rictus torpente ueneno 845
 inter membra fouent. nec, quae mensura uiarum
 quisue modus, norunt caelo duce: saepe querentes
 'reddite, di,' lamant ' miseris quae fugimus arma,
 reddite Thessaliam. patimur cur segnia fata
 in gladios iurata manus? pro Caesare pugnant 850
 dipsades et peragunt ciuilia bella cerastae.
 ire libet qua zona rubens atque axis inustus
 solis equis; iuuat aetheriis ascribere causis
 quod peream, caeloque mori. nil, Africa, de te
 nec de te, natura, queror: tot monstra ferentem 855
 gentibus ablatum dederas serpentibus orbem,
 inpatiensque solum Cereris cultore negato
 damnasti atque homines uoluisti desse uenenis.
 in loca serpentum nos uenimus: accipe poenas
 tu, quisquis superum commercia nostra perosus 860
 hinc torrente plaga, dubiis hinc Syrtibus orbem
 abrumpens medio posuisti limite mortes.
 per secreta tui bellum ciuile recessus
 uadit, et arcani miles tibi conscius orbis
 claustra ferit mundi. forsā maiora supersunt 865
 ingressis: coeunt ignes stridentibus undis
 et premitur natura poli; set longius istac
 nulla iacet tellus, quam fama cognita nobis
 tristia regna Iubae. quaeremus forsitan istas
 serpentum terras: habet hoc solacia caelum: 870
 uiuit adhuc aliquid. patriae non arua requiro
 Europamque alios soles Asiamque uidentem:
 qua te parte poli, qua te tellure reliqui,
 Africa? Cyrenis etiamnunc bruma rigebat:
 exiguae uia legem conuertimus anni? 875
 imus in aduersos axes, euoluimur orbe,

terga damus ferienda Noto; nunc forsitan ipsa est
 sub pedibus iam Roma meis. solacia fati
 haec petimus: ueniant hostes, Caesarque sequatur
 qua fugimus.' is dura suos patientia questus 880
 exonerat. cogit tantos tolerare labores
 summa ducis uirtus, qui nuda fusus harena
 excubat atque omni fortunam prouocat hora.
 omnibus unus adest fatis; quocumque uocatus
 aduolat atque ingens meritum maiusque salute 885
 contulit, in letum uires; puduitque gementem
 illo teste mori. quod ius habuisset in ipsum
 ulla lues? casus alieno in pectore uincit
 spectatorque docet magnos nil posse dolores.
 uix miseris serum tanto lassata periclo 890
 auxilium Fortuna dedit. gens unica terras
 incolit a saeuo serpentum innoxia morsu,
 Marmaridae Psylli. par lingua potentibus herbis,
 ipse cruor tutus nullumque admittere uirus
 uel cantu cessante potens. natura locorum 895
 iussit ut immunes mixtis serpentibus essent.
 profuit in mediis sedem posuisse uenenis.
 pax illis cum morte data est. fiducia tanta est
 sanguinis, in terras paruus cum decidit infans,
 nequa sit externae Veneris mixtura timentes 900
 letifica dubios explorant aspide partus.
 utque Iouis uolucer, calido cum protulit ouo
 inplumis natos, solis conuertit ad ortus:
 qui potuere pati radios et lumine recto
 sustinere diem, caeli seruantur in usus, 905
 qui Phoebos cessere, iacent: sic pignora gentis
 Psyllus habet, siquis tactos non horruit angues,
 siquis donatis lusit serpentibus infans.
 nec solum gens illa sua contenta salute
 excubat hospitibus, contraque nocentia monstra 910
 Psyllus adest populis. qui tum Romana secutus
 signa, simul iussit statui tentoria ductor,
 primum, quas ualli spatium comprehendit, harenas
 expurgat cantu uerbisque fugantibus angues.
 ultima castrorum medicatus circumit ignis. 915
 hic ebulum stridet peregrinaque galbana sudant,
 et tamarix non laeta comas Eoaque costas
 et panacea potens et Thessala centaurea
 peucedanonque sonant flammis Erycinaque thapsos,
 et larices fumoque grauem serpentibus urunt 920
 habrotonum et longe nascentis cornua cerui.
 sic nox tuta uiris. at, siquis peste diurna
 fata trahit, tunc sunt magicae miracula gentis
 Psyllorumque ingens et rapti pugna ueneni.
 nam primum tacta designat membra saliuu, 925

quae cohibet uirus retinetque in uolnere pestem;
 plurima tunc uoluit spumanti carmina lingua
 murmure continuo, nec dat suspiria cursus
 uolneris aut minimum patiuntur fata tacere.
 saepe quidem pestis nigris inserta medullis 930
 excantata fugit; sed, siquod tardius audit
 uirus et elicited iussumque exire repugnat,
 tum super incumbens pallentia uolnera lambit
 ore uenena trahens et siccat dentibus artus,
 extractamque potens gelido de corpore mortem 935
 expuit; et cuius morsus superauerit anguis
 iam promptum Psyllis uel gustu nosse ueneni.
 hoc igitur tandem leuior Romana iuuentus
 auxilio late squalentibus errat in aruis.
 bis positis Phoebe flammis, bis luce recepta 940
 uidit harenuagum surgens fugiensque Catonem.
 iamque illi magis atque magis durescere puluis
 coepit et in terram Libye spissata redire,
 iamque procul rarae nemorum se tollere frondes,
 surgere congesto non culta mapalia culmo. 945
 quanta dedit miseris melioris gaudia terrae
 cum primum saeuos contra uidere leones!
 proxima Leptis erat, cuius statione quieta
 exegere hiemem nimbis flammisque carentem.
 Caesar, ut Emathia satiatus clade recessit, 950
 cetera curarum proiecit pondera soli
 intentus genero; cuius uestigia frustra
 terris sparsa legens fama duce tendit in undas,
 Threiciasque legit fauces et amore notatum
 aequor et Heroas lacrimoso litore turres, 955
 qua pelago nomen Nepheleias abstulit Helle.
 non Asiam breuioris aquae disternat usquam
 fluctus ab Europa, quamuis Byzantion arto
 Pontus et ostriferam dirimat Calchedona cursu,
 Euxinumque ferens paruo ruat ore Propontis. 960
 Sigeasque petit famae mirator harenas
 et Simoentis aquas et Graio nobile busto
 Rhoetion et multum debentis uatibus umbras.
 circumit exustae nomen memorabile Troiae
 magnaue Phoebei quaerit uestigia muri. 965
 iam siluae steriles et putres robore trunci
 Assaraci pressere domos et templa deorum
 iam lassa radice tenent, ac tota teguntur
 Pergama dumetis: etiam periore ruinae.
 aspicit Hesiones scopulos siluaque latentis 970
 Anchisae thalamos; quo iudex sederit antro,
 unde puer raptus caelo, quo uertice Nais
 luxerit Oenone: nullum est sine nomine saxum.
 inscius in sicco serpentem puluere riuum

transierat, qui Xanthus erat. securus in alto 975
gramine ponebat gressus: Phryx incola manes
Hectoreos calcare uetat. discussa iacebant
saxa nec ullius faciem seruantia sacri:
' Erceas' monstrator ait 'non respicis aras?'
o sacer et magnus uatum labor! omnia fato 980
eripis et populis donas mortalibus aeuum.
inuidia sacrae, Caesar, ne tangere famae;
nam, siquid Latiis fas est promittere Musis,
quantum Zmyrnaei durabunt uatis honores,
uenturi me teque legent; Pharsalia nostra 985
uiuēt, et a nullo tenebris damnabimur aeuo.
ut ducis inpleuit uisus ueneranda uetustas,
erexit subitas congestu caespitis aras
uotaque turicremos non inrita fudit in ignes.
' diuinerum, Phrygias colitis quicumque ruinas, 990
Aeneaeque mei, quos nunc Lauinia sedes
seruat et Alba, lares, et quorum lucet in aris
ignis adhuc Phrygius, nullique aspecta uirorum
Pallas, in abstruso pignus memorabile templo,
gentis Iuleae uestris clarissimus aris 995
dat pia tura nepos et uos in sede priore
rite uocat. date felices in cetera cursus,
restituam populos; grata uice moenia reddent
Ausonidae Phrygibus, Romanaque Pergama surgent.'
sic fatus repetit classes et tota secundis 1000
uela dedit Coris, auidusque urgente procella
Iliacas pensare moras Asiamque potentem
praeuehitur pelagoque Rhodon spumante relinquit.
septima nox Zephyro numquam laxante rudentes
ostendit Phariis Aegyptia litora flammis. 1005
sed prius orta dies nocturnam lampada textit
quam tutas intraret aquas. ibi plena tumultu
litora et incerto turbatas murmure uoces
accipit, ac dubiis ueritus se credere regnis
abstinuit tellure rates. sed dira satelles 1010
regis dona ferens medium prouectus in aequor
colla gerit Magni Phario uelamine tecta
ac prius infanda commendat crimina uoce.
' errarum domitor, Romanae maxime gentis,
et, quod adhuc nescis, genero secure perempto, 1015
rex tibi Pellaeus belli pelagique labores
donat et Emathiis quod solum defuit armis
exhibet. absenti bellum ciuile peractum est:
Thessalicas quaerens Magnus reparare ruinas
ense iacet nostro. tanto te pignore, Caesar, 1020
emimus; hoc tecum percussum est sanguine foedus.
accipe regna Phari nullo quaesita cruore,
accipe Niliaci ius gurgitis, accipe quidquid

pro Magni ceruice dares; dignumque clientem
 castris crede tuis cui tantum fata licere 1025
 in generum uoluere tuum. nec uile putaris
 hoc meritum, facili nobis quod caede peractum est.
 hospes auitus erat, depulso sceptrum parenti
 reddiderat. quid plura feram? tu nomina tanto
 inuenies operi, uel famam consule mundi. 1030
 si scelus est, plus te nobis debere fateris,
 quod scelus hoc non ipse facis.' is fatus opertum
 detexit tenuitque caput. iam languida morte
 effigies habitum noti mutauerat oris.
 non primo Caesar damnauit munera uisu 1035
 auertitque oculos; uoltus, dum crederet, haesit;
 utque fidem uidit sceleris tutumque putauit
 iam bonus esse socer, lacrimas non sponte cadentis
 effudit gemitusque expressit pectore laeto,
 non aliter manifesta potens abscondere mentis 1040
 gaudia quam lacrimis, meritumque inmane tyranni
 destruit et generi mauolt lugere reuolsum
 quam debere caput. qui duro membra senatus
 calcarat uoltu, qui sicco lumine campos
 uiderat Emathios, uni tibi, Magne, negare 1045
 non audet gemitus. o sors durissima fati!
 huncine tu, Caesar, scelerato Marte petisti
 qui tibi flendus erat? nunc mixti foedera tangunt
 te generis? nunc gnata iubet maerere neposque?
 credis apud populos Pompei nomen amantis 1050
 hoc castris prodesse tuis? fortasse tyranni
 tangeris inuidia, captique in uiscera Magni
 hoc alii licuisse doles, quererisque perisse
 uindictam belli raptumque e iure superbi
 uictoris generum. quisquis te flere coegit 1055
 impetus, a uera longe pietate recessit.
 scilicet hoc animo terras atque aequora lustras,
 necubi suppressus pereat gener. o bene rapta
 arbitrio mors ista tuo! quam magna remisit
 crimina Romano tristis fortuna pudori, 1060
 quod te non passa est misereri, perfide, Magni
 uiuentis! nec non his fallere uocibus audet
 acquiritque fidem simulati fronte doloris:
 'aufer ab aspectu nostro funesta, satelles,
 regis dona tui. peius de Caesare uestrum 1065
 quam de Pompeio meruit scelus; unica belli
 praemia ciuilis, uictis donare salutem,
 perdidimus. quod si Phario germana tyranno
 non inuisa foret, potuissem reddere regi
 quod meruit, fratrique tuum pro munere tali 1070
 misissem, Cleopatra, caput. secreta quid arma
 mouit et inseruit nostro sua tela labori?

ergo in Thessalicis Pellaeo fecimus aruis
 ius gladio? uestris quaesita licentia regnis?
 non tuleram Magnum mecum Romana regentem: 1075
 te, Ptolemaee, feram? frustra ciuilibus armis
 miscuimus gentes, siqua est hoc orbe potestas
 altera quam Caesar, si tellus ulla duorum est.
 uertissem Latias a uestro litore proras:
 famae cura uetat, ne non damnasse cruentam 1080
 sed uidear timuisse Pharon. nec fallere uosmet
 credite uictorem: nobis quoque tale paratum
 litoris hospitium; ne sic mea colla gerantur
 Thessaliae fortuna facit. maiore profecto
 quam metui poterat discrimine gessimus arma: 1085
 exilium generique minas Romamque timebam:
 poena fugae Ptolemaeus erat. sed parcimus annis
 donamusque nefas. sciat hac pro caede tyrannus
 nil uenia plus posse dari. uos condite busto
 tanti colla ducis, sed non ut crimina solum 1090
 uestra tegat tellus: iusto date tura sepulchro
 et placate caput cineresque in litore fusos
 colligite atque unam sparsis date manibus urnam.
 sentiat aduentum soceri uocesque querentis
 audiat umbra pias. dum nobis omnia praefert, 1095
 dum uitam Phario mauolt debere clienti,
 laeta dies rapta est populis, concordia mundo
 nostra perit. caruere deis mea uota secundis,
 ut te complexus positis felicibus armis
 adfectus a te ueteres uitamque rogarem, 1100
 Magne, tuam dignaque satis mercede laborum
 contentus par esse tibi. tunc pace fideli
 fecissem ut uictus posses ignoscere diuis,
 fecisses ut Roma mihi.' nec talia fatus
 inuenit fletus comitem nec turba querenti 1105
 credidit: abscondunt gemitus et pectora laeta
 fronte tegunt, hilaresque nefas spectare cruentum,
 o bona libertas, cum Caesar lugeat, audent.

Liber X

Vt primum terras Pompei colla secutus
attigit et diras calcavit Caesar harenas,
pugnauit fortuna ducis fatumque nocentis
Aegypti, regnum Lagi Romana sub arma
iret, an eriperet mundo Memphiticus ensis 5
uictoris uictique caput. tua profuit umbra,
Magne, tui socerum rapuere a sanguine manes,
ne populus post te Nilum Romanus amaret.
inde Paraetioniam fertur securus in urbem
pignore tam saeui sceleris sua signa secutam. 10
sed fremitu uolgi fasces et iura querentis
inferri Romana suis discordia sensit
pectora et ancipites animos, Magnumque perisse
non sibi. tum uoltu semper celante pauorem
intrepidus superum sedes et templa uetusti 15
numinis antiquas Macetum testantia uires
circumit, et nulla captus dulcedine rerum,
non auro cultuque deum, non moenibus urbis,
effossum tumulis cupide descendit in antrum.
illic Pellaei proles uaesana Philippi, 20
felix praedo, iacet, terrarum uindice fato
raptus: sacratis totum spargenda per orbem
membra uiri posuere adytis; fortuna pepercit
manibus, et regni durauit ad ultima fatum.
nam sibi libertas umquam si redderet orbem 25
ludibrio seruatus erat, non utile mundo
editus exemplum, terras tot posse sub uno
esse uiro. Macetum fines latebrasque suorum
deseruit uictasque patri despexit Athenas,
perque Asiae populos fatis urgumentibus actus 30
humana cum strage ruit gladiumque per omnis
exegit gentes, ignotos miscuit amnes
Persarum Euphraten, Indorum sanguine Gangen,
terrarum fatale malum fulmenque quod omnis
percuteret pariter populos et sidus iniquum 35
gentibus. Oceano classes inferre parabat
exteriore mari. non illi flamma nec undae
nec sterilis Libye nec Syrticus obstitit Hammon.
isset in occasus mundi deuexa secutus
ambissetque polos Nilumque a fonte bibisset: 40
occurrit suprema dies, naturaque solum
hunc potuit finem uaesano ponere regi;
qui secum inuidia, quo totum ceperat orbem,
abstulit imperium, nulloque herede relicto

totius fati lacerandas praebuit urbes. 45
 sed cecidit Babylone sua Partho que uerendus.
 pro pudor, Eoi propius timuere sarisas
 quam nunc pila timent populi. licet usque sub Arcton
 regnemus Zephyrique domos terrasque premamus
 flagrantis post terga Noti, cedemus in ortus 50
 Arsacidum domino. non felix Parthia Crassis
 exiguae secreta fuit prouincia Pellae.
 iam Pelusiaco ueniens a gurgite Nili
 rex puer inbellis populi sedauerat iras,
 obside quo pacis Pellaea tutus in aula 55
 Caesar erat, cum se parua Cleopatra biremi
 corrupto custode Phari laxare catenas
 intulit Emathiis ignaro Caesare tectis,
 dedecus Aegypti, Latii feralis Erinys,
 Romano non casta malo. quantum inpulit Argos 60
 Iliacasque domos facie Spartana nocenti,
 Hesperios auxit tantum Cleopatra furores.
 terruit illa suo, si fas, Capitolia sistro
 et Romana petit inbelli signa Canopo
 Caesare captiuo Pharios ductura triumphos; 65
 Leucadioque fuit dubius sub gurgite casus,
 an mundum ne nostra quidem matrona teneret.
 hoc animi nox illa dedit quae prima cubili
 miscuit incestam ducibus Ptolemaida nostris.
 quis tibi uaesani ueniam non donet amoris, 70
 Antoni, durum cum Caesaris hauserit ignis
 pectus? et in media rabie medioque furore
 et Pompeianis habitata manibus aula
 sanguine Thessalicae cladis perfusus adulter
 admisit Venerem curis, et miscuit armis 75
 illicitosque toros et non ex coniuge partus.
 pro pudor, oblitus Magni tibi, Iulia, fratres
 obscaena de matre dedit, partesque fugatas
 passus in extremis Libyae coalescere regnis
 tempora Niliaco turpis dependit amori, 80
 dum donare Pharon, dum non sibi uincere mauolt.
 quem formae confisa suae Cleopatra sine ullis
 tristis adit lacrimis, simulatum compta dolorem
 qua decuit, ueluti laceros dispersa capillos,
 et sic orsa loqui: ' siquid est, o maxime Caesar, 85
 nobilitas, Pharii proles clarissima Lagi,
 exul in aeternum sceptris depulsa paternis,
 ni tua restituit ueteri me dextera fato,
 complector regina pedes. tu gentibus aequum
 sidus ades nostris. non urbes prima tenebo 90
 femina Niliacas: nullo discrimine sexus
 reginam scit ferre Pharos. lege summa perempti
 uerba patris, qui iura mihi communia regni

et thalamos cum fratre dedit. puer ipse sororem, 95
 sit modo liber, amat; sed habet sub iure Pothini
 adfectus ensesque suos. nil ipsa paterni
 iuris inire peto: culpa tantoque pudore
 solue domum, remoue funesta satellitis arma
 et regem regnare iube. quantosne tumores
 mente gerit famulus! Magni ceruice reuolsa 100
 iam tibi, sed procul hoc auertant fata, minatur.
 sat fuit indignum, Caesar, mundoque tibi que
 Pompeium facinus meritumque fuisse Pothini.
 nequiquam duras temptasset Caesaris aures:
 uoltus adest precibus faciesque incesta perorat. 105
 exigit infandam corrupto iudice noctem.
 pax ubi parta ducis donisque ingentibus empta est,
 excepere epulae tantarum gaudia rerum,
 explicuitque suos magno Cleopatra tumultu
 nondum translotos Romana in saecula luxus. 110
 ipse locus templi, quod uix corruptior aetas
 extruat, instar erat, laqueataque tecta ferebant
 diuitias crassumque trabes absconderat aurum.
 nec summis crustata domus sectisque nitebat
 marmoribus, stabatque sibi non segnis achates 115
 purpureusque lapis, totaque effusus in aula
 calcabatur onyx; hebenus Mareotica uastos
 non operit postes sed stat pro robore uili,
 auxilium non forma domus. ebur atria uestit,
 et suffecta manu foribus testudinis Indae 120
 terga sedent, crebro maculas distincta zmaragdo.
 fulget gemma toris, et iaspide fulua supellex
 <stat mensas onerans, uariaque triclinia ueste> 122a
 strata micant, Tyrio cuius pars maxima fuco
 cocta diu uirus non uno duxit aeno,
 pars auro plumata nitet, pars ignea cocco, 125
 ut mos est Phariis miscendi licia telis.
 tum famulae numerus turbae populusque minister.
 discolor hos sanguis, alios distinxerat aetas;
 haec Libycos, pars tam flauos gerit altera crines
 ut nullis Caesar Rheni se dicat in aruis 130
 tam rutilas uidisse comas; pars sanguinis usti
 torta caput refugosque gerens a fronte capillos;
 nec non infelix ferro mollita iuuentus
 atque exsecta uirum: stat contra fortior aetas
 uix ulla fuscante tamen lanugine malas. 135
 discubuere illic reges maiorque potestas
 Caesar; et inmodice formam fucata nocentem,
 nec sceptris contenta suis nec fratre marito,
 plena maris rubri spoliis, colloque comisque
 diuitias Cleopatra gerit cultuque laborat. 140
 candida Sidonio perlucet pectora filo,

quod Nilotis acus compressum pectine Serum
 soluit et extenso laxauit stamina uelo.
 dentibus hic niueis sectos Atlantide silua
 inposuere orbis, quales ad Caesaris ora 145
 nec capto uenere Iuba. pro caecus et amens
 ambitione furor, ciuilia bella gerenti
 diuitias aperire suas, incendere mentem
 hospitis armati. non sit licet ille nefando
 Marte paratus opes mundi quaesisse ruina; 150
 pone duces priscos et nomina pauperis aevi
 Fabricios Curiosque graues, hic ille recumbat
 sordidus Etruscis abductus consul aratris:
 optabit patriae talem duxisse triumphum.
 infudere epulas auro, quod terra, quod aer, 155
 quod pelagus Nilusque dedit, quod luxus inani
 ambitione furens toto quaesiuit in orbe
 non mandante fame; multas uolucresque ferasque
 Aegypti posuere deos, manibusque ministrat
 Niliacas crystallos aquas, gemmaeque capaces 160
 excepere merum, sed non Mareotidos uuae,
 nobile sed paucis senium cui contulit annis
 indomitum Meroe cogens spumare Falernum.
 accipiunt sertas nardo florente coronas
 et numquam fugiente rosa, multumque madenti 165
 infudere comae quod nondum euanuit aura
 cinnamon externa nec perdidit aera terrae,
 aduectumque recens uicinae messis amomon.
 discit opes Caesar spoliati perdere mundi
 et gessisse pudet genero cum paupere bellum 170
 et causas Martis Phariis cum gentibus optat.
 postquam epulis Bacchoque modum lassata uoluptas
 inposuit, longis Caesar producere noctem
 inchoat adloquiis, summaque in sede iacentem
 linigerum placidis conpellat Acorea dictis. 175
 ' o sariis deuote senex, quodque arguit aetas
 non neglecte deis, Phariae primordia gentis
 terrarumque situs uolgique edissere mores
 et ritus formasque deum; quodcumque uetustis
 insculptum est adytis profer, noscique uolentes 180
 prode deos. si Cecropium sua sacra Platona
 maiores docuere tui, quis dignior umquam
 hoc fuit auditu mundique capacior hospes?
 fama quidem generi Pharias me duxit ad urbes,
 sed tamen et uestri; media inter proelia semper 185
 stellarum caelique plagis superisque uacauit,
 nec meus Eudoxi uincetur fastibus annus.
 sed, cum tanta meo uiuat sub pectore uirtus,
 tantus amor ueri, nihil est quod noscere malim
 quam fluii causas per saecula tanta latentis 190

ignotumque caput: spes sit mihi certa uidendi
 Niliacos fontes, bellum ciuile relinquam.'
 finierat, contraque sacer sic orsus Acoreus:
 'fas mihi magnorum, Caesar, secreta parentum
 edere ad hoc aevi populis ignota profanis. 195
 sit pietas aliis miracula tanta silere;
 ast ego caelicolis gratum reor ire per omnis
 hoc opus et sacras populis notescere leges.
 sideribus, quae sola fugam moderantur Olympi
 occurruntque polo, diuersa potentia prima 200
 mundi lege data est. sol tempora diuidit aevi,
 mutat nocte diem, radiisque potentibus astra
 ire uetat cursusque uagos statione moratur;
 luna suis uicibus Tethyn terrenaque miscet;
 frigida Saturno glacies et zona niualis 205
 cessit; habet uentos incertaque fulmina Mauors;
 sub Ioue temperies et numquam turbidus aer;
 at fecunda Venus cunctarum semina rerum
 possidet; immensae Cyllenius arbiter undaest.
 hunc ubi pars caeli tenuit, qua mixta Leonis 210
 sidera sunt Cancro, rapidos qua Sirius ignes
 exerit et uarii mutator circulus anni
 Aegoceron Cancrumque tenet, cui subdita Nili
 ora latent, quae cum dominus percussit aquarum
 igne superiecto, tunc Nilus fonte soluto, 215
 exit ut Oceanus lunaribus incrementis,
 iussus adest, auctusque suos non ante coartat
 quam nox aestiuas a sole receperit horas.
 uana fides ueterum, Nilo, quod crescat in arua,
 Aethiopum prodesse niues. non Arctos in illis 220
 montibus aut Boreas. testis tibi sole perusti
 ipse color populi calidique uaporibus Austri.
 adde quod omne caput fluuii, quodcumque soluta
 praecipitat glacies, ingresso uere tumescit
 prima tabe niuis: Nilus neque suscitatur undas 225
 ante Canis radios nec ripis alligat amnem
 ante parem nocti Libra sub iudice Phoebum.
 inde etiam leges aliarum nescit aquarum,
 nec tumet hibernus, cum longe sole remoto
 officiis caret unda suis: dare iussus iniquo 230
 temperiem caelo mediis aestatibus exit
 sub torrente plaga, neu terras dissipet ignis
 Nilus adest mundo contraque incensa Leonis
 ora tumet Cancroque suam torrente Syenen
 inploratus adest, nec campos liberat undis 235
 donec in autumnum declinet Phoebus et umbras
 extendat Meroe. quis causas reddere possit?
 sic iussit natura parens discurrere Nilum,
 sic opus est mundo. Zephyros quoque uana uetustas

his ascripsit aquis, quorum stata tempora flatus 240
 continuique dies et in aera longa potestas,
 uel quod ab occiduo depellunt nubila caelo
 trans Noton et fluuio cogunt incumbere nimbos,
 uel quod aquas totiens rumpentis litora Nili
 adsiduo feriunt coguntque resistere fluctu: 245
 ille mora cursus aduersique obice ponti
 aestuat in campos. sunt qui spiramina terris
 esse putent magnosque cauae conpagis hiatus.
 com meat hac penitus tacitis discursibus unda
 frigore ab Arctoo medium reuocata sub axem, 250
 cum Phoebus pressit Meroen tellusque perusta
 illuc duxit aquas; trahitur Gangesque Padusque
 per tacitum mundi: tunc omnia flumina Nilus
 uno fonte uomens non uno gurgite perfert.
 rumor ab Oceano, qui terras alligat omnes, 255
 exundante procul uiolentum erumpere Nilum
 aequoreosque sales longo mitescere tractu.
 nec non Oceano pasci Phoebumque polosque
 credimus: hunc, calidi tetigit cum bracchia Cancri,
 sol rapit, atque undae plus quam quod digerat aer 260
 tollitur; hoc noctes referunt Niloque profundunt.
 ast ego, si tantam ius est mihi soluere litem,
 quasdam, Caesar, aquas post mundi sera peracti
 saecula concussis terrarum erumpere uenis
 non id agente deo, quasdam conpage sub ipsa 265
 cum toto coepisse reor, quas ille creator
 atque opifex rerum certo sub iure coerces.
 quae tibi noscendi Nilum, Romane, cupido est,
 et Phariis Persisque fuit Macetumque tyrannis,
 nullaque non aetas uoluit conferre futuris 270
 notitiam; sed uincit adhuc natura latendi.
 summus Alexander regum, quem Memphis adorat,
 inuidit Nilo, misitque per ultima terrae
 Aethiopum lectos: illos rubicunda perusti
 zona poli tenuit; Nilum uidere calentem. 275
 uenit ad occasus mundique extrema Sesostris
 et Pharios currus regum ceruicibus egit;
 ante tamen uestros amnes, Rhodanumque Padumque,
 quam Nilum de fonte bibit. uaesanus in ortus
 Cambyses longi populos peruenit ad aeui, 280
 defectusque epulis et pastus caede suorum
 ignoto te, Nile, redit. non fabula mendax
 ausa loqui de fonte tuo est. ubicumque uideris
 quaereris, et nulli contingit gloria genti
 ut Nilo sit laeta suo. tua flumina prodam, 285
 qua deus undarum celator, Nile, tuarum
 te mihi nosse dedit. medio consurgis ab axe;
 ausus in ardentem ripas attollere Cancrum

in Borean is rectus aquis mediumque Booten
 (cursus in occasus flexu torquetur et ortus, 290
 nunc Arabum populis, Libycis nunc aequus harenis),
 teque uident primi, quaerunt tamen hi quoque, Seres,
 Aethiopumque feris alieno gurgite campos,
 et te terrarum nescit cui debeat orbis.
 arcanum natura caput non prodidit ulli, 295
 nec licuit populis paruum te, Nile, uidere,
 amouitque sinus et gentes maluit ortus
 mirari quam nosse tuos. consurgere in ipsis
 ius tibi solstitiis, aliena crescere bruma
 atque hiemes adferre tuas, solique uagari 300
 concessum per utrosque polos. hic quaeritur ortus,
 illic finis aquae. late tibi gurgite rupto
 ambitur nigris Meroe fecunda colonis,
 laeta comis hebeni, quae quamuis arbore multa
 frondeat aestatem nulla sibi mitigat umbra, 305
 linea tam rectum mundi ferit illa Leonem.
 inde plagas Phoebi damnum non passus aquarum
 praeueheris sterilesque diu metiris harenas,
 nunc omnes unum uires collectus in amnem,
 nunc uagus et spargens facilem tibi cedere ripam. 310
 rursus multifidas reuocat piger alueus undas,
 qua dirimunt Arabum populis Aegyptia rura
 regni claustra Philae. mox te deserta secantem,
 qua iungunt nostrum rubro commercia ponto,
 mollis lapsus agit. quis te tam lene fluentem 315
 moturum totas uiolenti gurgitis iras,
 Nile, putet? sed, cum lapsus abrupta uiarum
 excepere tuos et praecipites cataractae
 ac nusquam uetitis ullas obsistere cautes
 indignaris aquis, spuma tunc astra lacessis, 320
 cuncta fremunt undis, ac multo murmure montis
 spumeus inuitis canescit fluctibus amnis.
 hinc, Abaton quam nostra uocat ueneranda uetustas,
 terra potens primos sentit percussa tumultus
 et scopuli, placuit fluuii quos dicere uenas, 325
 quod manifesta noui primum dant signa tumoris.
 hinc montes natura uagis circumdedit undis,
 qui Libyae te, Nile, negent; quos inter in alta
 it conualle tacens iam moribus unda receptis.
 prima tibi campos permittit apertaque Memphis 330
 rura modumque uetat crescendi ponere ripas.'
 sic uelut in tuta securi pace trahebant
 noctis iter mediae. sed non uaesana Pothini
 mens inbuta semel sacra iam caede uacabat
 a scelerum motu: Magno nihil ille perempto 335
 iam putat esse nefas; habitant sub pectore manes
 ultricesque deae dant in noua monstra furorem.

dignatur uiles isto quoque sanguine dextras
quo Fortuna parat uictos perfundere patres,
poenaque ciuilis belli, uindicta senatus 340
paene data est famulo. procul hoc auertite, fata,
crimen, ut haec Bruto ceruix absente secetur.
in scelus it Pharium Romani poena tyranni,
exemplumque perit. struit audax inrita fatis
nec parat occultae caedem committere fraudi 345
inuictumque ducem detecto Marte lacessit.
tantum animi delicta dabant, ut colla ferire
Caesaris et socerum iungi tibi, Magne, iuberet;
atque haec dicta monet famulos perferre fideles
ad Pompeianae socium sibi caedis Achillam, 350
quem puer inbellis cunctis praefecerat armis
et dederat ferrum, nullo sibi iure retento,
in cunctos in seque simul. ' tu mollibus' inquit
' nunc incumbe toris et pinguis exige somnos:
inuasit Cleopatra domum, nec prodita tantum est 355
sed donata Pharos. cessas accurrere solus
ad dominae thalamos? nubit soror in pia fratri,
nam Latio iam nupta duci est, interque maritos
discurrens Aegypton habet Romamque meretur.
expugnare senem potuit Cleopatra uenenis: 360
crede, miser, puero, quem nox si iunxerit una
et semel amplexus incesto pectore passus
hauserit obscaenum titulo pietatis amorem,
meque tuumque caput per singula forsitan illi
oscula donabit. crucibus flammisque luemus 365
si fuerit formonsa soror. nil undique restat
auxilii: rex hinc coniunx, hinc Caesar adulter.
et sumus, ut fatear, tam saeua iudice sontes:
quem non e nobis credit Cleopatra nocentem
a quo casta fuit? per te quod fecimus una 370
perdidimusque nefas, perque ictum sanguine Magni
foedus, ades; subito bellum molire tumultu,
inrue; nocturnas rumpamus funere taedas
crudellemque toris dominam mactemus in ipsis
cum quocumque uiro. nec nos deterreat ausis 375
Hesperii fortuna ducis, quae sustulit illum
inposuitque orbi: communis gloria nobis,
nos quoque sublimes Magnus facit. aspice litus,
spem nostri sceleris; pollutos consule fluctus
quid liceat nobis, tumulumque e puluere paruo 380
aspice Pompei non omnia membra tegentem.
quem metuis, par huius erat. non sanguine clari
(quid refert?) nec opes populorum et regna mouemus:
ad scelus ingentis fati sumus. attrahit illos
in nostras fortuna manus: en, altera uenit 385
uictima nobilior. placemus caede secunda

Hesperias gentes: iugulus mihi Caesaris haustus
 hoc praestare potest, Pompei caede nocentis
 ut populus Romanus amet. quid nomina tanta
 horremus uiresque ducis, quibus ille relictis 390
 miles erit? nox haec peraget ciuilia bella
 inferiasque dabit populis et mittet ad umbras
 quod debetur adhuc mundo caput. ite feroces
 Caesaris in iugulum; praestet Lagea iuuentus
 hoc regi, Romana sibi. tu parce morari. 395
 plenum epulis madidumque mero Venerique paratum
 inuenies: aude, superi tot uota Catonum
 Brutorumque tibi tribuent.' nonentus Achilles
 suadenti parere nefas haud clara mouendis,
 ut mos, signa dedit castris nec prodidit arma 400
 ullius clangore tubae: temere omnia saeui
 instrumenta rapit belli. pars maxima turbae
 plebis erat Latiae, sed tanta obliuio mentis
 cepit in externos corrupto milite mores
 ut duce sub famulo iussuque satellitis irent 405
 quos erat indignum Phario parere tyranno.
 nulla fides pietasque uiris qui castra secuntur,
 uenalesque manus; ibi fas ubi proxima merces:
 aere merent paruo, iugulumque in Caesaris ire
 non sibi dant. pro fas! ubi non ciuilia bella 410
 inuenit imperii fatum miserabile nostri?
 Thessaliae subducta acies in litore Nili
 more furit patrio. quid plus te, Magne, recepto
 ausa foret Lagea domus? dat scilicet omnis
 dextera quod debet superis, nullique uacare 415
 fas est Romano. Latium sic scindere corpus
 dis placitum: non in soceri generique fauorem
 discedunt populi; ciuilia bella satelles
 mouit, et in partem Romani uenit Achilles;
 et nisi fata manus a sanguine Caesaris arcent 420
 hae uincent partes. aderat maturus uterque,
 et districta epulis ad cunctas aula patebat
 insidias, poteratque cruor per regia fundi
 pocula Caesareus mensaeque incumbere ceruix.
 sed metuunt belli trepidos in nocte tumultus, 425
 ne caedes confusa manu permissaque fatis
 te, Ptolemaee, trahat. tanta est fiducia ferri,
 non rapuere nefas; summi contempta facultas
 est operis; uisum famulis reparabile damnum
 illam mactandi dimittere Caesaris horam. 430
 seruatur poenas in aperta luce daturus;
 donata est nox una duci, uixitque Pothini
 munere Phoebeos Caesar dilatus in ortus.
 Lucifer a Casia prospexit rupe diemque
 misit in Aegypton primo quoque sole calentem, 435

cum procul a muris acies non sparsa maniplis
nec uaga conspicitur, sed iustos qualis ad hostes
recta fronte uenit: passuri comminus arma
laturique ruunt. at Caesar moenibus urbis
diffisus foribus clausae se protegit aulae 440
degeneres passus latebras. nec tota uacabat
regia compresso: minima collegerat arma
parte domus. tangunt animos iraeque metusque,
et timet incursus indignaturque timere.
sic fremit in paruis fera nobilis abdita claustris 445
et frangit rabidos praemorso carcere dentes,
nec secus in Siculis fureret tua flamma cauernis,
obstrueret summam siquis tibi, Mulciber, Aetnam.
audax Thessalici nuper qui rupe sub Haemi
Hesperiae cunctos proceres aciemque senatus 450
Pompeiumque ducem causa sperare uetante
non timuit fatumque sibi promisit iniquum,
expauit seruile nefas, intraque penates
obruitur telis. quem non uiolasset Alanus,
non Scythia, non fixo qui ludit in hospite Maurus, 455
hic, cui Romani spatium non sufficit orbis,
paruaque regna putet Tyriis cum Gadibus Indos,
ceu puer inbellis uel captis femina muris,
quaerit tuta domus; spem uitae in limine clauso
ponit, et incerto lustrat uagus atria cursu, 460
non sine rege tamen, quem ducit in omnia secum
sumpturus poenas et grata piacula morti
missurusque tuum, si non sint tela nec ignes,
in famulos, Ptolemaee, caput. sic barbara Colchis
creditur ultorem metuens regnique fugaeque 465
ense suo fratrisque simul ceruice parata
expectasse patrem. cogunt tamen ultima rerum
spem pacis temptare ducem, missusque satelles
regius, ut saeuos absentis uoce tyranni
corriperet famulos, quo bellum auctore mouerent. 470
sed neque ius mundi ualuit nec foedera sancta
gentibus, orator regis pacisque sequester
<quin caderet ferro. quamquam quis talia facta> 472a
aestimat in numero scelerum ponenda tuorum,
tot monstris Aegypte nocens? non Thessala tellus
uastaque regna Iubae, non Pontus et inopia signa 475
Pharnacis et gelido circumfluis orbis Hiberno
tantum ausus scelerum, non Syrtis barbara, quantum
deliciae fecere tuae. premit undique bellum,
inque domum iam tela cadunt quassantque penates.
non aries uno moturus limina pulsu 480
fracturusque domum, non ulla est machina belli,
nec flammis mandatur opus; sed caeca iuuentus
consilii uastos ambit diuisa penates,

et nusquam totis incursat uiribus agmen.
 fata uetant, muriue uicem Fortuna tuetur. 485
 nec non et ratibus temptatur regia, qua se
 protulit in medios audaci margine fluctus
 luxuriosa domus. sed adest defensor ubique
 Caesar et hos aditus gladiis, hos ignibus arcet,
 obsessusque gerit, tanta est constantia mentis, 490
 expugnantis opus. piceo iubet unguine tinctas
 lampadas inmitti iunctis in uela carinis;
 nec piger ignis erat per stuppea uincula perque
 manantis cera tabulas, et tempore eodem
 transtraque nautarum summique arsere ceruchi. 495
 iam prope semustae merguntur in aequora classes,
 iamque hostes et tela natant. nec puppibus ignis
 incubuit solis; sed quae uicina fuere
 tecta mari longis rapuere uaporibus ignem,
 et cladem fouere Noti, percussaue flamma 500
 turbine non alio motu per tecta cucurrit
 quam solet aetherio lampas decurrere sulco
 materiaque carens atque ardens aere solo.
 illa lues paulum clausa reuocauit ab aula
 urbis in auxilium populos. nec tempora cladis 505
 perdidit in somnos, sed caeca nocte carinis
 insiluit Caesar semper feliciter usus
 praecipiti cursu bellorum, et tempore raptio
 nunc claustrum pelagi cepit Pharon. insula quondam
 in medio stetit illa mari sub tempore uatis 510
 Proteos, at nunc est Pellaeis proxima muris.
 illa duci geminos bellorum praestitit usus.
 abstulit excursus et fauces aequoris hosti
 Caesar et auxiliis ut uidit libera ponti
 ostia, non fatum meriti poenasque Pothini 515
 distulit ulterius. sed non, qua debuit, ira,
 non cruce, non flammis rapuit, non dente ferarum:
 [heu facinus, gladio ceruix male caesa pependit]
 Magni morte perit. nec non subrepta paratis
 a famulo Ganymede dolis peruenit ad hostis 520
 Caesaris Arsinoe; quae castra carentia rege
 ut proles Lagea tenet, famulumque tyranni
 terribilem iusto transegit Achillea ferro.
 altera, Magne, tuis iam uictima mittitur umbris;
 nec satis hoc Fortuna putat. procul absit ut ista 525
 uindictae sit summa tuae. non ipse tyrannus
 sufficit in poenas, non omnis regia Lagi:
 dum patrii ueniant in uiscera Caesaris enses
 Magnus inultus erit. sed non auctore furoris
 sublato cecidit rabies; nam rursus in arma 530
 auspicii Ganymedis eunt ac multa secundo
 proelia Marte gerunt. potuit discrimine summo

Caesaris una dies in famam et saecula mitti.

molis in exiguae spatio stipantibus armis
dum parat in uacuas Martem transferre carinas, 535

dux Latius tota subitus formidine belli
cingitur: hinc densae praetexunt litora classes,
hinc tergo insultant pedites. uia nulla salutis,
non fuga, non uirtus; uix spes quoque mortis honestae.
non acie fusa nec magnae stragis aceruis 540

uincendus tum Caesar erat sed sanguine nullo.
captus sorte loci pendet; dubiusque timeret
optaretne mori respexit in agmine denso
Scaeuam perpetuae meritum iam nomina famae
ad campos, Epidamne, tuos, ubi solus apertis 545
obsedit muris calcantem moenia Magnum.